

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HİTİT DEVLETİ'NDE SARAY SİSTEMİ

Burcu Esra ERAVCI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Esmâ REYHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ BİLİM DALI

ARALIK-2019

HİTİT DEVLETİ'NDE SARAY SİSTEMİ

Burcu Esra ERAVCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARALIK 2019

Burcu Esra ERAVCI tarafından hazırlanan “Hitit Devleti’nde Saray Sistemi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Esmâ REYHAN

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum .....

Başkan: Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum .....

Üye: Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum .....

Tez Savunma Tarihi: 06/12/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Burcu Esra ERAVCI

06.12.2019

HİTİT DEVLETİ'NDE SARAY SİSTEMİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Burcu Esra ERAVCI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2019

ÖZET

MÖ II. binde Anadolu topraklarında Hattuša merkez olmak üzere bir devlet kuran Hititler, yıllar içerisinde sınırlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişletmeyi başarmış ve büyük bir İmparatorluk haline gelmiştir. Aynı zamanda güçlü bir idari sistemin de kurucuları olmuşlardır. Hitit saray sistemini ayrıntılı olarak incelediğimiz “Hitit Devleti'nde Saray Sistemi” adlı bu çalışmamızda ilk olarak Hititlerden önce Anadolu'nun siyasi yapısı, bu dönem Anadolu topraklarında varlıklarını sürdüren devletler ve birbirleri ile olan ilişkileri belgeler ışığında açıklanıp devamında dönem için önemli bir yere sahip olan Kaneş Saray'ı anlatılacaktır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Hitit siyasi tarihine giriş yapılarak ardından asıl konu olan saray sistemi; kral, kraliçe ve prens-prenseslik unvanları çerçevesinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yine bu bölümde tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak da kabul edilen kralların temizlikleri (maddi ve manevi her türlü kirlilikten uzak durmaları) ve bu konuda krala hizmet eden saray görevlileri için yazılmış direktifler üzerinde durulacaktır. Çalışmamızın son bölümünde ise kraliyet ailesinin Hattuša Büyükkale'de ikamet ettiği sarayın yapısı mimari açıdan ele alınacaktır.

Bilim Kodu : 110801
Anahtar Kelimeler : Hitit, Büyükkale, Tawananna, Meşedi
Sayfa Adedi : 111
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Esmâ REYHAN

THE PALACE SYSTEM OF HITTITE STATE

(M.Sc. Thesis)

Burcu Esra ERAVCI

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY

December 2019

ABSTRACT

In BC 2000, Hittite who established a state in Anatolia with center of Hattusa, succeeded to reach to the north Syrian border in years and became a strong state. Also they became the founder of a strong administrative system. In our study called "The Palace System Of Hittite State" which we explore the system of Hittite palaces, firstly will be mentioned about political formation of Anatolia before Hittite, existing states in Anatolia and relations between them with framing of documents, continuously Kanesh Palace will be mentioned which has an important place for this term. In upcoming sections of our study, after leading in political history of Hittite we will discuss in detail the system of palace within the frame of king, queen, prince-princess titles which are the main subject of this study. In this section we will also dwell the pureness of king (to be apart from all kind of impureness earthly and spiritually) who is accepted the representative of God in earth and instructions written to servants in palace serving to king. In last section of our study architecture of the palace that kingdom family residing in Hattusa Buyukkale will be discussed.

Science Code : 110801
Key Words : Hittite, Buyukkale, Tawananna, Mesedi
Page Number : 111
Supervisor : Prof. Dr. Esma REYHAN

TEŞEKKÜR

Engin bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Esmâ REYHAN ve Prof. Dr. İlhami DURMUŞ'a ve alıŐmam esnasındaki yardımlarından dolayı arkadaşım Tolga Han ARUN'a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her konuda ve kararımda beni destekledikleri, yardımlarını hiçbir zaman esirgemedikleri ve sabırla, güler yüzle beni dinledikleri için aileme özellikle ANNEM'e ve BABAM'a sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. HİTİT DEVLETİ'NDEN ÖNCE ANADOLU	5
2.1. Belgeler Işığında Anadolu.....	5
2.2. Asur Ticaret Kolonileri Çağı.....	9
2.3. Hitit Devleti'nden Önce Anadolu Sarayına Bir Örnek	17
2.3.1. Kültepe/Kaneş (Neša) Sarayı	18
3. HİTİT DEVLETİ.....	25
3.1. Hititlere Dair İlk İzler.....	25
3.2. Eski Krallıktan İmparatorluğa	26
4. HİTİT SARAYI VE YÖNETİM.....	35
4.1. Kral.....	35
4.1.1. Hitit Kralları İçin Temizlik Kaideleri	45
4.1.2. Saray Muhafızları (LÚ ^{MEŞ} MEŞEDI).....	50
4.1.3. Saray Muhafızları (LÚ ^{MEŞ} MEŞEDI) İçin Direktifler.....	52
4.1.4. Telepinu Fermanında Saray Görevlileri.....	61
4.1.5. Saraydaki Görevlilerin Bayramlarda Aldıkları Görevlere Dair Örnekler..	62
4.1.6. Saray Personeli ile İlgili Direktifler	63
4.2. Kraliçe	64
4.3. Prens ve Prenses	68
5. HİTİT SARAYI “BÜYÜKKALE”	73

	Sayfa
6. SONUÇ	87
KAYNAKLAR	93
EKLER.....	99
EK-1. Kültepe/Kaneş	100
EK-2. Asur Ticaret Kolonileri Güzergâhı.....	101
EK-3. Karum Hattuş'un kuzeyinde bir mahalle planı	102
EK-4. Hattuša Karum dönemine ait bir konut planı (Büyükkale IVd tabakası)	103
EK-5. Büyükkale konut planı	104
EK-6. Boğazköy planı.....	105
EK-7. Aşağı Şehir'in Büyükkaya ve Büyükkale ile genel planı (2009).....	106
EK-8. Yukarı Şehir planı	107
EK-9. MÖ 13.yy saray kompleksinin planı (Büyükkale III evresi).....	108
EK-10. Büyükkale Sarayının rekonstrüksiyon çizimi (Büyükkale III Evresi)	109
EK-11. Büyükkale IVb-a evreleri	110
ÖZGEÇMİŞ	111

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
X	Okunamayan işaretler.
( )	Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveyi gösterir.
[ ]	Orijinal metinde kırık olan yerler.
[...]	Kırık metin yerlerinde sayısı hesaplanamayan işaretler.
?	Tercümenin şüpheli olduğunu gösterir.
(??)	Tercümenin çok şüpheli olduğunu gösterir.
[x]	Metin yüzeyinde kaybolmuş işaretler.
[( )]	Yuvarlak parantez içerisindeki kısmın metnin dublikatı ya da paralelinden tamamlandığını gösterir.
< >	Tableti yazan (kâtip) tarafından unutulmuş işaretler.
.	Sümerce sözcüklerin transkripsiyonunda hece arasına konulur.
-	Hititçe ve Akadca sözcüklerin transkripsiyonunda hece arasına konur.
,	Satır sayısı üzerinde kullanılır. Tablet baş kısmının tam olmadığını, numaralamanın görülen ilk satırdan başladığını belirtir.
.	Sümerce birden fazla işaretlerden oluşan kelimelerin işaretlerin arasına konur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜDTCFTAD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren

Kısaltmalar**Açıklamalar****MÖ**

Milattan Önce

S.

Sayı

s.

Sayfa

TTKY

Türk Tarih Kurumu Yayınları

TÜBİTAK

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

yy

Yüzyıl

1. GİRİŞ

Hititler, MÖ II. binde Anadolu'da hüküm sürmüş bir millettir. Hattuşa merkezli bir krallık kuran Hititler zaman içerisinde topraklarını genişleterek büyük bir devlet haline gelmiştir. Bu genişleyen ve gelişen toplum içerisinde kral, askeri, dini ve siyasi yetkiyi elinde bulundurmaktaydı.

“Hitit Devleti'nde Saray Sistemi” adlı bu tez çalışmamızdaki amacımız uzun yıllar Anadolu topraklarında hüküm sürmüş Hititlerin saray sistemi, bu sistemin bir parçası olan başta kral olmak üzere kraliçe, prens ve prenseslerin konumunu belgeler doğrultusunda ayrıntılı olarak ele almaktır. Ancak ana konumuza geçmeden önce Hititler öncesi Anadolu'nun siyasi yapısını incelemek Hititlerin var olmaya ve devlet kurmaya başladıkları dönemi daha iyi anlamamız açısından faydalı olacaktır.

Hititlerden önce Anadolu topraklarında küçük devletler halinde bir yapılanma söz konusuydu. Bu devletlerin birbirleri ile sürekli mücadele halinde oldukları ancak dışarıdan gelen bir tehdit karşısında tek vücut olup savaştıkları belgelerden bize yansıyan bilgiler arasındadır. Örneğin, Naramsin hakkındaki belgede 17 krallığın Naramsin'e karşı birlik olup savaştıkları görülmektedir.

“Bana karşı bütün memleketler isyan ettiler. GUŞUA kralı Anmanailu, Pakki kralı Bumanailu, Ulluvi (Ullama) kralı Lupanailu, sonra... kralı... inmipailu. Hatti Kralı Pampa, Kaniş kralı Zipani, ... kralı Nur Dagan. Amurru kralı Huvaruvaş, Paraşi kralı Tişenki. Armanu kralı Mudakina, Sedir dağları kralı İşgippu. Larak kralı Ur-larak, Nikku kralı Ur-banda. Türki kralı İlu-Nail, Kuşaura kralı Tişbinki. Toplam 17 kral ki onlar savaşa girdiler ve ben onları vurdum. Hurriler'e karşı bütün orduyu seferber ettim ve sonra (tanrılara) şarap takdim ettim. O zaman savaşçılara, binlerce düşman askeri hiç mukavemet etmedi.”¹

Hititler öncesi Anadolu'daki devletler rubāum ve rubātum olarak adlandırılan kral ve kraliçeler tarafından yönetilmekteydi. Aynı zamanda ana merkez olan şehirlerin yanında onun hinterlandı olan ve şarru olarak adlandırılan yöneticiler tarafından idare edilen şehirler de vardı. Bu dönemde Hititlerde olduğu gibi kraliçelerin de güçlü bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Bazı kraliçelerin tek başına bir devleti yönettiği hatta kaçakçılığın önlenmesi için birtakım tedbirler aldığı da belgelerde yazmaktadır.

Metinlerden elde ettiğimiz diğer bilgilere göre Asur Ticaret Kolonileri Çağı dediğimiz süreçte Kültepe-Kaneş'in bir ticaret merkezi olduğu ve Asur ile yoğun bir ticari

---

¹ Memiş, E., (2010). *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, (Onuncu Baskı). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 22

alışverişin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönem Asur'dan Anadolu'ya gelen tüccarlar, Anadolu halkının özellikle sarayın ihtiyacı olan kumaş, kalay gibi bazı hammaddeleri getirmiş, kendi memleketlerine de gümüş, altın gibi ihtiyaçları olan ürünleri götürmüşlerdir. Asurlu tüccarlar, Anadolu topraklarında karum ve wabartum denilen yaklaşık kırk kadar ticaret merkezi kurmuşlardır ve Kayseri Kültepe'deki karum ise bu ticaret ağının merkezi konumunda olmuştur. Asurlu tüccarların Anadolu'yu seçmesinde kral mezarlarının zenginliği, Anadolu halkının tunç elde etmek için gerekli olan kalaya ihtiyaç duyması ve Asurluların Anadolu'nun zenginliklerini memleketlerine götürmek istemesi gibi nedenleri sayabiliriz. Tüccarların bıraktığı ve "Kültepe Tabletleri" olarak adlandırılan belgeler daha çok ticari hayat ile ilgili olduğu için bu belgelerden genellikle o dönem Anadolu iktisadi hayatı hakkında bilgi elde ediyoruz.

Hititler öncesi Anadolu'nun yapısını ana hatları ile inceledikten sonra yine bu konunun devamı olarak Hitit öncesinde Anadolu için önemli bir yere sahip olan Kültepe/Kaneş (Neša) Sarayı, ayrıntılı bir şekilde mimari açıdan ele alınacaktır.

Çalışmamızın devamında Hititlerin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın hangi evresinde ortaya çıkmaya başladıkları ve yavaş yavaş bir devlet yapılanmasına doğru gidişleri hakkında bilgi verilecektir. Hititlerin nereden geldikleri hakkında çok farklı görüşler mevcuttur. Ancak onların Karum'un Ib tabakasında Anadolu'da var oldukları kabul gören görüştür. Çalışmamızın bu noktasında Hitit Devleti'nin tarihine kısa bir giriş yapılacak, Hititlere dair ilk izler hakkında bilgi verilecektir. Devamında Hititlerin Eski Krallıktan İmparatorluk dönemine kadar olan gelişim süreci anlatıldıktan sonra tezimizin ana konusunu teşkil eden saray sistemi; kral, kraliçe, prens-prenses unvanı çerçevesinde ele alınacaktır.

Hitit saray sisteminde ve idari yapının başında kral vardı. Kralın birçok görevi olmakla birlikte ana görevleri arasında başrahip, başyargıç ve başkomutanlığı sayabiliriz. Başrahip olan krallar tanrılar için yapılması gereken ayinleri eksiksiz bir şekilde ve tam zamanında yerine getirmek zorundadır. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan krallar diğer toplumlarda olduğu gibi tanrı olarak görülmemiştir. Bu mertebeye sadece öldükten sonra ulaşmaktadırlar. Aynı zamanda temizliklerine son derece dikkat etmeleri gerekmektedir çünkü kirlilik ülkenin felakete sürüklenmesi ve tanrıların gazabı olarak görülmektedir. Kirli olan kişi ailesi ile birlikte bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bu kişi krala yani kirlilik krala bulaşmışsa bu durum ülkenin felaketi demektir. Krallar bu nedenle sarayda halktan uzak bir hayat yaşamaktaydılar. Bu yaşam içerisinde sarayda krala hizmet edenler

önemli bir yere sahipti. Öncelikle görevlilerin son derece titiz bir şekilde seçilmeleri ve güvenilir olmaları gerekmektedir. Yine temizlik konusunda da kralın kirliliğe bulaşmaması ve ülkenin devamlılığı için dikkatli olmaları gerekiyordu. Bu nedenle birtakım direktifler ve kanunlarla temizlik kuralları ve bunlara uyulmadığı takdirde uygulanacak cezalar belirtilmiştir. Çalışmamızda bu direktifler ve uyulması gereken kurallar ayrıntılı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Krallar bir diğer görevi olan baş yargıçlıkta ise çözülemeyen davaları “Yüksek Mahkeme” denen kral mahkemelerinde çözüme kavuşturmaktadırlar. Başkomutanlık görevinde ise kral her sene yaz mevsiminde ordunun başında sefere çıkmak zorundaydı. Bunun haricinde memleketinde kalan krallar bazı zorunlu durumlarda kış mevsiminde de seferde olabilmekteydiler.

Saray’da bir diğer önemli konuma sahip olan kişiler kraliçelerdir. MUNUS.LUGAL.GAL kavramı “Büyük”, “Ana” ya da “Egemen Kraliçe” anlamına gelmektedir. “Tawananna” olarak da adlandırılan kraliçelik makamı kral öldükten sonra da devam eden bir süreçtir. Yani kraliçe tahta çıkan oğlu zamanında da kraliçe olmaya devam etmekteydi. Meşru kraliçe olan “Şakuwašsar” ise meşru kraliçe yani hayatta olan kralın eşi konumundaydı. Meşru kraliçe ancak Tawananna öldükten sonra bu unvanı alabilmekteydi. Kraliçeler çağdaşları olan diğer kraliçeler gibi sadece dini alanda etkin bir konumda değillerdi. Onlar, krala eşit bir konumda dini, siyasi, yönetim, devletlerarası ilişkiler gibi birçok alanda söz sahibi idiler. Bu yetkileriyle birlikte dini törenlerde kralın yanında başrahibe olarak da görev almaktaydılar. Kraliçelerin aynı zamanda kral ile birlikte mühür baskılarının olmasının yanı sıra kendilerine ait mühürlerinin de olması ve yine kendilerine ait sarayların bulunması kraliçelik makamının bağımsız bir konumda olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kraliçelerin kendi özel danışmanlarının olduğu da belgelerde yazmaktadır.

Bağımsız kraliçe profiline en güzel örnek olarak III.Hattušili’nin eşi Puduhepa’yı verebiliriz. Kraliçenin birçok vakıf ve adak vesikaları ve mektupları yapılan kazılar sonucu ele geçirilmiştir. O, dış politikada etkin bir konuma sahipti. Mısır firavunu ile yazışmaları buna örnektir. Puduhepa bazı dini belgeleri yeniden yazdırmıştır. Bu da dini alanda da etkin olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda prens ve prenseslerin eğitimi noktasında da söz sahibi idi.

Sarayda kral ve kraliçeden sonra prens ve prensesler gelmektedir. DUMU.LUGAL olarak adlandırılan prensler, Hitit Devleti’nin kurulduğu ilk dönemlerden itibaren ülkenin

farklı bölgelerine yönetici olarak gönderilmekteydi. Bu durum devletin yıkılmasına kadar devam etmiştir. Prensler küçük yaştan itibaren devlet idaresi hakkında eğitim almışlardır. Aynı zamanda askeri eğitim de alan prensler kral ve kraliçenin yanında dini törenlere de katılmışlardır. Küçük yaşta tanrıların başrahibi olarak atanan prenslerde vardı. Kralın veliaht olarak atadığı prensin dışında kralın kardeşi, yeğenleri ve diğer oğulları da kral olabileme hakkına sahipti. Bu nedenle devletin ilk zamanlarında saray birçok entrika ve isyanlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum Telepinu'nun zamanında yayınlanan ferman ile sona ermiş ve tahta çıkma belli bir kurala bağlanmıştır.

DUMU.MUNUS.LUGAL olarak adlandırılan prenseslerin ise ülke yönetimine en büyük katkıları krali evlilikler yapmalarındadır. Yani onlar her iki ülke arasında diplomatik bağları güçlendirmek, dostane ilişkiler kurmak ya da o devleti Hititlere bağlamak gibi birtakım amaçlar doğrultusunda diğer ülkelerin kralları veya prensleri ile evlilikler yapmışlardır. Birçok devletin kralının yanı sıra Mısır firavunu ile evlenen prenseslerde vardı. Aslında bu tür evlilikleri prenslerde diğer devletlerin prensesleri ile evlenerek yapabilmekteydi.

Hitit saray sistemini bu dört unvan etrafında inceledikten sonra çalışmamızın son bölümünü Hitit saray mimarisi oluşturacaktır. Hattuša Büyükkale'de bulunan kraliyet ailesinin kaldığı saray, zaman içerisinde birtakım ihtiyaçlar doğrultusunda değişiklikler ve eklemeler yapılarak büyük bir kompleks haline getirilmiştir. Bundan dolayı kralın ailesi ile birlikte halkından uzak bir hayat yaşadığı bu sarayın mimarisinin gelişimi ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2. HİTİT DEVLETİ'NDEN ÖNCE ANADOLU

Hititler, MÖ II. binyılda Anadolu'da varlığını sürdüren yerel krallıkları ele geçirip bu topraklarda ilk siyasal birliği kurmuşlardır. Hititlerin, Anadolu topraklarına nereden geldiği konusunda çok farklı görüşler vardır. İlk görüşe göre diğer Hint-Avrupalı kavimlerde olduğu gibi Hititlerin batıdan Boğazlar yolu ile geldikleri tezidir. Bu görüşe karşı çıkan diğer bir tez ise Hititlerin Kafkaslar üzerinden geldiği ve bir süre Yeşilırmak civarında kaldıktan sonra Kızılırmak kavsi içerisine yerleştikleri doğrultusundadır. Bu iki görüşün dışında savunulan son tez ise Hititlere ait seramiklerin Khirbet Kerak seramiğine olan benzerliğinden dolayı onların Anadolu'ya Kuzey Suriye yönünden geldikleri şeklindeki tezdır. Bu farklı görüşlerden dolayı Hititlerin Anadolu'ya nereden geldiği tam olarak bilinmese de Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde bu topraklara yerleştikleri ve MÖ 7.yy'a kadar siyasi varlıklarını korudukları bilinmektedir.² Özellikle Kültepe Ib tabakasına tarihlenen metinlerde yerliler ile birlikte Hititlerin ticaretin içinde yer aldığı görülmektedir. Hititlerin en eski yerleştikleri bölge ise Kaneş (Neša)'dir (Bkz.EK-1). Hititler zaman içerisinde askeri yöntemler kullanarak yayılma politikası izlemiş, Anadolu'daki beylikleri ele geçirmiş ve büyük bir İmparatorluk haline gelmişlerdir. Hititlerin bu kadar güç kazanıp etki alanlarını gittikçe genişletmelerinde Anadolu'nun dağınık siyasi yapısı etkili olmuştur.³

İşte bu noktada tezimizin ana konusu olan Hitit Devleti'nde saray sistemi hakkında bilgi vermeden önce Hititler öncesindeki Anadolu'yu, yukarıda bahsi geçen yerel krallıkların birbirleri ile olan ilişkilerini ve o dönemde hangi beyliklerin bu topraklarda yaşadığı gibi konuları ana hatlarıyla incelemek ve bu süreçte Anadolu için önemli bir yere sahip olan Kaneş sarayını örnek olması açısından ele almak Hititlerin oluşum sürecini ve sonrasında saray sisteminin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

2.1. Belgeler Işığında Anadolu

Hititler Anadolu'ya gelmeden önce bu topraklarda yazı yoktu. Bu nedenle Anadolu'ya dair bilgileri yazıyı kullanan diğer toplumların bıraktığı belgelerden öğrenmekteyiz. Bu dönemi aydınlatan belgelerin en eskisi "Savaşın Kralı" anlamına gelen

² Ünsal, V., (2013). *Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni [Hitit ve Urartu]*. Ankara: Berikan Yayınevi, 33

³ Öz, E., (2005). "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun Etnik ve Sosyal Yapısı", *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri (Sumeroloji) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. İrfan Albayrak, 29, 30*

ve MÖ 14.yy'a tarihlenen "Şartamhari" metinleridir.⁴ Bu metinlerde Akadlı Sargon'un Anadolu'ya yapmış olduğu askeri seferler anlatılmaktadır. Üç nüsha halindeki bu belgelerin bir nüshası Mısır'da Tel El Amarna bölgesinde, diğeri Anadolu Hattuša'da son nüshası ise Mezopotamya'da Babil şehrinde bulunmuştur. Belgeden anladığımıza göre Puruſhanda bölgesinde ticaret yapan Asurlu tüccarlar Akadlı Sargon'dan, birtakım tehlikelere karşı koruma talep etmiş bunun üzerine Sargon Anadolu'ya sefer düzenlemiştir.⁵ Yine Akadça yazılmış bir belgede Naramsin'e karşı Anadolu'da bulunan Hatti, Kaneſ, Kurſaura, Puruſhanda gibi 17 yerel krallığın bir koalisyon oluşturup, ona karşı savaştığı yazmaktadır.⁶

"Dünyanın Kralı Sargon'a adı ile seslendik; bize doğru insin; biz güç kazanmak istiyoruz; çünkü biz savaşçı değiliz..."⁷

"Bana karşı bütün memleketler isyan ettiler. GUŒUA kralı Anmanailu, Pakki kralı Bumanailu, Ulluvi (Ullama) kralı Lupanailu, sonra... kralı... inmipailu. Hatti Kralı Pampa, Kaniſ kralı Zipani, ... kralı Nur Dagan. Amurru kralı Huvaruvaſ, Paraſi kralı Tiſenki. Armanu kralı Mudakina, Sedir dağları kralı Iſgippu. Larak kralı Ur-larak, Nikku kralı Ur-banda. Türki kralı İſu-Nail, Kuſaura kralı Tiſbinki. Toplam 17 kral ki onlar savaſa girdiler ve ben onları vurdum. Hurriler'e karşı bütün orduyu seferber ettim ve sonra (tanrılara) ſarap takdim ettim. O zaman savaşçılara, binlerce düşman askeri hiç mukavemet etmedi."⁸

Sargon hakkında bilgi veren tek kaynak Şartamhari metinleri değildir. 1958 yılında Kültepe'de yapılan kazılarda Ah-ſalim adında bir tüccarın evinde Sargon'dan yaklaşık 400 yıl sonrasına tarihlenen 66 satırlık, Eski Asur lehçesi ve çivi yazısı ile yazılmış bir metin bulunmuştur. Tablette Sargon'un unvanları, Tanrı Adad'ın Sargon'a verdiği güçle kazanmış olduğu askeri başarıları, Tanrı Adad ve Tanrıça İſtar'a yapılan atıflar ve Sargon'un yapmış olduğu işleri kendi ağzından anlatması yer almaktadır;⁹

"Kral Œarru-kin, Akad kralı, dört (cihanın kralı), kuvvetli kral. Tanruların görüşmeleri üzerine, tanrı Adad ona güç verdi. Doğudan batıya (metinde: güneşin doğuşundan batışına) kadar (bütün) ülke(leri) zapt ettim ve bir günde 70 ſehri yendim. Onların krallarını yakaladım ve ſehirlerini mahvettim. Gücün beyi Adad ve mücadelenin sahibesi İſtar'a yemin edeyim!: Ceylanı gördüm ve tuğlayı nehre

⁴ Günbattu, C., (2017). *Kültepe-Kaniſ Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, (İkinci Baskı). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Tarih Dizisi No:89, 30

⁵ Sir Gavaz, Ö., (2014). "Hitit Öncesi Anadolu'nun Siyasi Durumuna Genel Bir Bakış", *Çorum, Kültür, Sanat, Bilim, Kültür, Sanat, Tarih ve Turizm Dergisi*, 15.Sayı, (Hitit Söyleſileri III. Özel Sayısı), 38.

⁶ Bilgiç, E., (1948). "Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu (Siyasi-İdari ve İktisadi-İctimai Bakımlardan)", *Ankara: AÜDTCFD*, C.6, S.5, 494

⁷ Akurgal, E., (1999). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları 67, 40.

⁸ Memiş, 2010: 22

⁹ Günbattu, C., (1997). "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, Cilt:3, Sayı:0. (16-23 Eylül 1996'da Çorum'da toplanan Uluslararası III.Hititoloji Kongresine bildiri olarak sunulmuştur), 131-133.

attım ve süratle hareket ettiğim sırada kemerim kırıldı ve sarûm'u koydum ve süratle hareket edip ceylanı yakaladım. Tuğlayı sudan çıkardım. Adad ve İstar'a yemin edeyim!:"¹⁰

Sargon hakkında bilgi edindiğimiz bir diğer metin ise I.Hattuşili'nin yıllıklarındır. Bu belge, I.Hattuşili'nin altı sene içinde yapmış olduğu icraatlarının anlatıldığı bir metindir. Metinde, Hattuşili'nin Hahha şehrine yapmış olduğu seferin anlatıldığı bölümde kendinden önce Mala adlı nehri sadece Sargon'un geçtiğini ve bölgedeki askerler ile savaştığını yazmaktadır.¹¹

Hitit öncesi Anadolu'da bulunan krallıklar ve birbirleri ile olan ilişkileri hakkında bilgi edindiğimiz bir diğer belge ise "Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup"tur. Bu mektupta Mama ile Kaneş memleketlerinin birbirlerine komşu olduklarını ve birer *rubā'u* tarafından yönetildiklerini görüyoruz. Bu bölgeler, ana merkez olan bir şehir, bu şehrin hinterlandı ve şarrular tarafından yönetilen diğer şehirlerden oluşmaktadır. Mektupta bahsedilen Kaneş ülkesinde bulunan Taişama ve Mama ülkesindeki Sibuha birer sınır şehriydi. Bunlar kendi başlarına askeri seferlerde bulunamaz aynı zamanda dış politikada tek başlarına hareket edemezlerdi. Belgeden anladığımız kadarıyla mektubun muhatabı olan Warşama'nın babası İnar ölmeden önce Anum-Hirbi ile iyi ilişkiler sürmekteydi. Ancak İnar'ın ölümü üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler gittikçe kötüleşmeye başladı. Bu mektup ise meydana gelen bu gergin durumu sonlandırmak ve tekrar politik ilişkileri tesis etmek için gönderilmiştir.¹²

"Mama(ı) rubā'u'su şöyle söyler: Kaniş rubā'u'su Warşama'ya de ki: "sen bana mektup gönderdin ve (bu mektubunda) dedin ki: 'kölem Taişama'lıyı ben teskin edeceğim. Fakat sen kölen Sibuha'lıyı teskin ediyor musun? Mademki Taişama'lı senin köpeğindir, ne için başka şarru'larla münakaşa ediyor? benim köpeğim Sibuha'lı diğer şarru'larla münakaşa ediyor mu?..."¹³

Boğazköy'de bulunan ve dönem hakkında bilgi veren bir diğer belge ise "Zalpa Öyküsü" adlı metindir. Metinde Kaneş kraliçesinin bir defada otuz erkek çocuk doğurduğu ama kraliçenin bu çocukları istemediği ve bunun üzerine onları sandığa koyup ırmağa bıraktığı ırmağın onları Zalpuwa¹⁴ şehrine götürdüğü anlatılmaktadır. Metnin ilerleyen

¹⁰ Günbatti, 1997: 136

¹¹ Yiğit, T., (2003). "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü", *AÜDTCTAD, Cilt:21, Sayı:33*, 175.

¹² Balkan, K., (1957). *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*. (Birinci Baskı). Ankara: TTKY VII.Seri,-No:31, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 32-33.

¹³ Balkan, 1957: 8

¹⁴ Zalpa şehrinin lokalizasyonu hakkında farklı görüşler vardır. Bunların ilki Zalpa'nın Kızılırmak nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde, diğeri ise Gaziantep ve çevresinde olduğu görüşüdür. (Sir Gavaz, Ö., (2006). "Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine", *Anadolu/Anatolia 31, 1-18*, 2

bölümlerinde aradan yıllar geçtikten sonra kraliçenin tekrar otuz kız çocuk doğurduğu ancak bu sefer çocuklarını kendisinin yetiştirdiği yazmaktadır. Erkek çocuklarının büyüdükten sonra annelerini aramak için Neša'ya gitme kararı aldıklarını ve yola çıktıklarını, yolda Tamar(mara) denen yerde mola verdiklerini ve burada edindikleri bilgilerden annelerinin Kaneš'de (Neša) yaşadığını öğrendiklerini görüyoruz.¹⁵

“Kaniš k(raliçesi) bir defada 30 oğlan doğurdu. O şöyle (dedi): “Ne biçim yaratık(lar) doğurdum?”. Sandıkları zift ile sıvadı ve oğullarını içine koydu. Onları ırmağa bıraktı. Irmak (onları) Zalpuwa ülkesinde denize götürdü. (Tanrı)lar çocukları denizden yukarı aldılar ve onları büyüttüler. Aradan yıllar geçince, k(rali)çe tekrar bir defada 30 kız çocuğu doğurdu. Onları kendisi büyüttü. Oğlan çocukları tekrar Neša'ya (yola) çıkarlar. Eşe[kler]i sürerler. Onlar Tamar[mara]'ya varınca, (şöyle) derler: “Burada yatak odasını ısıttınız....”¹⁶

“Anitta Metni” dönemi aydınlatan bir diğer önemli metindir. Metnin giriş kısmı, Kuşşara kralı Pithana'nın bir gece baskını ile Neša'yı aldığından bahsetmektedir. Ancak bu noktada Anitta, babasının kenti yakıp yıkmadığını ve kent halkına karşı anne baba gibi son derece iyi davrandığını söylemektedir. Metnin devamında babası Pithana'nın ölümünün ardından Anitta'nın otoritesini sağlamlaştırmak için diğer krallıklara karşı seferler düzenlediği görülmektedir. Bu çerçevede Anitta, Zalpa ve Hattuša'yı yenmiş ve Hattuša'nın da kendisinden sonra iskân edilmemesi gerektiğini söyleyerek bir lanet ile bu durumu engellemeye çalışmıştır. Sonrasında Anitta, düzenlediği seferlere ara verip, Neša'da birtakım imar faaliyetlerine girişmiştir. Saldırıları karşı şehri sur ile çevrelemiş ve mabetler yaptırmıştır.¹⁷

“Neša'da surlar inşa ettim. Şehir (surlarından) sonra Göğün Fırtına Tanrısının Tapınağını ve Tanrı Şiunaşummi'nin tapınağını inşa ettim. Taht tanrısının tapınağını, efendim Fırtına Tanrısının tapınağını ve tanrı Şiunaşummi'nin tapınağını inşa ettim. Seferden getirdiğim ganimetle [onları] donattım. Ve bir adak yaptım ve lanet [ettim]. Aynı gün iki arslan, yetmiş domuz, altmış yaban domuzu, yüz yirmi yaban hayvanı??, ya leopar, ya aslanlar, ya geyikler, ya dağ keçisi ya da [... ..] Neša'ya, (baş) kentime, getirdim...”¹⁸

Yukarıda saydığımız belgelerin dışında Hititler öncesi Anadolu'nun durumu hakkında bilgi alabileceğimiz Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan dönemde Asur'dan Anadolu'ya gelen tüccarların bırakmış olduğu belgeler de önemli bir yere

¹⁵ Alp, S., (2011a). *Hitit Çağında Anadolu Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, (Yedinci Basım). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 140, 56.

¹⁶ Alp, 2011a: 56

¹⁷ Topçuoğlu, O., (2011). “Anitta Metni”, *Kayseri: Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, No:78, 27

¹⁸ Alp, 2011a: 55

sahiptir. Özellikle bu belgeler dönemin ticari hayatının anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü yerli halk ve Asurlu tüccarlar arasındaki yazışmalar çoğunlukla ticari yönde olduğu için bu belgelerden daha çok o dönemin iktisadi yapısı hakkında bilgi alıyoruz.

2.2. Asur Ticaret Kolonileri Çağı

MÖ 2000'de Babil'de olduğu gibi Asur'da da mülkiyet anlayışı değişmiştir. Sumerlilerin uyguladığı mülkiyet idaresi yerini şahsi mülkiyet sistemine bırakmış böylelikle Mezopotamya'da ekonomik hayat canlanmış ve dış ticaret hız kazanmıştır. Dış ticaretin en yoğun olduğu bölge ise Mezopotamya'ya en yakın yer olan Anadolu'dur. Bundan dolayı Anadolu'da MÖ 1900'lerde Asur Ticaret Kolonileri Dönemi olarak adlandırılan dönemde Asur ve Anadolu arasında yoğun bir ticaret başlamıştır. Bu ticaret ağının merkezi ise en büyük karum olan Kültepe Kaneş Karumudur. Kültepe'ye bağlı olan diğer karum ve wabartumlar direktifleri buradan almaktaydı.¹⁹ Karum kavramı Asur dilinde "liman" anlamında kullanılmaktaydı. Anadolu topraklarında ise Asur ya da Suriye tarafından gelen kervanların uğradığı "liman" manasında kullanılmıştır.²⁰

Yapılan kazılarda Kaneş Karumu'nda 4 yapı katı bulunmuştur. Karum'un, II. tabakanın olduğu dönemde Asur'dan gelen tüccarlar tarafından iskân edildiği anlaşılmaktadır. III ve IV. tabakalarda yaşayan halklar ve o dönemdeki kurumlar hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte bu tabakaların Anadolu ve Mezopotamya arasındaki en eski ticari bağlantıları gösteriyor olması muhtemeldir. Merkez karum olan Kültepe'nin dışında Alişar ve Hattuşa'da yapılan kazılar sonucunda Asur'dan gelen tüccarlara ait pazar yerleri de bulunmuştur. Koloni Dönemine ait 40 kadar wabartum ve karum vardır. Ancak bunlardan yalnızca Kaneş ve Hattuşa'daki karum'un yeri tam olarak bilinmektedir. Diğer karum ve wabartumların yerleri tespit edilemediğinden güneyde Asur'a kadar gitmekte olan Koloni teşkilatının doğu-batı ve kuzey yönlerinde nereye kadar uzandığı tam olarak bilinmemektedir (Bkz.EK-2).²¹

Karum, II. tabakada oluşan bir felaket sonucu sona ermiştir. Bundan yaklaşık 30-50 yıl sonra en az 20-30 yıllık olan son bir iskân katı (Ib) daha bulunmuştur. Ancak bu katta Anadolu ve Asur arasındaki ticaret ilişkilerinin önceki dönemlere göre daha az yoğun

¹⁹ Sever, H., (1995). "Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ 1970-1750) Yerli Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler", *Türk Tarih Kurumu Belleten, Cilt: LIX, Sayı: 224, Nisan, 2.*

²⁰ Schachner, A., (2019). *Hattuşa Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde*, (Çev. Işıl R. Işıklıkaya-Laubscher), (Birinci Basım). İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 48.

²¹ Öz, 2005: 3

olduğu görülmektedir. Uzun yıllardır süregelen ticaretin zayıflama nedenleri ve MÖ 1750'lerde neden son bulduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu dönemde Hititlerin giderek güçlenmeye başladıkları ve etki alanlarını Kaneş'e kadar genişlettikleri ayrıca yaşanan birtakım iç siyasi huzursuzluklar sonucu Asurlu tüccarların korku ve endişeye kapılmaya başladığını, bu nedenlerinde ticari ilişkilerde zayıflamaya sebep olduğunu söyleyebiliriz. Asurlu tüccarların Anadolu'yu terk etmeye başlamaları ile ticari ilişkiler sona ermiş aynı zamanda Anadolu'daki halkın öğrendiği ve kullanmaya başladığı Eski Asur çivi yazısı da kaybolmuştur.²²

Peki, Anadolu'nun bu ticaret trafiğinde ana merkez olmasının nedenleri nelerdir? Mezopotamya'nın Anadolu'ya yakın olması, MÖ III. binden kalma kral mezarlarının zenginliği, Anadolu halkının tunç yapımının ana maddesi olan ve Asurluların başka bölgelerden temin edip getirdikleri kalaya ihtiyaç duymaları, Asurluların Anadolu'nun zenginliklerini kendi memleketlerine götürmek istemeleri gibi nedenleri sayabiliriz.²³

Asurlular Anadolu'ya satmak üzere kumaş, kalay ve birtakım işlenmiş eşyalar getirmekte Anadolu'dan ise gümüş, altın ve ihtiyaçları olan ham maddeleri Asur'a götürmekteydiler.²⁴ Anadolu'da tunç yapımı için çok önemli bir madde olan kalay büyük ihtimalle Asur'a Elamlı kervanlar aracılığıyla getirilmekteydi. Ticareti yapılan kumaşlar genelde yünlü olmakla birlikte çok az da olsa keten kumaş vardı ve bunlar Anadolu'da Asur'dakinden farklı olarak üç, dört katı fazla gümüş karşılığında satılırdı. Bu durum da kumaş ticaretinin rağbet görmesine neden olmuştur. Ticaret eşekler ile yapılmaktaydı. Asurlu tüccarlar ticareti yapılacak olan ürünler ile eşek ve koşumlarını hazırlama, personel, yiyecek, giyecek ve yoldaki masrafları karşılamak için "el kalayı" temin etme gibi birtakım hazırlıkları tamamladıktan sonra yola çıkarlardı. El kalayı, kervandakiler ve hayvanlar için yiyecek, geçiş, konaklama parası, yol üzerindeki kentlerdeki yetkililer için hediye, Fırat Nehri'ni sal ile geçmek için geçiş ücreti, yolda ölen eşeklerin yerine yenisini almak gibi bir takım ihtiyaçlar için kullanılırdı. Kervan Anadolu'ya geldikten sonra mallar kontrol edilir, vergilerin ödendiği saraya götürülür ve burada gümrükten çıkabilmesi için saraya her bir eşek yükü için iki kilo kalay ve kumaşların yüzde beşine denk gelen vergi ödenirdi. Aynı

---

²² Öz, 2005:4

²³ Bayram, S., (1993). "Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 369-DTCF Dergisi, Cilt:36, Sayı:1-2, 1-13, 1*

²⁴ Bilgiç, E., (1943). "Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 33*

zamanda sarayın kumaşların yüzde onunu ucuz bir fiyata satın alma hakkı da vardı.²⁵ Ticari malların dışında Asurlular bu topraklara yazıyla birlikte Mezopotamya ve Sami kültürlerini de getirmişlerdir.²⁶

Kervanlar Asur'dan yola çıktıktan altı ay sonra Anadolu'ya ulaşmaktaydı. Yol boyunca güvenliklerini Anadolu'daki krallar sağlamaktaydı ve her türlü tehlikeye, hırsızlığa karşı karakollar kurulmuştu. Krallar adli ve politik bakımdan Asur'a bağlı olan tüccarların karum ve serbest bölgelerdeki kanuni haklarını güvence altına almakla birlikte, her türlü haksızlığa ve tehlikelere karşı onları korumaktaydı.²⁷ Mesela Asurlu bir tüccarın malı zarar görürse halk bu malın zararını karşılamalı ya da Asurlu biri öldürülürse öldüren kişi Asur'a teslim edilmeli ve infazı burada gerçekleştirilmeliydi. Bunun yanı sıra tüccarların hayatları ve malları birçok açıdan da tehlike altındaydı. Bu tehlikeler arasında isyanlar, salgın hastalıklar, bazı suçlardan dolayı hapse atılma, kaçakçılık, hırsızlık, cinayet, haneye tecavüz, yağma ya da kralların belli nedenlerden dolayı tüccarların malına el koymasını sayabiliriz.²⁸

“Buraya Kral sikkātum'dan döndü ve şehrin içinde ayaklanma çıkmıştır; dolayısıyla kafalarımızdan endişe ediyoruz. Bölgeden Bira ve Zuza düşmandırlar. Bölgeye hiç kimse girip çıkamıyor.”²⁹

Asur'dan gelen tüccarlar, Anadolu topraklarında istedikleri gibi ticaret yapamıyorlardı. Yerli beyler ile yapmış oldukları birtakım antlaşmalar çerçevesinde ticari faaliyetlerini devam ettirmekteydiler. Bu sayede Anadolu sarayları ihtiyacı olan ürünleri almakta, tüccarlar malları için geniş bir pazar bulma imkânını elde etmekteydi. Ancak tüccarlar ve saray arasında ilişkiler her zaman olumlu seyir izlememekteydi. Birtakım anlaşmazlıklar çıkmakta bunun sonucunda ise tüccarlar bazı vergilerden kurtulmak ve yasaklanan ürünleri satabilmek için yasa dışı yollara başvurmakta idi. Bu yasaklı ürünleri gümrük izni olmadan kente sokabilmek için gizli bazı yolları kullanarak kaçakçılık yaparlardı.³⁰

²⁵ Veenhof, K.R., (2011). “Eski Asur Kara Ticaretinin Yapısı”, *Kayseri: Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş, Asurlular İstanbul'da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No:78, 57-59*

²⁶ Erol, H., (2016). “Kültepe'den İki Yeni Prosopografik Mektup; Bir Annenin Oğlunu Evlendirme Çabası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı:42, Şubat, 959.*

²⁷ Sir Gavaz, 2014: 42

²⁸ Erol, H., (2007). “Kültepe Metinlerine Göre Asurlu Tüccarların Can ve Mal Güvenliği”, *Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya'da Barış. Ş.Batmaz, H.A Şahin (Editörler). (Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması(Kadeş) ve Eski Önasya'da Barış konulu panelde sunulan bildiri. 25 Mayıs 2007). Nevşehir Belediyesi E.Ü Kapadokya Araştırmaları Merkezi, 135-137*

²⁹Erol, 2007: 139

³⁰ Öz, 2005:6

Devlet yönetiminde etkili bir konuma sahip olan bazı kraliçelerin de bu kaçakçılık yapan suçluları cezalandırma yetkisine sahip olduğunu belgeler göstermektedir. Hatta Kaneş'in kralının olmadığı bu nedenle kraliçenin kaçakçılık yapan Puşuken adlı Asurlu tüccarı tutuklattığı “Kültepe Tabletleri”nde yazmaktadır. Elde edilen belgede Kaneş Kraliçesinin Luhuzattia, Hurama, Şalahşua ve Kaneş’de kaçakçılığın önlenmesi için mektuplar yazdığı belirtilmektedir.³¹ Yine başka bir metinde de borcu olan Asurlu bir tüccarın firmasına da sarayın el koyduğu görülmektedir.³²

“Onun kaçak malını Ira'nın oğlu Puşuken'e gönderdi ve onun kaçak malı yakalandı. Ve saray Puşuken'i hapse attı..... ve kraliçe Luhuzattia, Hurama ve Şalahşua ve ülkesindeki (her yere) kaçakçılıkla ilgili (mektup) yazdı. Gözlerinizi açın, lütfen hiçbir şeyin kaçakçılığını yapmayın”³³

“Şu-Bēlum, Dalaş'ın oğullarına sordu. Şu-Bēlum şöyle (söyledi): Babanızın firmasını saray tuttu ve babam gümüşü saraya tarttı...”³⁴

Asur'dan gelen tüccarlar, kurmuş oldukları karum dairesine bağlıydılar ve buraya vergi ödemekteydiler. Daire, tüccarların yerli beyler ile olan ilişkilerinde önemli rol oynamaktaydı. Bir belgede anlatılan, hapse atılan bir tüccarın kurtarılması için karum'dan gönderilen bir heyetin kralın karşısına çıkıp mahkûm olan tüccarı kurtarmaya çalışması buna güzel bir örnektir;³⁵

“Saraya Aşşur-taklāku'yu yakaladıktan sonra 2 ay geçti ve bir kārūm (heyeti) saraya çıktı ve kral ve kraliçeye şöyle söyledi: “(O) adam (Aşşur-taklāku) suç işlemeyi ve uygunsuz bir davranışta bulunmadı. Adamı serbest bırakın! Bizimle birlikte (bu) adam burada bir firmaya sahiptir ve bizimle beraber (her zaman) emrinize âmade olacaktır.” Kral ve kraliçe şöyle cevap verdiler: “Tawiniya'dan gönderilmiş mektubu getiren ve düşmanım(ız)a istediği (bilgiyi) taşıyacak olan ve başımızı (met. başım) araştırarak olan (kimseyi) buraya getirin ve kardeşiniz (Aşşur-taklāku) serbest kalsın.”...”³⁶

“Uşur-ša-İstar'a söyle! Kurara şöyle (söyle): Ben iyiyim. Qattara'dan şimdi çıktım. (Asur) şehri dolayları isyan halindedir, (bu yüzden) bu güne kadar oyalandık. Ben (Asur'a) girer girmez, talimatın gereğince onlar senin alışverişini yapacaklar ve ben kalkıp hemen geleceğim. Aşşur-malik'in oğlu Kura 3 mina

³¹ Kılıç, Y., (2013). “Hitit Öncesi Anadolu Toplumlarında Kadının Siyasi ve Sosyal Statüsü”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi Mart-Nisan*, 59

³² Öz, 2005:7

³³ Kılıç, 2013: 59

³⁴ Öz, 2005:7

³⁵ Şahin, H.A., (2007a). “MÖ II. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun En önemli Ticaret Merkezi Olan Kaniş Karumu Levantinizmin İlk Örneği midir?”, *Ankara: 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Türkiye, 10-15 Eylül 2007*, 2898.

³⁶ Günbattı, C., (2000). “Eski Anadolu'da Su Ordali”, *Archivum-Anatolicum Anadolu Arşivleri, Cilt:4, Sayı:0*, 76

*sikkan-šarrum (taşını) Hahhum'dan Hurasānum'a gönderdi. Sen kardeşimsin, ona söyle ki gümüşü bana ulaştırısın!"*³⁷

Asurlu tüccarlar getirdikleri malları Anadolu'da iki katı fazlasına satarlardı. Hatta tüccarlar kendi aralarında yaptıkları alışverişlerde yıllık %60 civarında faiz uygularken Anadolu halkına %240 faiz uygulayıp borç para verirlerdi. Bu nedenledir ki Anadolu halkını kendilerine bağımlı hale getirmişler hatta onları kendi işlerinde çalıştırmışlardır. Borç alan kişi bazen evdeki para edebilecek bir eşyayı bazen evini, çocuğunu, kölesini ve hatta karısını bile güvence olarak gösterebiliyordu.³⁸

Asurlu tüccarların kervanının güzergâhı hakkında bilgi veren "Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı Warsama'ya Gönderdiği Mektup"ta Asur'dan, Kaneş'e giden kervanın Hahhum'daki yolun tehlikeli olduğu durumlarda güneyde bulunan Urşu-Mama yolunu kullanması gerektiği yazmaktadır.³⁹

*"Senden ehemmiyetle rica ediyorum: yalnız seyahat et! Mama'ya kervan ile girme; kardeşinin kervanı, (kendisine) şehrin verdiği emir gereğince üç kısma ayrılın ve ilk gurup Mama'dan yola çıkın ve Kaniş memleketine vasil olunca, ikinci gurup Urşu'dan yola çıkın. Üçüncü kısım (Urşu'dan) aynı şekilde yola çıkın..."*⁴⁰

"Kapadokya Tabletleri" olarak adlandırılan ve Eski Asur lehçesi ile yazılmış çivi yazılı belgeler, Asurluların siyasi, idari ve toplumsal yapısı hakkında az da olsa bilgi vermekle birlikte çoğunlukla tüccarların yapmış olduğu ticari yazışmalar, tuttukları tutanaklar ve mektuplardan oluşmaktadır. Bu nedenle bu belgeler o dönemin daha çok ekonomik ve ticari meseleleri hakkında bilgi vermektedir.⁴¹ Bu tabletler arasında tüccarların mal taşıma kontratları, satışlar ve kervanın içeriği hakkında mektuplar, mal ve harcamaların dökümü, Anadolu'da bulunan yerel krallıklar ile yapılmış olan antlaşmalar, vergiler, ambarların durumu, kişisel ve resmi mektuplar, ticari yazışmalar, vasiyetnameler, uyulması gereken kanunlar gibi birçok belge vardır. Yani kısacası bu belgelerden Hitit öncesi Anadolu ve Asurluların siyasi, toplumsal, sosyal hayatları hakkında geniş bilgiler elde ediyoruz.⁴² Ancak Anadolu'nun siyasi, sosyal yapısı hakkında bilgi verenler diğerlerine göre çok daha azdır çünkü Asurlular doğrudan onların ticari faaliyetlerini

³⁷ Erol, H., (2017). "Kültepe'den Bir Metne Göre Asur Bölgesinde Yaşanan Bir İsyân ve Anadolu'daki Diğer İsyânlarla İlgili Kayıtlar", *Archivum-Anatolicum Anadolu Arşivleri, Cilt:11, Sayı:2, 25*

³⁸ Sir Gavaz, 2014: 42

³⁹ Balkan, 1957: 34

⁴⁰ Balkan, 1957: 34-35

⁴¹ Bilgiç, 1948: 491

⁴² Sir Gavaz, 2014: 43

etkilemediği sürece Anadolu hakkında pek fazla bilgi vermezlerdi.⁴³ Ancak tüccarların, birbirleri ile mektuplaşmalarından yerli halk için cahil, kültürsüz anlamına gelen “nuwā’um” terimini kullandıkları anlaşılmaktadır.⁴⁴

Sonuç olarak incelemeye çalıştığımız bu belgeler aracılığıyla Hititlerden önce Anadolu’da Mama, Kaneş, Taişama, Sibuha, Harşamna, Zalpa, Puruşhanda, Hatti, Luwi, Pala, Hurri ve bunun gibi daha birçok krallığın varlığından haberdar olmaktayız. Bu krallıkların ilişkileri genelde birbirleri ile mücadele şeklindeydi ancak Naramsin hakkında bilgi veren belgeden de anlaşıldığı kadarıyla dışarıdan gelen bir tehdit karşısında birleşerek büyük bir koalisyon oluşturmakta ve tek vücut halinde düşmana karşı savaşıyorlardı. Aynı zamanda Asur Ticaret Kolonileri Çağı’ndan önce Anadolu’ya dışarıdan gelen tüccarların ve çok yoğun olmasa da bir ticaretin varlığı söz konusuydu. Bu ticaret Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kaneş Karumu ana merkez olmak üzere Asur ve Anadolu arasında yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Ancak burada özellikle çalışmamızın konusuyla da alakalı olarak Hititlerden önce Anadolu saray sistemi üzerinde biraz durmak gerekir. Hem Asurluların bırakmış olduğu belgeler hem de diğer belgelerden Hititlerin Anadolu topraklarına gelmeden önce burada etrafi surlarla çevrili bağımsız bir krallık ve onlara bağlı olan vasal kralların idare ettiği birçok şehir devletlerinin var olduğu anlaşılmaktadır. Rubā’um yani kral tarafından yönetilen bu şehirlerin dışında büyük ve bağımsız beylikler olan bazı şehir devletleri de “mātum” yani “ülke” olarak adlandırılmaktadır. Rubā’um’un görevleri başkomutan, başrahip ve baş yargıçlıktır. Bazı belgelerde de “Rubātum” yani kraliçenin de yönetimde aktif olduğu hatta bazı beyliklerin kralı olmadığı için kraliçe tarafından yönetildiği yazmaktadır. Kral ve kraliçeden sonra devlet idaresinde önemli bir yere sahip olan ve bazı araştırmacıların veliaht olarak tanımladığı “rabî simmiltimlerin (merdiven büyüğü)” görevlerinin ise kralla beraber ölüm ve para cezalarının verildiği davaları onaylamak olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵ Büyük krallıkların başındaki bu Rubā’umlara bağlı vasal krallara ise “šarru” denilmekteydi. Asur ve Babil dilinde kral anlamında kullanılan bu kavram

⁴³ Çeçen, S., (1991). “Koloni Devri Anadolu’sunda, Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarileme Olarak Kullanılışı”, *Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi, Cilt:35, Sayı:1*, 49

⁴⁴ Erol, H., (2012). “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı”, *Ankara: 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15.09.2007 Ankara/Türkiye Bildiriler Tarih ve Medeniyetler Tarihi, III. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 1306

⁴⁵ Erol, 2012: 1306-1307

Anadolu’da “tâbi kral” demekti ve hor görülen bir manada kullanılırdı bu nedenle Asur kralları da prens anlamında Rubā’um ya da bey anlamında bēlum unvanını kullanırlardı.⁴⁶

Sarayda Rubā’um ve Rubātum’un yanında yukarıda bir örneğini verdiğimiz rabî simmiltim gibi rabî olarak derecelendirilmiş yüksek memuriyetlikler vardı. Rabî sikkatim (Ordu Komutanı/ Madenlerden Sorumlu Yüksek Görevli), rabî hurşatim (Depolar Amiri), rabî purullum (Belediye Reisi/Polis Şefi), rabî şukkallim (Baş Vezir) gibi görevlileri buna örnek verebiliriz. Bu dönem Anadolu sarayları kral ve halkın işlerini daha kontrollü bir şekilde devam ettirebilmek adına başta askeri ve ekonomik alanlar olmak üzere birçok alanda birtakım düzenlemeler yapmışlardır. Saraydaki görevli memurların denetlenmesi, devlet hazinesinin korunmasına ilişkin bazı önlemlerin alınması, kente giriş çıkış yapan yabancılar ile getirilen ticari malların kontrolünün ve güvenliğinin sağlanması gibi durumlar bu düzenlemelere verilebilecek örnekler arasındadır.⁴⁷

Asur Ticaret Kolonileri döneminde saray ve tüccarlar arasındaki ilişki ise anlaşmalar ile belirlenmekteydi. Örneğin, Kaneš’e koloni şeklinde yerleşmek isteyen Asurlu tüccarlar, kentin sarayı ile anlaşma yapmak zorundaydı. Bu anlaşmalar ile tüccarların kişisel ve ticari hakları koruma altına alınırdı. Anlaşmalar maddeler halinde yazılır, tüccarların yerel kralla görüşmesini gerektirecek bir durum olursa, bu anlaşmalar doğrultusunda çözüme kavuşturulurdu. Aynı zamanda tüccarlar ve saray arasındaki ilişkiler şehrin konumuna göre değişiklik gösterirdi. Yani tüccarlar için önemli büyük kentlerdeki yöneticiler daha mesafeli ve sert davranışlar sergiler, tüccarları cezalandırıp onlarla görüşmeyi reddedebilirken daha küçük yapıdaki kentlerin yöneticileri daha ılımlı olabilmekteydiler. Saray ve tüccarlar arasında bir anlaşma yapılacağı zaman Asur’dan Anadolu’ya elçiler gönderilirdi. Örneğin, Kaneš ile yapılması gerekli bir anlaşma olursa tüccarlar bu anlaşmayı bireysel olarak yapamazlardı. Asur’dan gelen elçiler ile yerel saray arasında bu anlaşma yapılırdı. Yapılan anlaşma ise o bölgedeki tüm Asurlu tüccarlar için geçerli olurdu. Bu yapılan sözleşmelerde saray ve kral ile tüccarların değişmeyen bazı hakları vardı. Bunlara; sarayın ithal edilen kumaşlardan ilk satın alma hakkının olması, Lopus Lazuli ve amutum ticaretinde tekeli elinde bulundurması, her eşek yükü için dört mina vergi almasını, tüccarlar için ise karum ve wabartumlara yerleşme, konaklama ve korunma hakkı, Asurluların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda kendi ülke kanunlarına göre bu anlaşmazlıkları çözümlenmeleri, yolculukları esnasında soyulmaları takdirde sarayın oluşan

---

⁴⁶ Öz, 2005: 79

⁴⁷ Öz, 2005: 80-83

bu zararı karşılması, konakladıkları kentlerin depolarını kullanma ve kalay ticaretini tekellerinde bulundurma gibi hakları sayabiliriz. Anlaşmalarda bu genel maddelerin dışında kralın bölgesindeki Asurlu tüccarların kayıp mallarını bulma ve sahiplerine iade etmesi, tüccarların can güvenliğini sağlama ve herhangi bir kan akıtma durumunda suçluları Asur'a teslim etmesi gibi maddelerde vardı.⁴⁸

Anadolu'daki beylerin Asur'dan gelen tüccarların ticaretine neden ihtiyaç duyduğu sorusunun cevabı ise muhtemelen sarayın ihtiyaç duyduğu hammaddelerin yeterli olmamasıdır. Tüccarlar sarayın ihtiyacı olan malı temin etme konusunda ise garanti vermişlerdir ve böylelikle karşılıklı anlaşmalar doğrultusunda uzun yıllar Anadolu'da ticaret yapabilmişlerdir. Her iki tarafta bu anlaşmalara uymak zorundaydı. Örneğin, yukarı da bahsettiğimiz sarayın kumaşlardan ilk satın alma hakkının olması demek, istediği kumaşı zorla düşük fiyatla alabileceği anlamına gelmemektedir. Yalnızca ilk satın alma hakkı vardı ve bu belgelerde de geçmektedir.⁴⁹

Ele geçen sözleşmelerin bazılarının Asurlular tarafından hazırlandığı görülmektedir. Çünkü bu metinlerde kralların yapması ve uymaları gereken uzunca bir liste hazırlanmıştır. Krallar sosyal, siyasal, hukuksal ve ekonomi alanında birtakım maddelere bağlı kalırken, tüccarlar sadece mali alanda sorumlu tutulmaktaydı. Yine kralların maden veya mal karşılığında aldıkları vergi ve hediyelerin de tüccarlar tarafından belirlendiği görülmektedir. Belgelerdeki bir diğer husus ise sarayın tüccarlardan aldığı malların karşılığını ödeyememesi konusudur. Bir belgede Kaneş'in veliaht prensinin borcu olduğu ve bunu ödeyemediği belirtilmektedir. Prens, sahip olduğu mevkiden dolayı da yargılanamayacağı için karum yönetimi başka bir karar almıştır. Bu karar doğrultusunda hiçbir tüccar bu prene bir daha kumaş satmayacaktır.⁵⁰

Anadolu sarayları ve tüccarlar arasında yapılan bu karşılıklı anlaşmalardan, Asurlu tüccarların ve yetkililerin Anadolu sarayı karşısında daha güçlü bir konumda olduğu anlaşılrsa da bazı durum ve konularda sarayın da söz sahibi olduğu görülmektedir.⁵¹

---

⁴⁸ Küçükbezi, H.G., (2011). "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkı Arasında İlişkiler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Sayı:26*, 26-28

⁴⁹ Kahveci, G., (2017). "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Tekstil Ürünleri ve Ticareti", *Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Prof. Dr. L. Gürkan Gökçek*, 46

⁵⁰ Küçükbezi, 2011: 33

⁵¹ Küçükbezi, 2011: 34

Hitit öncesi dönemdeki saray sistemini, sarayın özellikle tüccarlar ile olan ilişkilerini incelemeye çalıştığımız bu bölümde o dönem için önemli bir yere sahip olan Kültepe Sarayını mimari açıdan incelemek Hitit mimarisini anlayabilmek adına faydalı olacaktır.

2.3. Hitit Devleti'nden Önce Anadolu Sarayına Bir Örnek

Kültepe, Kayseri'nin 20 km kadar kuzeydoğusunda, Erciyes Dağı'nın eteğinde bulunan ovanın tam ortasında yer almaktadır. İki bölümden oluşan Kültepe, daire şeklinde ve çapı 550 m, yüksekliği 20 m olan bir höyük ve bu höyüğü güney ve kuzeydoğu tarafından kuşatan Aşağı Şehirden oluşmaktadır.⁵²

Kaneş'in keşfi, bölgede bulunan tabletler vasıtasıyla mümkün olmuştur. 1881'de British Museum'da çalışan, uzman Th.G.Pinches Kapadokya'dan gelen ve İstanbul'dan satın alınmış olan bir tabletin benzerinin Paris Bibliothèque Nationale'de olduğunu söylemiştir. Bu iki tablet ise Mezopotamya'daki tabletlerden dil ve yazı bakımından farklılık göstermektedir. Bundan dolayı tabletlerin çözümünde güçlüklerle karşılaşmıştır. Avrupa'daki benzer tabletlerin çözümlemeleri esnasında bunların Kayseri çıkışlı oldukları keşfedilmiştir. Asur ve Babil ile ilişkilendirilmeyen bu tabletlerin Kaneş ile bağlantısı olduğu düşünülmüştür. Bunun üzerine E.Chantre 1893-94 tarihlerinde Anadolu'ya yaptığı bir seyahatte bu tabletlerin Karahöyük-Kültepe'den çıkarılmış olması gerektiğini söylemiştir. Bunu kanıtlamak ve benzer tabletler bulmak için de tepede kazı çalışmalarına başlamış ancak olumsuz sonuçlar alınmıştır. Bu girişimden sonra 1901 W.Belck, 1906 H.Winckler ve H.Grothe'nin de yaptığı kazı çalışmaları sonuç vermemiştir. Sonrasında 1925'de B.Hrozny'nın başkanlığını yaptığı bir ekip, Kültepe'de çalışmalara yeniden başlamıştır. Ancak önceki kazılarda da olduğu gibi höyükte yapılan çalışmalardan yine bir sonuç alınamamıştır. Hrozny, kazıyı sonlandırmayı düşünmüş fakat tabletlerin tepenin aksine eteklerindeki tarlalarda olduğunu öğrenmiş ve böylece bölgede yapılan kazılarda pişmiş küp ve toprak çekmeceler içinde tabletler bulmuştur. Sonrasında 1948 yılına kadar Kültepe ören yerinde kazı çalışmaları yapılmamıştır. Bu zaman zarfında organik içeriğe sahip höyük toprağı, köylüler tarafından gübre niyetine kullanılmıştır. Bu durum, ortaya

---

⁵² Kulakoğlu, F., (2011). "Kültepe Kaneş-Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi", *Kayseri: Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaneş Karumu, Asurlular İstanbul'da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No:78*, 40

çıkan arkeolojik buluntuların zarar görmesine neden olmuştur. Aynı zamanda bulunan tabletlerin çoğu satılmıştır.⁵³

1948 yılına gelindiğinde bölgede Türk Tarih Kurumunun öncülüğünde ve Tahsin Özgüç başkanlığında sistemli kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazılar, eski Kaneş'in bulunduğu höyük ve höyüğün eteklerindeki karumda olmak üzere iki ayrı yerde yapılmıştır. Yapılan kazılarda her iki bölgede dört yapı katı ortaya çıkarılmıştır. İlk iki katta yani Eski Tunç Çağına ait olan IV. ve III. tabakalarda yazılı belgeye rastlanmamıştır. II. ve Ib katında ise yazılı belgelerin yanı sıra birtakım yapılar ve sanat eserleri bulunan kalıntılar arasındadır.⁵⁴

Kültepe-Kaneş'te Koloni Çağı'nın ilk dönemlerine ait 8. katta iki tane saray bulunmuştur. Bunların ilki Koloni döneminin en eski idari yapısı olan Güney Terastaki Saray'dır. Diğeri ise başka bir idari yapı olan Alttaki Eski Saray'dır.⁵⁵

2.3.1. Kültepe/Kaneş (Neša) Sarayı

Sitadel'de bulunan Geç Saray, surun kuzey tarafında uzunluğu 100 metre batı, güney ve doğu yönünde ise 110 metredir. Surun tamamı korunmuş ve bazı kısımlarında ise Geç Hitit ve Hellenistik döneme ait yapıların temelleri bulunmuştur. Sur güney-kuzey ve doğu-batı yönüne uygun bir şekilde inşa edilmiştir ve temellerin kalınlıkları her bölgede aynı değildir. Bunun nedeni ise yapılan tahribat ve doğu-batı surunun bazı yerlerinin geç dönemlerde yeniden kullanılmış olmasıdır. Yapı malzemesi olarak taş (yerli andezit), ağaç, çamur ve kerpiç kullanılmıştır. Taş işçiliği Hitit İmparatorluk döneminden farklılık gösterir. Surun dışında bazı noktalarda taban seviyesinden üç metre yüksekliğe eriştiği görülmektedir. Bazı bölümlerinde iki defa sıva yapılmıştır ve temel taşları arasına ağaç kalaslar konulmuştur. Ağaç kullanıldığı için de yangının şiddeti artmıştır. Kuzey, batı ve güneyde sura yedişer metre arayla bağlanmış olan kuleler vardır. Doğu yönündeki kuleler eski çağlarda yıkılmıştır çünkü buradaki sur Hellenistik dönemde tekrar kullanılmış ve kuleleri kaldırılmıştır. Üç tarafta bulunan kuleli surların önünde altı metre genişlikte, yanmış olan kırmızımsı kahverengi sert topraktan taban vardır. Batı yönünde ise surun iki metre ön tarafında tabanın üzerine yerleştirilmiş kaide taşlarının dördü bulunmuştur.

⁵³ Emre, K., (2011). "Kaniş'in Keşfinin Hikayesi", *Kayseri: Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78*, 20

⁵⁴ Şahin, H.A., (2007b). "Cumhuriyetin 80.Yılında Kültepe Kaniş Kazıları", *Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, Yıl:2007/1*, 154

⁵⁵ Kulakoğlu, 2011: .43

Kuzey taraftaki surun dışındaki tabanın üzerinde ise testiler, erzak kapları, yonca ağızlı testiler, 2-4 kulpu olan çanaklar bulunmuştur. Yanıp kömür haline gelmiş olan kalas ve seramikler ise bu bölgeye yanan saraydan düşmüşlerdir. Sarayın kuzey ve güneybatıda bulunan odaları sura bağlıdır yani sur sarayla birlikte inşa edilmiş ve sarayla birlikte yakılıp terk edilmiştir.⁵⁶

Anadolu saray mimarisi tarihi açısından Kaneş Sarayı, çivi yazılı tabletlerle kanıtlanmış olan, ilk “basamak/temel” taşı özelliği gösterir. Sarayın kuzey tarafındaki bölümde kırk iki tane odası vardır. Taş temeller taban seviyesinden iki buçuk metre yükselmiştir. Taş duvarlar, bazı bölümlerde taban seviyesi üzerinden iki metre yüksekliğini korumuştur. Kerpiç duvarlar ile ağaç dikmeler arası bir buçuk metredir. Duvarların birçoğu yıkılmış olmasına rağmen odaların planları temeline göre çizilmiştir. Odaların şekli dikdörtgendir. Kuzeybatı ve kuzeydoğuda bulunan iki hol en büyükleridir. Sarayın kuzey kanadının güney kısmı (merkezi avluya bakan taraf) aydın değildir. Bu kısımda avluya açılması gereken revaktan bir iz yoktur. Asur Ticaret Kolonileri Çağındaki yapılarda Hititlerin saray ve mabetlerinin esas yapısı olan avluya açık revak sistemi yoktur. Odalar avluya koridorlardan bağlanmaktadır. Kerpiç taş duvarlar, ağaç kalaslar, dikmeler ve merdiven sarayın iki katlı olduğunu göstermektedir. Odaların bazılarında asma ahşap merdivenler de kullanılmış olabilir. Saray kareye yakın dikdörtgen planlı ve uzun, düz, dış cephelidir. Etrafındaki surla dış çevreye karşı kapalıdır. Yan yana dizilmiş ve sırtlarını sura dayamış olan değişik fonksiyonlara sahip zemin katı odaları vardır. Odalar arasında koridor, küçük iç avlular, ışık menfezleri yoktur. Sitadelin kuzeyinde bir girişi yoktur. Saray, ölçülü ve Sitadelin topografik şekline uyacak bir biçimde inşa edilmiştir. Odaların çoğu depo, ithal malların kontrol, sayım, tartı ve vergi işlemlerinin yapıldığı yerlerdir. Odaların bazılarında bulunan bullalar ve çömlekler buraların depo olduğunu göstermektedir. Kuzey kanadında bulunan odaların etrafındaki bazı odalar ikamet için ayrılmış olabilir. Kaneş saraylarında Mezopotamya saraylarından farklı olarak büyük ve tek avlunun dışında küçük avlu olmadığından dolayı odalar genellikle büyük odanın etrafında toplanmıştır. Bu kanatta merasim ve ikamet odaları mevcuttur. Yapılan kazılarda odalarda tablet, fırın, ocak, erzak küpleri ve sunak bulunamamıştır. Damga, mühür baskılı bullalar bulunan materyaller arasındadır. Bir sarayda depo odalarında duvar resimlerinin olması muhtemel değildir. Kralın dairesi ve oturma odaları üst katta olur. Sarayın tahrip

---

⁵⁶ Özgüç, T., (1999). *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri, The Palaces and Temples of Kültepe-Kaniş/Neşa*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları V.Dizi-Sa.46, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 7-8

olmuş diğer bölümleri de Neša kralının sarayı için gerekli olan tüm bölümlere sahiptir. Sarayın doğuya bakan kısmı yani tepenin en yüksek bölümündeki odalarının temelleri Eski Tunç Çağının yapıları üzerine yapılmıştır.⁵⁷

Sarayın batı yönünde yapılan kazılarda saraya ait bir odaya rastlanmamıştır. Sura bağlı ve birbirine paralel durumda olan taş duvarların uzunlukları 25 ve 12 metre, kalınlıkları ise biri üç metre diğeri ise iki buçuk metredir. Sura dik olarak bağlanmayan ve saray duvarlarına paralel olmayan, aynı zamanda sarayın geç döneminde sur için destek duvarı olarak inşa edilen taş duvarlar sarayla birlikte yanmışlardır. Sitadelin giriş kapısının uzunluğu 10 m. genişliği 6 m. olup iki tarafı taş örülüdür. Giriş ise taş kuleler ile iki odaya ayrılmıştır. Bu Alişar'daki kapı planı ile aynı, Boğazköy'deki planında ilk örneğidir. Bu kapı odalarının yandaki duvarları alttaki sarayın odalarına zarar vermiştir. Kapının kuzey tarafındaki duvarının etrafında bulunan enkazın altından ve duvarın kuzey yönündeki tabanının üzerinde "Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı Waršama'ya Yazdığı Mektup" bulunmuştur.⁵⁸

Girişten güneye doğru devam etmekte olan surun önüne yan yana sıralanmış altı oda, bir koridor ve bir ön duvar yapılmıştır. Odalar ve koridorun temelleri büyük ve yassı bloklar ile tek ve çift sıra halinde örülmüştür. Üçüncü odada yan yana duran üç ağaç dikmesi olan sur kulelerinden biri bulunmuştur. Birinci ve ikinci odalar arasında bulunan taş duvarların dikmesi bu tarzdadır ve bu odalar, koridor duvarının önüne daha sonra yapılan bir duvarla küçültülmüşlerdir. Beşinci oda ise duvarla ortadan ikiye ayrılmıştır. Odalarda fırın, ocak ve küçük eşyalar bulunamamıştır. Odaların altında kuzey-güney doğrultusunda iri taşlarla örülmüş, sahte kemerli ve yüksekliği iki metre civarında olan bir potern bulunmuştur. Bu sahte kemer tekniği Alişarda bulunan poternden farksız olmasına rağmen Boğazköy'ün taş kilit tekniğinden farklılık gösterir. Sitadelin güney doğrultusunda saray odalarına rastlanmamaktadır. Bunlar eski çağlarda kaldırılıp yerine yenileri yapılmıştır. Yine bu doğrultuda bulunan kesik taş temel Eski Tunç Çağı yapılarının son izidir. Geç Saray'da bulunan kalıntılar sarayı tarihlendirmek için yeterlidir ancak bunların hemen hemen hepsi sarayla birlikte yanmış, kırılmış ve cüruf haline gelmiştir. Saraya ait ince takımlar, maden eşyaları, kült objeleri, sanat eserleri ve arşiv ise ya yangın olmadan önce başka bir yere götürülmüş ya da yeni gelenler tarafından toplanmıştır. Tahribat

---

⁵⁷ Özgüç, 1999: 8-10

⁵⁸ Özgüç, 1999: 10

esnasında sarayın arşivinden dağılmış olan birçok kırık çivi yazılı tablette enkazın altından çıkarılmıştır.⁵⁹

Alttaki Eski Saray, Sitadelin batı tarafında seksen metre uzunluğundaki bir alan içerisinde ortaya çıkarılmıştır ve geç saray ile surun altındadır. Sarayın büyük kısmındaki kerpiç duvarları ile bazı bölümlerindeki taş temeller korunmuş vaziyettedir. Kültepe mimarisinin vazgeçilmez yapı malzemesi ve tekniği olan taş, kerpiç, ağaç ve kalın ile ince sıvalar bu sarayda da kullanılmıştır. Saray tamamen yanmış ve yıkılmıştır. Üstte bulunan surun kapı odaları alttaki sarayı kesmiş, güney ve kuzeyde olmak üzere ikiye ayırmıştır. Çok zarar görmesine rağmen bu yapı, Neša tarihini aydınlatmada büyük önem arz etmektedir. Sarayda yangın enkazının altında iki adet kırık tablet bulunmuştur. Tabletler yangın ve yıkılma esnasında arşivden düşmüş olabilir. Arşiv ise büyük salonun kuzey tarafında geç sarayın altında kalmış ve tamamı zarar görmüş odalarındandır. Sarayın doğu tarafa bakan odaları kazılar esnasında süpürülmüş, batı tarafa bakan odaları ise geç sur tarafından kesilmiştir. Bu odalar ise 4,5 metre uzunluk ve 1.80 metre genişliğe sahip olan koridor tarafından güneyde bulunan 21,5 metre uzunluğundaki dar mekâna bağlanmıştır. Bu mekân birer kapı ile batıda bulunan üç odaya açılmaktadır. Odaların birinde ocak diğerinde dikdörtgen şeklinde taş yalak ve toprak bank üzerinde duran ocak bulunmuştur. Birinci odada enkaz altında ve Geç Sarayın korunmuş olan küçük bir bölümünün tabanı üzerinde üç tane tablet bulunmuştur. Bunların iki tanesi saray memurları/işçileri listesidir. En önemlisi olan “Mama Kralı Anum-Hirbi’nin Kaneš Kralı Waršama’ya Yazdığı Mektup” ise üçüncü odanın üzerinde bulunan yangın enkazının altında, Geç Sarayın kapı duvarının ön tarafındaki tabanının üzerinde bulunmuştur.⁶⁰

Sarayın güney tarafındaki birinci odada etrafı taş ile çevrili ve tabanı taş olan bir ocak bulunmuştur. Bu tarz basit ocak tipine Kaneš’de ilk kez rastlanmaktadır. Bu odanın doğu tarafında bir tane küçük oda, batısında ise büyük odanın bir kısmı ve meydan ocağı aynı zamanda bir tane de tablet bulunmuştur. Bununla birlikte burada yapılan kazılarda silindirik şeklinde, pişmiş topraktan tandır, iki kılıç ve tam kaplar bulunan materyaller arasındadır. Bu dört odalı yapı bağımsız bir binadır ve odalarda kullanılan suları dışarı akıtan üzeri ve yanları taş ile kaplanmış bir kanal ortaya çıkarılmıştır. Üstteki saray ile kıyaslama yapılıncaya bu yapı çok daha sade bir görünüme sahiptir ve eski katın sarayı olarak kabul edilmektedir. Bu yapı aldığı tüm zarara rağmen Sitadelin büyük bölümünü

---

⁵⁹ Özgüç, 1999: 11-12

⁶⁰ Özgüç, 1999: 23-24

kaplamış olan en büyük yapısıdır. Yani Eski Saray, Geç Sarayda olduğu gibi tek binadan oluşmamakta en az üç yapıdan oluşan bir kompleks şeklindedir. Odalarının bir kısmı ayrı zamanlarda yapıp birbirine eklenmiş bir kısmı ise birbirine çok yakın inşa edilmiştir. Sarayın büyük salonunun olduğu kuzey tarafına, ocaklı, fırınlı, tandırlı hizmet odaları eklenmiş veya hemen yakınına ayrı bir bina olarak inşa edilmiştir. Sarayın diğer iki bölümü ise Sitadelin girişinin güney tarafındadır. Bu yapı sistemi eski Anadolu yapı mimarisine uygundur. Ancak bu gelenek Geç Saray döneminde güneyden gelmiş olan yabancılar tarafından kısa bir süre de olsa değiştirilmiştir. Eski Saray, Karum II'nin ev ve arşivlerine benzemektedir. Karum'un 2-4 odalı olan bağımsız evleri, Sitadel'de birbirine eklenmiş olan çok odalı ve büyük bir yapı tarzını temsil eder. Eski sur ve Eski Saray birbiriyle çağdaştır ve aynı yangında yıkılmışlardır. Bu felaketten sonra tekrar inşa edilmemiş, terk edilmişlerdir. Sonrasında ise üzerine yeni bir sur ve saray yapılmıştır. Bunları yapanlar ise onları yıkanlar gibi Anadolu'nun yerli krallarıdır.⁶¹

Kaneş'deki Sarayın, kral ve ailesinin ikametgâhı ve ülkenin idare merkezi olmasının yanı sıra önemli bir işlevi daha vardı. Ülke dışından gelen yabancı tüccarlar sarayı, mallarını satmadan önce bir kervansarayda depoladıkları ve güvenceye aldıkları gibi kullanmışlardır. Ayrıca saray, ticaret vergisinin hazırlandığı bir ekonomik merkez olarak da kullanılmıştır. Kaneş'e gelen kervanın ilk uğradığı yer saraydır. Bu nedenle de saraylarda geniş avluların ve fazla depo odalarının olması muhtemeldir.⁶²

Neşa Sitadelini, şehirleri, karumları belli aralıklarla yakıp yıkanlar Anadolu hâkimiyetini kendi krallığının otoritesi altına almaya çalışan, birbirleri ile rakip ve düşman olan yerli krallardır. Bu aralarındaki amansız savaşlar, felaketler, iç içe üç surla çevrili olan şehirleri yok eden yangınlar sonucunda Anadolu'nun büyük bir kısmında merkezi bir krallığın kurulması mümkün olmamıştır.⁶³

Sitadelin dışında, batı ve güney doğrultusunda yapılan kazılarda Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağının anıtsal binaları ortaya çıkarılmıştır. Bunların ikisi mabet, biri resmi depo diğeri ise büyük bir saray/binadır. Binanın uzunluğu doksan metredir ve büyük kısmı sonraki dönemlerde tahrip edilmiş ve Roma-Hellenistik dönemine ait şehirlerin surları altında kalmıştır. Bu binanın planı ise diğer Kaneş saraylarının ve mabetlerinin planından farklıdır. Uzun bir koridor, iki yanındaki odalar ve tabanı taş döşeli büyük bir avlu binanın

---

⁶¹ Özgüç, 1999: 24

⁶² Özgüç, 1999: 25

⁶³ Özgüç, 1999: 26

planını oluşturmaktadır. Yapıda kullanılan malzemeler taş (andezit), kerpiç, bol ağaç ve çamurdur. Teknik olarak da Kültepe'nin yerli tekniği kullanılmıştır. Yani taş sadece temellerde, koridor ve avlunun döşemesinde kullanılmıştır. Duvarlarda kerpiç örgü ve ağaç ise taş temelin üzerine kalas, kerpiç duvarda dikme, kapıda eşik ve söve olacak şekilde kullanılmıştır. Yapının damı düzdür. Tüm Kaneş yapılarının yıkılmasının nedeni olan yangın bu yapıyı da yıkmış ve enkaza dönüştürmüştür. Diğer yapılarda olduğu gibi burada da ağacın bol kullanılmış olması yangının şiddetini arttırmıştır.⁶⁴

Sarayın doğu kanadında ise koridorun doğu tarafında dikdörtgen planlı on dört tane oda açığa çıkarılmıştır. Odaların kapıları ağaçtan yapılmıştır. Odalar birbirine kapılarla bağlıdır. İki odada iki metre çapında büyük ocaklar bulunmuştur. Bu ocaklar taban seviyesinden 50 cm yüksekliktedir ve karum'daki küçük evlerde bulunan ocaklardan farklıdır. Bunlar mutfakta kullanılan ocaklardan değildir, büyük salonları ısıtmak için kullanılan meydan ocaklarıdır. Bununla birlikte odalardan birinde üst kata çıkmak için kullanılan merdiven duvarları ortaya çıkarılmıştır. Birkaç odada ise buğday dolu küpler ve gaga ağızlı testiler bulunmuştur.⁶⁵

Sarayın batı kanadındaki odaların yapısı, sayısı, boyutları doğu kanadındaki odalardan farklı değildir. Merdiven ve ocak buradaki odaların en büyüğüne yapılmıştır. Bazı odaların tabanları kalaslar ile kaplıdır. Bir bölümü surların altında kalmış olan odalardan birinin tabanında Kaneş binalarında ilk defa rastlanılan, çok miktarda, uçları sivri sapan taşları bulunmuştur. Kültepe için karakteristik bir özellik gösteren sıvalı toprak banklar ve meydan ocağı bu kesimde de vardır. Güney Terasta bulunan bu sarayda da kutsal bir alana rastlanmamıştır. Sarayın planı da Yakınoğu'da bulunan saraylardan farklıdır.⁶⁶

Tabanı taş ile döşenmiş olan ve koridorun önünden başlayan avlunun, ortaya çıkarılan uzunluğu ise 47 metredir. Avlu 7. Kattaki mabet ve yine bu döneme ait olan bir yapının taş temelleri tarafından kesilip, tahrip edilmiştir. Avlunun genişliğini tespit etmek zor olmakla birlikte uzunluğunun 75 metreden az olmaması gerekmektedir. Avlu bu durumuyla döneme ait avluların en büyüğü olma özelliğine sahiptir. Geç sarayda olduğu gibi burada da bütün avlu yassı, iri taşlar ile döşenmiştir. Avlu zamanla taban değiştirmiş, eskiyen taşlar üzerine yenileri döşenmiş ve böylelikle avlu iki seviyeli bir hale gelmiştir.

---

⁶⁴ Özgüç, 1999: 34

⁶⁵ Özgüç, 1999: 35

⁶⁶ Özgüç, 1999: 35-36

Bu durum, büyük bina ve avlunun uzun zaman kullanıldığının göstergesidir. Avlu yapı itibariyle güneyden kuzeye doğru bir alçalma göstermektedir yani 11.35 olan derinlik 35 metre güneyde 14.25 olmaktadır. Avlunun üzeri açıktır. Bu avlu; koridor, çok odalı iki kanat ve üstü açık geniş avludan oluşan büyük bir kompleksi oluşturmaktadır. Bu kompleks Sitadel'deki yapılardan farklı bir görünüme sahiptir. Bina yangın olmadan önce boşaltılmış ve erzak küplerinden, az sayıda çanak çömlekten başka bir şey bulunamamıştır. Ancak enkazın içerisinde çıkarılan iki tablet, yanmış silindir mühür ve bu mühürle baskılı bullalar önemlidir. Kazılarda bir objeyi kaplamış olan yivli, altın metal nesneden başka herhangi bir maden bulunamamıştır.⁶⁷

Çalışmamızın ilk iki bölümünde incelemeye çalıştığımız Hititlerden önce Anadolu'daki beylikler, Hititler için sosyo-ekonomik, siyasi, kültürel ve daha birçok açıdan bir temel hazırlamıştır. Hititlerde bu temel üzerine bir devlet kurmuşlar ve zaman içerisinde büyük bir İmparatorluk haline gelmişlerdir. Peki, Hititlere dair ilk izlere biz nerelerde rastlıyoruz? İşte çalışmamızın üçüncü bölümüne bu soruya yanıt aramakla başlayacağız.

---

⁶⁷ Özgüç 1999: 37

3. HİTİT DEVLETİ

3.1. Hititlere Dair İlk İzler

Hititlerin ilk izlerine Neša'da (Kültepe/Kaneš) rastlanmaktadır. Hititçede bulunan bazı ekler daha önce Hatti dilinde kullanılan eklerden alınıp uyarlanmıştır. Aynı zamanda yapılan araştırmalar sonucu Asurlu tüccarların tabletlerinde yazan Neša adı ile Boğazköy metinlerinde geçen Kaneš adının aynı olduğu tespit edilmiştir. Neša'nın bir Hitit kenti olduğunu belirten göstergelerden biri Kültepe'de bulunan Asurca bir tablette geçen iki kelimenin Hint Avrupa kökenli olmasıdır. Bu iki kelimedenden biri otel, gece, kalınacak yer anlamında "ispatalu" diğeri ise anlaşma, mukavele anlamına gelen "ishiuli" kelimeleridir. Anitta metninde geçen ve "bizim tanrımız" anlamına gelen "šiušummi" kelimesi ise Kaneš'teki bir tanrının adıdır. Hâlbuki bu sözcük Hititçe "siu" yani "tanrı" kelimesinden türemiştir. Aynı zamanda Hititler kendilerinin Nesice konuştuklarını söylemekteydi. Buna göre Neša'da yani Kültepe'de o dönem Hititçe konuşulmaktaydı.⁶⁸

Hititçe, Anadolu topraklarında en geç MÖ 18. yy'da kullanılmaya başlanmıştır. Bunun kanıtı da Mari'de bulunan bir belgedir. Mari kralının babasının yazmış olduğu bir mektupta, Hitit devletinin başkentinden Hattice "Hattuš" şeklinde değil de Hititçe "a" ekini almış olduğu "Hattuša" şeklinde bahsetmiş olması Hititlerin en geç Kültepe Ib katına rastlayan zamanda Hattuša'ya hâkim olduklarını göstermektedir. Kültepe kazılarında bulunan ve Kral Anitta'ya ait olan bronz kama üzerinde bulunan yazıt, Hitit siyasi tarihinin en eski yazılı belgesidir. Kamanın üzerinde "é.gal A-ni-ta ru-ba-im" yani "Kral Anitta'nın Sarayı" yazmaktadır. Zaten Kültepe'de yapılan kazılarda bu bölgede bir saraya da rastlanmıştır.⁶⁹

Kültepe'nin dışında yapılan kazılarda farklı bölgelerde de saraylar bulunmuştur. Acemhöyük'te yapılan kazılarda Sarıkaya ve Hatipler'de bulunan iki saray en iyi korunan saraylardır. Karahöyük'te bulunan saray ise diğeri bir örnektir. Ama bu Acemhöyük saraylarına nazaran tahrip olmuş durumdadır.⁷⁰

Kral yıllığı şeklinde yazılan ve "Anitta Metni" olarak da adlandırılan tablette Anitta'nın başarılarının anlatılmasının yanı sıra o dönem Anitta'nın en büyük rakibinin Hattuša Krallığı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Anitta orayı yakıp, yıkmış ve bir daha

⁶⁸ Akurgal, 1999: 36-37

⁶⁹ Akurgal, 1999: 37-38

⁷⁰ Reyhan, 2017: 133

iskân edilmemesini söylemiştir. Hititlerin merkezini de Neša olarak tayin etmiştir. Bundan dolayı ya Kültepe karumunun yakılıp, yıkıldıktan sonraki 30-40 yıllık dönemi ya da karum Ib tabakası Anitta'nın Neša'ya yerleştiği dönemle çağdaştır ve Anitta'nın yerleşkesi karum'un bitişiğinde bulunan höyüktedir. "Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneš Kralı Waršama'ya Yazdığı Mektup" ise Hitit ve Beylikler dönemi hakkında bilgi vermektedir. Mektuptan anladığımız kadarıyla Neša kralı Waršama ve babası İnar, Anitta'dan önce Neša kralı olmuşlardır. Bu da onların Karum II yerleşmesinin yıkılmasından sonraki 30-40 yıllık süreçte krallık yaptıklarını ve Anitta'nın ise onlardan sonra Neša'nın kralı olduğunu göstermektedir.⁷¹

Sonuç olarak Hititlerin yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı ve ilk izlerine rastladığımız bu Beylikler döneminde Anadolu'da Kuşşara, Neša, Hattuša, Puruşanda, Zalpuwa, Mama, Taişama, Sibuha gibi şehir devletleri vardı. Hatti döneminden kalan birçok krallığın yanı sıra Mama krallığı gibi bazıları da Hurri prensliği idi. Hattuša ve Neša gibi bazı devletlerde Hititleşmeye ve diğer prenslikler de yavaş yavaş Hititlerin eline geçmeye başlamıştı. Ancak buna rağmen idare altına alınan halkın çoğunluğunu Hattiler ve Hurriler teşkil etmekteydi. Zaten bu iki devlet Hititleri birçok alanda etkilemişti.⁷²

3.2. Eski Krallıktan İmparatorluğa

Hititlerin ilk kralı olan I.Hattuşili, devletin siyasi ve ekonomik geleceğinin Kuzey Suriye'de olduğunu fark etmiş ve bunun üzerine Halep'e sefer düzenlemiştir. Bu sefer esnasında Hurriler ile mücadele etmiştir. Onlar, başkent Hattuša'ya kadar ilerlemiş ve devlet için büyük tehlike oluşturmuşlardır. Ancak Hattuşili, Hurrilerin saldırılarını durdurmuştur. Daha sonra Hattuşili Alalah'a (Tel-Açana) ilerlemiş ve şehri tahrip etmiştir. Urşu şehrini de alan Hattuşili ülkenin güneybatı kısmında Arzawa seferine çıkmıştır.⁷³

"Büyük Kral Tabarna "hükümdar" Telipinu [şöyle] (der): [Es]kiden Labarna Büyük kral idi. Oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik idiler. Ülke küçük idi. O nereye savaşa gitse, düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omzu ile) yenerdi. Ülkeleri imha ederdi ve buyruğu altına alırdı. Onları denizlere sınır yapardı. Savaştan geri geldiği zaman oğullarının her biri (yenilen) bir ülkeye (yönetmeye) giderdi. Hupışna, Tuwanuwa, Nenaşsa, Landa, Zallara, Parşuhanda,

⁷¹ Akurgal, 1999: 38-39

⁷² Akurgal, 1999: 39

⁷³ Alpman, A., (1981). "Hurriler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, Sayı:25, 295,296

(ve) Lušna'yı ve (bütün) ülkeyi yönetirlerdi. Büyük kentler (onun eline) konmuşlardı.”⁷⁴

“Sonra Hattušili kral oldu. Onun da oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik idiler, o nereye savaşa gitse, o da düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omuzu ile) yenerdi. Ülkeleri imha ederdi ve buyruğu altına alırdı. Onları denizlere sınır yapardı. Savaştan geri geldiği zaman, oğullarının her biri (yenilen) bir ülkeye (yönetmeye) giderdi. Onun da eline büyük kentler konmuşlardı. Arkadan hizmetkârlar (ve) prensler bozulunca, ailelerini kemirmeye başladılar. Efendilerine karşı (halkı) devamlı olarak doldurmaya başladılar. Devamlı olarak kanlarını dökmeye koyuldular.”⁷⁵

I.Muršili zamanında ağırlıklı olarak Babil ve Halep üzerinde durulmuştur. Babası I.Hattušili'nin intikamını almak için Halep'e yönelen Muršili, burayı yerle bir etmiş sonrasında ise Babil'i alıp, Hammurabi sülalesine son vermiştir.⁷⁶

“Muršili Hattuša'da kral olunca, onun da oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik idiler. Düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omuzu ile) yendi ve ülkeleri buyruğu altına aldı. Onları denizlere sınır yaptı. O Halep'e gitti. Halep'i imha etti. Halep'ten alıp getirdiği kişileri ve ganimetini Hattuša'ya getirdi. Sonra o, Babil'e gitti ve Babil'i imha etti. Hurrili askerleri yendi. Babil'den alıp getirdiği insanları ve ganimetini Hat[tuša'ya] sundu. (O zaman) Hantili saki idi. Muršili'nin kız kardeşi Harapšeli'yi karı(sı) olarak tutuyordu. Zidanta, Hantili ile birleşti. Kötü bir iş yaptılar ve Muršili'yi öldürdüler. Kan döktüler (cinayet işlediler.)”⁷⁷

Ancak I.Muršili'ye yapılan suikasttan sonra (Muršili, Babil'den dönerken kız kardeşinin kocası Hantili ve damadı Zidanta tarafından planlanan bir suikast sonucu öldürülmüştür. Sonrasında Hantili tahta geçmiştir. Hantili yaşlandıktan sonra da Zidanta başa geçmek için Hantili'nin torunları ve oğlunu öldürmüştür. Zidanta'yı ise tahta çıktıktan sonra kendi oğlu Ammuna öldürmüştür.⁷⁸) devlet toprak kaybetmeye başlamıştı. Hatta Kaşkaların sürekli saldırıları sonucunda kutsal şehir Nerik, I.Hantili zamanında ise Kızılırmak havzası içindeki toprakların geniş bir bölümü kaybedilmişti.⁷⁹

I.Hattušili zamanında Hurriler, Hatti ülkesinin doğu taraflarını istila etmişlerdi. Ammuna döneminde Hurrilerin etkisinde Kizzuwatna bağımsız bir devlet olarak kurulmuştu. Ancak Telepinu'nun (Muršili'nin suikasta uğramasından sonraki süreçte Hitit Devleti tam bir kargaşaya sürüklenmiş ve ülke karanlık bir döneme girmişti. Bu karışıklık

⁷⁴ Alp, 2011a: 59

⁷⁵ Alp, 2011a: 59

⁷⁶ Reyhan, E., Cengiz, T.B., (2015). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, (Birinci Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları, 67,68

⁷⁷ Alp, 2011a: 59

⁷⁸ Reyhan-Cengiz, 2015: 68

⁷⁹ Reyhan, 2017: 162

dönemine son veren ise kral Telepinu'dur. O, ilk olarak bir kanun çıkararak tahta geçme kurallarını belirlemiş ve bu sayede taht kavgalarını önlemiştir.⁸⁰)başa geçmesi ile doğudaki Hitit egemenliği kısmen de olsa sağlanmış, daha önce kaybedilen toprakların büyük bir kısmı tekrar ele geçirilmiştir. Ülkenin güneybatısında yer alan ve birçok krallığı bünyesinde barındıran Arzawa Ülkesi, İmparatorluk döneminde Hititlerin vasalı olmuş ancak Hititler her zayıflama emaresi gösterdiğinde isyan etmeye hazır durumda bulunmuşlardır.⁸¹

“Kral ailesinde kan (dökmeler) çoğaldı. Kraliçe İştaparia öldü. Üstelik Prens Ammuna da öldü. Tanrının insanları da (şöyle) dediler: “İşte Hattuša'da kan (dökmeler) çok arttı. “Bunun üzerine (ben) Telepinu Hattuša'da (asiller) meclisi(ni) (toplantıya) çağırdım. Bu andan itibaren Hattuša'da kral ailesinin bir çocuğuna hiç kimse kötülük yapmayacak, ona bıçak çekmeyecek! Yalnız öndeki (en büyük erkek) çocuk, prens, kral olsun! Eğer öndeki (bir prens) yok ise, kim ikinci sıradaki oğul ise, kral o olsun! Eğer varis (olacak) bir prens yok ise, hangi kız çocuk öndeki ise, ona bir içgüveysi alsınlar, o kral olsun!”⁸²

Telepinu'nun ölümü ve Yeni Hitit Devleti'nin kurucusu sayılan II. Tuthaliya zamanına kadar olan süreçte tahta geçen krallar hakkında çok fazla bilgi yoktur. Geçen bu sürede Alluwanna, II.Hantili, II.Zidanza, II.Huzziya tahta geçen krallardır. Bunların yanında Taharwaili adlı bir kralında Kizzuwatna kralı ile yapmış olduğu bir antlaşmaya ait tablet parçası yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.⁸³

II.Tuthaliya zamanına gelindiğinde Hititler toparlanmaya başlamış, Halep ile savaşmış, Kuzey Suriye'deki egemenliklerini yeniden pekiştirmeye çalışmışlardır. Hititlerin, Suriye ile ilgilenmeleri üzerine iki ezeli düşman olan Mısır ve Mitanni Devletleri Hitit tehlikesine karşı bir antlaşma yapmışlar. Hatta aralarında evlilik yolu ile akrabalık ilişkisi de oluşturmuşlardır. Hititler, doğuda Kuzey Suriye ile ilgilenmenin yanı sıra Batı'da Aşšuva (Hitit toprakları Aşšuva Kralı Kukkuli tarafından saldırıya uğramıştır. Ancak Tuthaliya bu saldırıları durdurmuş, ganimet olarak içlerinde Kral Kukkuli'de olmak üzere 10 bin tutsak ve 600 araba savaşçısını getirmiştir. Tuthaliya, Kukkuli'ye sadakat yemini verdimiş ve onu Aşšuva'ya vasal kral olarak tayin etmiştir. Ancak Kukkuli, Hitit hâkimiyetinden kurtulmak için isyan etmiş ve sonucunda da öldürülmüştür.⁸⁴)

⁸⁰ Erbaşı, F.S., (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyük Cenaze/Diğer Ritüeller*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 25

⁸¹ Reyhan, 2017: 162,163

⁸² Alp, 2011a: 61

⁸³ Memiş, 2010: 98

⁸⁴ Ünal, A., Ertekin, A., Ediz, İ., (1990-1991). “1991'de Boğazköy-Hattuša'da Bulunan Hitit Kılıcı ve Üzerindeki Akadça Adak Yazıtı”, *Ankara: Müze/Museum, Sayı:4, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, 49

memleketlerine sefer düzenlemiş aynı zamanda İşşuva dolaylarını da hâkimiyeti altına almışlardır.⁸⁵

“Önceleri Halpa Kenti'nin kralları büyük krallığa sahipti. Ancak onların krallığını Büyük Kral, Hatti Ülkesi Kralı Hattuşili (I.Hattuşili) sonra erdirdi. Hatti Ülkesi'nin kralı Hattuşili'den sonra, Büyük Kral Hattuşili'nin torunu Büyük kral Murşili, Halpa Ülkesi'nin krallığını ve Halpa Ülkesi'ni tahrip etti. Büyük Kral Tuthaliya, krallığın tahtına yükseldiğinde Halpa (Halep) kralı kendisi ile hemen bir barış antlaşması yaptı, ancak daha sonra (ondan) koptu ve Halpa memleketinin kralı Hannigalbat (Hurri) Ülkesi'nin kralı ile ilişki kurdu. Bunun üzerine o (II.Tuthaliya), Hannigalbat Ülkesi'nin kralını ve Halpa Ülkesi'nin kralını memleketleri ile birlikte ve Halpa kentini tahrip etti.”⁸⁶

II.Tuthaliya'dan sonra tahta geçen Arnuwanda döneminde Kaşkaların saldırıları devam etmiştir. Bunun sonucu olarak onlarla antlaşmalar yapılmış ancak bu antlaşmalara uymayan Kaşkalar saldırılarına devam etmişlerdir. Yine bu dönem krallığı uğraştıran bir diğer kral Yukarı Fırat bölgesinde bulunan Hititlere bağlı Pahhuva kralı Mida'dır.⁸⁷

I.Arnwanda'dan sonra tahta Hurrice Taşmişarri adını taşıyan III.Tuthaliya geçmiştir. Eşinin adı da yine Hurrice kökenli olan Taduhepa'dır. III. Hattuşili'ye ait olan bir belge bu dönemde Anadolu'nun durumu hakkında bilgi vermektedir,⁸⁸

“Evvelce, Hatti Ülkesi düşmanlar tarafından tümüyle mahvedilmişti. Bir taraftan, Kaşkalkı düşman geldi ve Hatti ülkelerini mahvedip Nenaşsa kentini sınır yaptı. Bir taraftan Arzavallı düşman geldi ve o da Hatti ülkelerini mahvedip Tuvanuva ve Uda kentini sınır yaptı. Bir taraftan Araunnalı düşman geldi ve Gaşşıya ülkesinin tümünü mahvetti. Bir taraftan Azzili düşman geldi ve Yukarı Ülke'nin tümünü mahvetti ve Şamuha kentini sınır yaptı. İşuvalı düşman geldi ve Tegaramma ülkesini mahvetti. Bir taraftan Armatanalı düşman geldi ve o da Hatti ülkelerini mahvetti ve Kizzuvatna kentini sınır yaptı. Hattuşa kenti de yakıldı.”⁸⁹

III.Tuthaliya'dan sonra tahta geçen I.Şuppiluliuma, tüm prens, asker ve görevliler ile birlikte ilk başta Şuppiluliuma'dan önce tahta geçen Genç Tuthaliya'nın krallığını kabul etmiş, ona bağlılık yemini etmişlerdi. Ancak daha sonra Şuppiluliuma onu destekleyenler ile birlikte kardeşini ve Tuthaliya'ya yardımcı olan kardeşlerini öldürmüş, ailesinin geri kalanını da sürgüne göndermiştir. Bu durumu Şuppiluliuma'nın oğlu, II. Murşili “Veba Duaları” adlı metninde şu şekilde anlatmaktadır;⁹⁰

⁸⁵ Memiş, 2010: 100-102

⁸⁶ Akurgal, 1999: 70

⁸⁷ Brandau, B., Schickert, H., (2015). *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, (Dördüncü Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınları, 136-137

⁸⁸ Reyhan-Cengiz, 2015: 71

⁸⁹ Reyhan-Cengiz, 2015: 71

⁹⁰ Yiğit, T., (1996). “Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinlikleri.”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:18, Sayı:29, 240

“Genç Tuthaliya Hatti ülkesinin efendisi iken ona Hattuša'nın prensleri, komutanları, binbaşılı, subayları, (önde gelenleri), askerlerinin ve araba savaşçılarının hepsi onun üstüne yemin ettiler. Babam da onun üstüne yemin (etti). Babam (genç) Tuthaliya'yı sıkıştırınca, Hattuša'nın (prensleri, komutan)ları, binbaşılar, bütün subaylar babamın yanında (oldu)lar. Tuthaliya'yı yemin tanrıları yakaladı. Onlar [Tuthaliya'yı öl]dürdüler.”⁹¹

I.Şuppiluliuma'nın yapmış olduğu seferleri Anadolu ve Suriye diye ikiye ayırmak mümkündür. O, Suriye seferine çıkmadan önce arkasında tehlikelerden uzak bir Krallık bırakmak için Anadolu'da birtakım seferlere çıkmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Kaşkalar ile savaşmış ve onları kuzey sınırından uzaklaştırmıştır. Aynı zamanda Azzi-Hayaša ile de savaşan Kral, bu ülke kralı ile bir antlaşma yapmıştır. Tumana ve İştahara gibi bazı memleketlerde kaleler yaptırmıştır. Arzawa üzerine de yürüyen Şuppiluliuma, Arzawa ordusunu etkisiz hale getirmiştir. Kizzuwatna'yı kendine bağlamış ve iyi ilişkiler içerisinde kalmıştır. Kizzuwatna, Şuppiluliuma zamanında Hititlerin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Ancak alınan tüm bu tedbirlere rağmen Şuppiluliuma, Suriye seferine çıktığı zaman Kaşkalar bunu fırsat bilip yine saldırıya geçmiş, birçok Hitit kentini ve kalesini ele geçirmişlerdir. Yine aynı şekilde Arzawa Memleketleri de isyan edenler arasındadır. Yani tüm bu seferler Şuppiluliuma'nın kral olmadan önce ve krallığın ilk dönemlerinde ağırlıklı olarak Anadolu üzerinde durduğunu göstermektedir.⁹²

Sonrasında Şuppiluliuma, Kuzey Suriye'de bulunan zengin kentleri elinde tutan Mitanni Devleti'nin içerisinde bulunduğu kargaşa durumundan yararlanmış, Mitanni Prensi Artatama'nın kurduğu Hurri krallığını tanımış ve bunun üzerine Mitanni Kralı Tušratta ile arası bozulmuştur. İšuva kenti nedeniyle meydana gelen ilk Mitanni-Hitit savaşını Tušratta, bundan bir yıl sonra yapılan savaşı ise Hititler kazanmıştır. Bu savaşta Mitanni'nin başkenti Waššukanni ele geçirilmiş ve Tušratta kaçmıştır. Bu olaydan sonra Suriye-Filistin civarında bulunan şehir devletleri Hititlerden korunmak için Mısır'dan askeri yardım istemiş, bazıları da kendiliğinden Hititlere teslim olmuşlardır.⁹³

Şuppiluliuma döneminde Hitit egemenliğini kabul etmek istemeyen Mukiš Kralı İtur-Adad, Niya Kralı Aki-Tešub ve Nuhašše Kralı Adad-Nirari birleşerek Hititlere karşı bir koalisyon oluşturmuşlardır.⁹⁴

⁹¹ Alp, 2011a: 128

⁹² Sir Gavaz, Ö., (2008). “Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I.Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Aralık, 24-32*

⁹³ Kinal, F., (1963). “Ugarit Krallarının Tarihi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:8, Sayı:14, 5*

⁹⁴ Kinal, 1963: 5

Šuppiluliuma zamanında dikkat çeken iki önemli olay vardır. Bunlardan biri ülkeyi mahveden veba salgını diğeri ise Mısır Firavunu Tutankamon'un eşinin Šuppiluliuma'dan, evlenmek için oğullarından birini ona göndermesini istemesidir.

“Kocam öldü. Oğlum yoktur. Senin ise oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Eğer sen bana bir oğlunu verirsen, o kocam olabilir.”⁹⁵

“Sonra geldiniz. (Siz) tanrılar, efendilerim, genç Tuthaliya'nın o konusunun intikamının şimdi arkadan babamdan aldınız. Babam. Tuthaliya'nın kanı yüzünden öldü. Babamdan yana olan prensler, komutanlar, binbaşılar, subaylar, onlar da o nedenle öldüler. (Hatti) ülkesi de o konudan dolayı ölmeye başladı. Hatti ülkesi öte yana (felakete sürüklendi?). Artık şimdi salgın (o kadar) güçlendi ki, Hatti ülkesi salgından çok baskı altında kaldı. (Nüfusu) azaldı...”⁹⁶

Šuppiluliuma oğlu Zanza'yı Mısır'a kral olması için göndermeye karar vermişti. Ancak bu süre içerisinde Mısır'da hükümet değişmiş ve yeni gelenler Mısır'a gitmek üzere yola çıkan Zanza'yı yolda öldürmüşlerdir. Bu olay üzerine Šuppiluliuma, Mısır'a savaş ilan etmiş ve Mısır'ın hâkimiyetindeki Suriye topraklarını ele geçirmiştir. Ancak sefer esnasında Hitit ordusu Šuppiluliuma, Tuthaliya'yı öldürüp tahta geçtiği için tanrıların kralı cezalandırmak adına gönderdiği vebaya yakalanmış ve bu salgın tüm ülkeye yayılmıştır. Šuppiluliuma, ona yardım eden herkes ve sonrasında tahta çıkan oğlu II. Arnuwanda bu salgından dolayı ölmüştür.⁹⁷

II. Arnuwanda'nın ölümünün ardından Hitit tahtına II. Murşili geçmiştir. Tahta çıktığı zaman birçok kent tekrar başkaldırmıştır. İlk etapta Kaşkalar üzerine yürüyen kral, zaman içerisinde onları Hattuša'ya bağlamıştır. Amurru Krallığı ile bir antlaşma yapmıştır. Batı bölgeleri ile de ilgilenen Murşili, kendi topraklarına geçen Hitit uyruklarını geri vermek istemeyen Arzawa Kralına (II.Murşili, Arzawa Kralı Uhhaziti'den yazdığı notayla, Arzawa memleketine sığınan ve kendi memleketlerinden zorla Hitit topraklarına esir olarak getirilen savaş tutsakları NAM.RA'lar ile Hitit esaretinden kaçmayı başaran diğer insanları geri teslim etmesini istemiştir. Aslında Murşili'nin böyle bir talepte bulunabilmesi için karşı taraf ile aralarında bir antlaşma olması gerekmektedir. Muhtemelen Murşili, ondan önce babasının Uhhaziti ile yapmış olduğu antlaşmayı hala geçerli saymaktadır. Aynı zamanda o dönemlerde de sınırı kaçak olarak geçip başka ülkeye sığınanlar savaş nedeniyd. Hitit topraklarında ise bu tür kaçakları yakalayıp devlete teslim

⁹⁵ Alp, 2011a: 97

⁹⁶ Alp, 2011a: 128-129

⁹⁷ Reyhan-Cengiz, 2015: 72,74

edenlere Hitit yasalarına göre belli miktarda ödül verilirdi.⁹⁸) bir mektup yazmış ve ona savaş ilan etmiştir. Yapılan savaşta Arzawa yenilmiştir. Ahhiyava memleketine sığınan Arzawa kralını Ahhiyavalılar geri teslim etmiştir. Doğu ve güneydoğunun yanı sıra güneybatıda da durumu kontrol altında tutan Hitit Devleti, o dönem Mısır ile birlikte orta doğuda hâkim güçtü. Ancak siyasi alandaki bu başarılarla rağmen ülke tekrar veba ile karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte sarayda Tawananna yani Murşili'nin üvey annesi bir takım sorunlara neden olmaktaydı. Kralın ilk eşi, Tawananna'nın yaptığı büyüler sonucu ölmüştü. Kralın ise dili bir şimşek çakması sonucunda tutulmuştu.⁹⁹

“Birden hava bozdu. Gök Tanrısı korkunç bir şekilde gürlledi ve ben ürktüm. O zaman ağzımda söz azaldı ve söz kesiklik yaparak yukarı doğru çıktı. Yıllar geçince bu düşlerimde de kendini duyurmaya başladı. Bu düşlerden birinde tanrının eli bana değdi ve o zaman konuşma gücümü bütünü ile yitirdim. Bunun üzerine bir orakel sorusu düzenledim.”¹⁰⁰

Murşili'nin ölümünün ardından oğlu Muwatalli tahta geçmiştir. Bu dönem iki önemli olay olmuştur. İlki Mısır ile yapılan savaş diğeri ise başkentin Hattuša'dan, Aşağı Ülke'de olduğu sanılan Tarhuntašša'ya taşınmasıdır. Muwatalli, kardeşi III. Hattušili'yi (III. Hattušili, Muwatalli tarafından Hakpiš kentine kral olarak atanmıştı. Aynı zamanda O, Fırtına Tanrısının kutsal kenti olan Nerik'inde başrahibi idi.¹⁰¹) önce saray muhafızlarının başı yapmış sonrasında da ona Kaşkalar karşı önlem olması açısından Amasya civarında bulunan Yukarı Ülke'nin idaresini vermiştir. Ancak III. Hattušili bölgede bağımsız bir kral gibi hareket etmeye başlamış, burada büyük bir nüfuz sahibi olmuş ve aynı zamanda Kaška tehdidine karşı da büyük önlemler almıştır.¹⁰²

Bu sırada Mısır Firavunu II. Ramses, Kuzey Suriye bölgesinde bulunan krallıkları elde edebilmek adına bir sefer düzenlemiştir. Amurru Kralı Bentešina ise Hitit Devleti ile yapmış olduğu antlaşmaya uymayarak Mısır Devleti'nin tarafına geçmiştir. Şuppiluliuma döneminden beri iyiye gitmeyen Hitit-Mısır ilişkileri bu son olaylar ile kopma noktasına gelmiş ve savaş kaçınılmaz olmuştur. İki devlet arasında MÖ 1274 yılında meydana gelen savaş sonucunda Amurru Devleti tekrar Hitit tarafına geçmiştir. Aynı zamanda Mısır,

⁹⁸Ünal, A., (2017). “Arinnanda-Mykale dağı ve Puranda-Priene Eşitlemesi Üzerine”, *Ankara: Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan, Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, 21

⁹⁹ Akurgal, E., (2000). *Anadolu Uygarlıkları*, (Yedinci Baskı). Net Turistik Yayınları, 78,79

¹⁰⁰ Akurgal, 1999: 85

¹⁰¹Günaltay, Ş., (1946). *Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilasına Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VIII.Seri-No:3-II. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 133

¹⁰² Reyhan-Cengiz, 2015: 77

Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirememiştir. Muwatalli, ona ihanet eden Bentešina'yı tahtından indirip yerine Şapili'yi Amurru kralı olarak atamıştır.¹⁰³

Muwatalli'nin ölümünün ardından oğlu III. Murşili (Urhi-Teşub) Hitit tahtına geçmiştir. Amcası III. Hattuşili ile arası iyi olmayan Murşili, amcasının elinden Hakpiş Krallığını almak isteyince, Hattuşili yeğenini sürgüne göndermiştir. Sonrasında karısı Puduhepa ile birlikte ülkeyi yönetmeye başlamıştır. O ve karısı dua içerikli metinler, firavun ya da başka kişiler ile yazıştıkları mektuplardan oluşan birçok belge bırakmışlardır. Hattuşili, Babil ile antlaşma yapmıştır. Bu sayede Mitanni Devleti'ni yeniden ele geçiren Asur Kralını denetim altında tutmayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra Mısır ile yapılan iki devlet arasında karşılıklılık ilkesine dayalı olan antlaşma ile aralarındaki çatışma durumuna son vermek ve birlik olmayı hedeflemişlerdir. Bununla birlikte herhangi bir tehdit karşısında birbirlerine destek olmayı da kabul etmişlerdir.¹⁰⁴

Hattuşili'nin ardından tahta geçen oğlu IV. Tuthaliya, Ahhiyava ve Arzawa'da çıkan isyanları bastırmıştır. Asur kralı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Tuthaliya, onun fethetmiş olduğu bölgeleri tanımıştır. Ancak Salmanassar'ın ölümünün ardından tahta çıkan yeni Asur kralı Tukulti-Ninurta Hannigalbat'ı yeniden ele geçirmek istemiş ve Hititlerin elinde bulunan Fırat'ın kıyılarını yağmalamıştır. İki devlet arasındaki savaşta Tuthaliya Asur'a ekonomik ambargo uygulamaya başlamıştır. Aynı zamanda Amurrulu, Şauşgamuva ile bir antlaşma imzalanmıştır. Tuthaliya, din alanında da birtakım değişiklikler yapmıştır. Karma bayramlar oluşturmuş, eski dini bayramları yenilemiş ve dini törenleri düzenlemiştir. Aynı zamanda Yazılıkaya Tapınağı da onun döneminde yapılmıştır. Hitit Devleti'nin son kralı II. Şuppiluliuma zamanında ise Asur ve Mısır ile barış sağlanmıştır.¹⁰⁵

Hitit Devleti MÖ 1200 yılından sonra yıkılma sürecine girmiştir. Bu duruma; kıtlık, ülke içerisindeki siyasal huzursuzluk, kralın çalışanlarına sürekli bağlılık yemini ettirmesi ve bununda güvensiz bir ortamın ortaya çıkmasına neden olması, sürekli devam eden savaşlar ve salgın hastalıklar gibi durumların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Başkent Hattuşa'dan, Tarhuntaşša'ya taşınması süreci ile başlayan iki başlı sistem de yıkılma sürecine etki etmiştir. Resmi bir durum olmasa da yönetimin bu bölgeler arasında bölünmesi Kaşka, Lukka gibi devletlerin işine yaramış ve Hititleri sürekli uğraştırmışlardır.

---

¹⁰³ Reyhan-Cengiz, 2015: 77

¹⁰⁴ Klock-Fontanille, I., (2005). *Hititler*, (Birinci Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 34-36

¹⁰⁵ Klock-Fontanille, 2005: 37

Son olarak Deniz Kavimleri Göçü ile ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar Hititlerin yıkılmasını hızlandıran süreç olmuştur.¹⁰⁶

Sonuç olarak Hitit Devleti MÖ 12.yy'ın ortalarına doğru küçük beyliklere bölünmüş ve Orta Anadolu bölgesinin güney kesimleri, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹⁰⁷

Peki, Anadolu'ya bu kadar uzun süre hâkim olan Hititler nasıl bir yönetim sistemine sahipti, yönetimin başında kimler vardı ve ülkeyi nasıl yönetmekteydiler?

---

¹⁰⁶ Reyhan-Cengiz, 2015: 80

¹⁰⁷ Reyhan-Cengiz, 2015: 80

4. HİTİT SARAYI VE YÖNETİM

4.1. Kral

Hititler, Anadolu topraklarında MÖ 17.yy ortalarından 12.yy başlarına kadar geniş çaplı bir siyasal birlik kurmuşlardır. İlk kurulduğu dönemden diğer kentleri hâkimiyeti altına aldığı ve İmparatorluk dönemine yükseldiği, en nihayetinde yıkılmasına kadar geçen süreçte, ana hatları belli ancak zaman içerisinde kültürel ve siyasal alanda değişiklikler gösteren bir seyir izlemiştir.¹⁰⁸

İdari teşkilatın başındaki Hitit kralını diğer Mısır ve Mezopotamya krallarından ayıran birtakım özellikler mevcuttur. Örneğin, Hitit kralları diğer ülke kralları gibi hiçbir zaman "tanrı-kral" olarak görülmemiş, öldükten sonra tanrı mertebesine ulaşabilmiştir.¹⁰⁹ Kralların başkomutan, başrahip ve başyargıç olmak üzere başlıca görevleri vardı. Başrahip olan kral özellikle bayramlarda ve dua günlerinde tanrılar için yapılacak olan ayinleri yönetmek ve burada tanrılara kurban takdim etmekle yükümlüydü. Başkomutan olan kral her yıl yapılan seferde ordunun başında bulunmak zorundaydı. Bunda devletin siyasi güvenliğini sağlamanın etkisi olduğu gibi ekonomik menfaatlerde rol oynamaktaydı çünkü savaşlar sonucunda devlet hazinesi için büyük miktarlarda ganimet elde edilirdi. Krallar, baş yargıçlık görevleri çerçevesinde hâkimlerin çözemedikleri zor ve önemli davalara bakardı. Kralların başkanlık yaptığı bu yüksek mahkemeler, yeminlerini bozan vasallar hakkında, asiller arasında meydana gelen davalar, yine vasallar arasındaki anlaşmazlıklar, ölüm cezaları gibi konularda karar verme yetkisine sahipti.¹¹⁰

Siyasi güçlerini tanrılardan alan krallar, idarenin başı ve ülkenin sahibi konumundaydı. Bundan dolayı krala karşı gelmek aslında tanrıya karşı gelmek demektir. Yukarıda da belirttiğimiz kralın görevlerinden biri olan başkomutanlık unvanı çerçevesinde kral, savaş stratejisi geliştirmek zorundaydı. Kral, orduyu yönetir ve uygulanacak olan politikayı belirlerdi. O, yazları sefere çıkar kışları ise ülkesinde kalırdı. Bazı durumlarda kışı da ordugâhta geçirmek zorunda kalabilirdi. Yapılan bu seferler sonucunda ele geçirilen devletler Hitit Devleti'nin vasalı olurdu. Bu devletler tek başlarına bir politika yürütemezlerdi ve her yıl Hitit Devleti'ne vergi vermek zorundaydı. Aynı

¹⁰⁸ Yiğit, T., (2004). "Hitit Krallığı'nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:22, Sayı:35, 220

¹⁰⁹ Ölen krallar hiçbir panteonun tanrıları arasında yer almamış, onlar adına tapınaklar yapılmamıştır. Yalnızca ruhları için kurbanlar kesilmiş ve birtakım ayinler düzenlenmiştir (Reyhan, 2017: 73).

¹¹⁰ Memiş, 2010:224

zamanda her yıl Hitit kralına karşı sadakat yeminlerini yenilemeleri de gerekmekteydi. Krallar çocuklarını vasal devletlerin kralları ile evlendirir böylelikle askeri ve politik ilişkileri güçlendirmiş olurlardı. Aynı zamanda kral yasa yapar, uygular ve adalet dağıtırdı. Halk ile ilgili bir sorun olduğunda kralın yüksek memurlara ve ülkenin diğer yöneticilerine verdiği direktifler ile bu sorunlar çözülmekteydi. Hitit kralı iktidarda denge oluşturabilmek için ekonomik alanda da birtakım müdahalelerde bulunabilmekteydi. Bu çerçevede toprağın dengeli bir şekilde dağıtımı önemliydi çünkü krallar toprağın özel kişilerin tekelinde toplanmasını ve bu şekilde onların güç sahibi olmalarını engellemek istiyordu. Yani kral, bu kişilere toprak, ayrıcalık ve birtakım görevler vermekte ancak bunların belirli bir oranda kalması için de çaba sarf etmekteydi. Kral mülkiyetindeki bir toprağı işletebildiği gibi bunu bağış olarak da verebilirdi. Yani krallar, ülke arazisini kralın bir hediyesi olarak bağışlayabilmekte ya da sosyal, askeri, idari ya da ekonomik bazı nedenlerden dolayı mülkiyet hakkını elinde tutmakla birlikte kullanım hakkını başkalarına ya da dini kuruluşlara verme hakkına sahipti. Saray tarafından böyle bir uygulamanın yapılmasının amacı savaşlar için her an hazır durumda olması gereken ordunun ihtiyaçlarının, toprak tahsis edilen kişiler aracılığıyla giderilmesidir. Tahsis edilen bu arazilerin ise ihmal edilmesi ya da boş bırakılması durumunda saray bu toprakları geri alabilirdi. Bu arazi tahsisinden yararlanan kişiler buraları sadece işletme hakkına sahiptiler. Yani araziyi işleten kişi burayı miras bırakamaz ya da satamazdı. Bunun yanı sıra kralın bağış olarak verdiği arazilerde özel mülkiyet sayılmakta bu nedenle kişi toprağı miras bırakabilmekteydi.¹¹¹

Teokratik-Monarşi sistemi ile yönetilen Hitit Devleti'nde krallar, yaşadıkları döneme göre değişiklikler gösteren unvanlar taşımışlardır. Hitit Devleti ilk kurulduğu sıralarda "Labarna/Tabarna" unvanını taşıyan kral İmparatorluk döneminde "Güneşim" unvanını kullanmaya başlamıştır. Bunların yanında kralın tanrı himayesi altında olduğunu gösteren "Tanrı /Tanrıça....'nın gözdesi, ...'nın oğlu, ...'nın soyundan" ve askeri başarılarından dolayı da "Kahraman" unvanlarını kullandığı da görülmektedir.¹¹²

Hitit Devleti ilk kurulduğu zamanlarda ülkenin nasıl yönetildiğine dair az da olsa bilgi veren belgeler vardır. Savaşlar sonucu elde edilen bölgeler ile krallar sınırlarını denize kadar genişletmiş ve oğullarını buralara yönetici olarak göndermiştir. İmparatorluk sürecinde hızla genişleyen sınırlara paralel olarak merkezi yönetimin gücü giderek artmış

---

¹¹¹ Reyhan, 2017: 74-77,80,81

¹¹² Reyhan, 2017: 73

ve birden fazla idari görevli ortaya çıkmıştır. Böylelikle geniş bir saray örgütü oluşmuştur. Bu örgütün başındaki kral ise Hattuša'da yani merkezde oturmakta ve ülkeyi buradan yönetmekteydi. Kral devletin kuruluş aşamasında, sınırların genişletilmesi, ekonominin iyileştirilmesi, güçlü bir devlet sisteminin oluşturulması ve ele geçirilen yerlerin bu sisteme düzenli bir şekilde dahil edilmesi, hukuk kurallarının ve panteonun oluşturulması, tahta geçme kurallarının belirlenmesi gibi birtakım düzenlemelerden sorumluydu. I. Hattušili'nin yazdırmış olduğu vasiyetname'de tahta çıkacak olan kişinin nasıl olması gerektiği belirtilmiştir. Bunu da ondan sonraki kral adayının olumsuz özelliklerini söyleyerek belirtmiştir. Buna göre “gözyaşı dökmeyen, acımasız, kalpsiz ve soğuk olan, bir yılan olan annesinin ve ona daima kötü sözler taşıyan kardeşlerinin sözünü dinleyen, kralın sözünü dinlemeyen, krala sevgi göstermeyen”¹¹³ kişiler I. Hattušili'ye göre ülkeye de sevgi gösteremezdi ve bu özelliklere sahip kişiler kral olmamalıydı.¹¹⁴ Aslında bu sözler özelde Hattušili'den sonra tahta geçmesi düşünülen Hattušili'nin kız kardeşinin oğlu Labarna genelde de tahta çıkacak diğer krallar için söylenmiş olabilir. Bu vasiyetnameden, yeni kurulacak olan bir devletin kralının nasıl özelliklere sahip olması gerektiği ya da kralın otoritesinin nasıl sağlanması gerektiği gibi soruların cevaplarını bulabiliriz. Kral ilk olarak halk tarafından onaylanmalıydı. Ailenin diğer fertlerinin kralın yanında olması ve onu desteklemesi de kralın gücünü arttıran faktörlerden biriydi. Kralın hizmetinde bulunan kişilerde bulunması gereken en önemli özellik ise sadakatli olmalarıdır. Hitit kralları bu nedenle devletin ilk kurulduğu andan itibaren aile içi karışıklıkları ortadan kaldırarak, tahta çıkacak olanların sahip olması gereken nitelikleri belirleyerek, asker ve görevlilerin bağlılıklarından emin olarak, tanrılara gereken ilgi ve alakayı göstererek güçlü bir devletin temellerini atmaya çalışmıştır. Ayrıca bu vasiyetnamede o dönemde var olan bir meclisten haberdar oluyoruz. I.Hattušili kendisinden sonra tahta geçecek olan I.Muršili'den, belli bir olgunluğa eriştikten sonra kendisinin sözünü bir kenara bırakmasını istemiştir. Bundan sonra I.Muršili kendi doğrularına göre karar vermeli ya da gerekiyorsa *pankuš'a* başvurmalıydı. Ama en nihayetinde son kararın krala ait olması önemliydi.¹¹⁵

Burada Hititlerin ilk dönemlerinde kralın yanında var olan meclislerden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Hititlerde Eski Dönem ve İmparatorluk dönemindeki idari yapı birbirinden farklılık göstermektedir. İlk dönemlerde yönetimde kralın yanında *pankuš*¹¹⁶

---

¹¹³ Reyhan, 2017: 32

¹¹⁴ Reyhan, 2017: 31, 32

¹¹⁵ Reyhan, 2017: 36, 37, 39

¹¹⁶ Bu kelime “herkes, hepsi, genel, her zaman” anlamlarında sıfat olarak, “meclis, topluluk” anlamlarında da isim olarak kullanılmıştır (Reyhan, 2017: 125).

adı verilen bir meclis yer almaktaydı. Eski Döneme ait belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla bu meclisin görev ve yetkileri bir hayli fazlaydı. Örneğin, kral soyundan gelen birine verilen idam cezasının ya da kral tarafından tayin edilen veliahdın meclis tarafından onaylanması gerekmektedir. Bu şekilde kralın tek başına bir konu üzerine karar vermesi engellenmişti. Ancak *pankuš*,¹¹⁷ İmparatorluk döneminde etkisini kaybetmiş ve bütün yetki tamamıyla krala geçmiştir.¹¹⁸

“Ben [Kr]al, haberim yoktu. [O, Huzziy]a’yı ve kardeşlerini öldürdü. Ben Kral işitince Tanuwa’yı, Tahurwaili’yi ve Taruhş[u’yu] getirdiler. Asiller meclisi onları ölüme mahkûm etti...”¹¹⁹

“Ayrıca, kim kral olursa ve erkek (ve) kız kardeşlerine karşı kötülük tasarlarsa, siz de onun (asiller) meclisi iseniz, ona kesin olarak (şöyle) deyin!: “Bu kan (dökme) konusunu tableten gör! Eskiden Hattuša’da kan (dökme) artmıştı. Tanrılar onu büyük aileden (kral ailesinden) aldılar...”¹²⁰

“[Ayrıca Büyük Kr]al Labarna oğlu Murşili’ye (şöyle) dedi: “Sana aktardığım (verdiğim) sözlerimi (içeren) bu [table]ti senin önünde her ay (yüksek sesle) okusunlar! Böylece [söz]lerimi (ve) bilgeliğimi yüreğine kazıyasın [ve hizmetkarlarım] ile büyüklerimi merhametle yönetsin! Herhangi birinin suçunu [gör]ürsen, - ya bir kimse bir tanrıya karşı günah işler ya da bir kimse herhangi bir (kötü) söz söyler- asiller meclisine tekrar sor! Dedikodu (?) asiller meclisinden geri çevrilmelidir! Oğlum yüreğ[in]den ne geçerse, onu hep öyle yap! (Doğru bildiğini yap!)”¹²¹

Hititlerin ilk zamanlarında var olan bir diğer meclis ise Yaşlılar Meclisi yani =LÚ^{MEŠ}ŠU.GI idi. Bu meclis merkezden uzak olan yerlerde ve sınır bölgelerindeki kentlerde bulunurdu. Burada birtakım dini ve hukuki yetkileri olan yaşlıların yerel yöneticiler üzerinde krala karşı isyan ettirecek kadar etkili oldukları görülmektedir. I.Hattuşili’nin Tapaşşanda şehrine yönetici olarak gönderdiği oğlu Huzziya’nın yaşlıların etkisi ile babasına karşı isyan etmesini örnek verebiliriz. Hitit kanunlarında Yaşlılar Meclisi’nin adli meselelerde karar verme yetkisine sahip olduğu görülmektedir. Belgelere göre İšuwa, Maldiya, Pahhuwa, Pitaşša, Şinuwa, Şudul, Ura, Zalpa, Zippalanda, Zuhma ve Hatti şehirleri yaşlılarının olduğu tespit edilen kentlerdir. Hititlerde bir diğer meclis ise

¹¹⁷ Bu meclis, gerektiği zaman ölüm cezası ya da ülke büyüklerine “dişleriniz ile kemirin” diye ifade edilen ama nasıl uygulandığı tam olarak bilinmeyen bir ceza verebilmekteydi. Böylelikle kral pankuş aracılığıyla büyükler üstünde otorite kurmakta ve onların kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini engellemekteydi (Reyhan,2017:129).

¹¹⁸ Reyhan, 2017:162

¹¹⁹ Alp, 2011a: 61

¹²⁰ Alp, 2011a: 61,62

¹²¹ Alp, 2011a: 71

tuliya- meclisidir. *tuliya*- “toplantı, mahkeme” anlamlarına gelmektedir ve genel olarak bir anlaşmaya şahitlik yapmak adına bir araya gelen tanrılarla ilgilidir.¹²²

“Şimdi bin tanrı bu meseleyle ilgili olarak toplantıya (*tuliya*-‘ya) çağırılmıştır. Birakalım görsünler, işitsinler ve şahit olsunlar.”¹²³

Gerek *pankuš* gerekse *tuliya*- meclisleri olağanüstü bir durum halinde kral tarafından toplantıya çağırılmaktaydı. Bu toplantı için herhangi bir belirlenmiş takvim yoktu yani toplantı gününün belirlenmesinde kralın karar verme önceliği vardı. Devletin ilk zamanlarında çokça adı geçen bu meclislerden Telepinu zamanına gelindiğinde varlıklarından pek fazla söz edilmemektedir. Yani kurum olarak bir meclis vardı ancak ilk zamanlarda olduğu gibi onlara çok fazla ihtiyaç duyulmamaktaydı. I.Hattuşili ya da Telepinu gibi kralların kendilerini meşrulaştıran ve destekleyen bir gücün varlığına ihtiyaç duyduğu zamanlarda bu meclisler aktif bir durumdaydı. I.Hattuşili, önceden belirlediği ama sonra yerine başka bir veliahtı getirdiği, Telepinu’da tahtı gasp yolu ile ele geçirdiği için bunu haklı göstermek adına meclisleri toplamışlardı. I.Hattuşili’nin Vasiyetnamesine ve Telepinu Fermanına baktığımız zaman bu iki meclisin görevleri şöyle özetlenebilir. Vasiyetname’ye göre I.Hattuşili, veliaht olan I.Murşili’yi *pankuš*’un kral olarak tanınmasını söylemektedir. I.Murşili’ye ise bir suç gördüğü zaman bunu *pankuš*’a danışmasını nasihat etmektedir. Bu meclisin bir suçluyu sorgulaması onun hukuki yetkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak I.Hattuşili son sözün daima krala ait olması gerektiğini veliahta bildirmektedir. Ferman’a baktığımız zaman *pankuš*’un sarayda suç işleyen kişilere karşı ölüm cezası verme hakkına sahip olduğu görülmektedir. Ancak Telepinu bu kararı uygulamamıştır. Bunda son sözün krala ait olması etkili olmuş olabilir. Yine fermanda artmakta olan cinayetleri konuşmak için çağrılan *tuliya*- meclisinin kararının, kral ailesinden herhangi birine kötülük yapılmaması ve onlara bıçak çekilmemesi şeklinde olduğu görülmektedir. Ayrıca yine bu meclisin suç işleyen bir prens ölüm cezası verebileceği de belirtilmektedir ancak prensin malına el konulmayacak ve çocuklarına ise kötülükte bulunulmayacaktır. Son olarak yine fermanda *pankuš*’un krallığın büyüklerine ceza verebildiği de yazmaktadır. İmparatorluk döneminde ise kralın otoritesinin artışı ile birlikte meclisin yetkisinin azaldığı görülmektedir.¹²⁴

Son olarak Yaşlılar, *pankuš* ve *tuliya*- meclisinin dışında “şalli ašešsar” yani “Büyük Meclis-Toplantı” adında bir meclisin de varlığı söz konusudur. Ancak bu meclis daha çok

¹²² Reyhan, 2017: 123-126

¹²³ Reyhan, 2017: 126

¹²⁴ Reyhan, 2017: 129-132

dini hayatla ilgiliydi. AN.TAH.ŠUM^{ŠAR} ve nuntariyašhaš gibi bazı bayramlarda bu meclisin toplandığı görülmektedir. Bu meclis AN.TAH.ŠUM^{ŠAR} bayramının 9. gününde kraliçenin huzurunda ve kraliçenin sarayında (É.MUNUS.LUGAL), 10.günde de halentuwa-da kralın huzurunda toplanmaktaydı. Bu meclisin kraliçenin sarayında toplanması nadir görülen bir durumdur. Aslında burasının kraliçenin sarayı mı yoksa tapınak mı olduğu da tam olarak belli değildir. Šalli ašeššar'ın sadece kraliçenin sarayı ya da halentuwa-da yapılmadığı bunun dışında Fırtına ve Hannu tanrısının kült odasında da yapıldığına dair bilgiler mevcuttur. Kısaca bu toplantı dini amaçlı bir meclistir ve bu meclise katılanları tespit etmek pek de mümkün görünmemektedir.¹²⁵

Hitit Devleti'nde zamanla birlik ve beraberliğin bozulduğu aynı zamanda kraliyet ailesi içerisinde kan dökmelemlerin başlaması üzerine Telepinu zamanında bir ferman yayınlanmıştır. Bu fermanla bu kötü gidişatı durdurmak isteyen Telepinu, İmparatorluğun sonuna kadar devam edecek olan yeni bir örgütlenmenin temelini de atmıştır. Bu fermanda ülke yönetimi yani taşra teşkilatının oluşturulması, tahta geçme kuralları, kraliyet ailesinde birliğin sağlanması gibi konular düzenlenmiştir. Bu fermana göre taşra teşkilatının oluşturulmasında hanedan üyeleri ülke yönetiminde görevlendirilmekteydi. Tahta geçmek için kraliyet ailesi içerisinde kan dökmeyi engellemek adına bu fermanla tahta geçme kuralları oluşturulmuştur. Buna göre ölen kralın meşru kraliçeden olan ilk oğlu o yoksa ikinci kadından yani EŠERTU'dan olan oğlu tahta geçecekti. Her ikisi de yoksa kralın meşru eşinden olma ilk kızının eşi kral olacaktı. Telepinu böylelikle diğer soyluların tahta çıkma olanağını ortadan kaldırıp kralın çocuklarını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Aynı zamanda uzun yıllar süregelen cinayet, entrika ve ihanetleri ortadan kaldırmak istemiştir. Telepinu zamanında devletin ilk zamanlarının aksine *pankuš* meclisinin kralı yargılama yetkisi vardı. Bununla ilk dönemlerdeki kralın mutlak hâkimiyetini, tek başına karar verme yetkisini ortadan kaldırılmak amaçlanmıştır ve meclisin onayı zorunlu hale getirilmiştir. Ancak bu uygulama da zaman içerisinde önemini kaybetmiş ve İmparatorluk döneminde yetki tamamen kral ve kraliçenin eline geçmiş, böylelikle mutlakiyet yönetimi oluşmakla birlikte kralların tanrının yeryüzündeki temsilcisi olma fikri de gittikçe benimsenmeye başlamıştır. Fermanla gelen diğer bir yenilik ise suçun şahsiliğidir yani daha önce prenslere aileleri ile birlikte kolektif olarak verilen cezalar şahsi hale gelmiş ve sadece suçu işleyen prens cezalandırılmıştır. Kral meclis aracılığıyla GAL GEŠTIN (şarabın başı, ordu komutanı), GAL MEŠEDI (baş saray muhafızı) gibi krallığın büyüklerini de kontrol

---

¹²⁵ Reyhan, 2017: 132-133

etmekteydi. Kralın böyle bir politika izlemesinin nedeni kendisine muhalif olabilecek bir gücün oluşumunu engellemektir. Fermanda ülkenin güvenliğinin sağlanması ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması konusu da geçmektedir. Bu bağlamda kentin surları korunmalı, insanların su ve yiyecek ihtiyaçları da karşılanmalıydı. Fermanda kral kendinden sonra tahta geçecek olanlar için ekonominin temeli olan tarlaların ekilmesi, ürünlerin depolanması gibi konularda da tavsiyeler vermektedir. Tahıllar kral adına birtakım kurallar çerçevesinde depolanmalıydı çünkü olasılıkla depolardan sorumlu kişiler, kontrollerin yapılmadığı zamanlarda fırsat buldukça mallara el koymaktaydı. Bu da toplumda huzursuzluk çıkması ve ekonomik açıdan büyük bir sıkıntı demektir. Telepinu'da bunu engellemek adına bazı kurallar getirmiş ve sonraki krallara da bu görevliler hususunda dikkatli olmaları için uyarılarda bulunmuştur.¹²⁶

Fermandaki bir diğer husus babasına saygısızlık yapan prenslerin tanrılar tarafından cezalandırılmasıydı. Yani aslında burada babaya yapılan saygısızlık, krala yapılan bir saygısızlık olarak görülmekte, bu da evin ve ülkenin bölünmesi anlamına gelebilmekteydi. Kral, halkı ve tanrılar arasında bir nevi aracı konumundaydı. O, halkının tanrılara düzgün bir şekilde hizmet etmeleri için onlara bazı yaptırımlar uygulamaktaydı. Tanrılara karşı işledikleri suçlardan dolayı da sorumluydu. Ülke ve halk krala ait olduğu için tanrılarının hoşnutsuzluğu durumunda öfkelerini direk krala karşı göstereceklerdi. Tanrının krala vermiş olduğu nimetler de halkına verilmiş kabul edilmekteydi. Kral bu nedenle hem tanrıları hoşnut etmeli hem de tanrının ona verdiği zenginliklerle halkını memnun edecek bir düzen kurmalıydı. Kralın tanrı ile olan ilişkisi bu noktada çok önemliydi. Bu ilişkinin bozulmasıyla ülkede salgın hastalıklar, ürünlerin yetersiz kalması, seferlerde başarısız olunması gibi birtakım olumsuzluklar ortaya çıkabilirdi. Tanrının hizmetkârı, temsilcisi ve başrahibi olma gibi görevlerinden dolayı kral, tanrı ile yakın bir ilişki içerisindeydi. Bu nedenle kralın şahsına özel bir alaka gösterilmesi gerekmektedir. Kral, tanrısal kuvvetlere sahip olduğu için halktan uzak tutulmalı ve özel korumalar altında onlarla görüşmeliydi. Aksi durumda kirletilmiş olduklarına ve tehlikelere karşı savunmasız kalacaklarına inanırlardı. Bu durum tanrılarının onlara verecekleri nimetlerden mahrum kalınması demektir. Bu durum ise halkın ve ülkenin huzursuzluğu anlamına gelmekteydi.¹²⁷

---

¹²⁶ Reyhan, 2017: 41-48

¹²⁷ Reyhan, 2017: 53,55

Bu nedenden dolayı kral ve ailesinin yaşamakta olduğu başkent Hattuša'daki sarayı¹²⁸ halkın oturduğu bölgeden ayıran bir sur vardı. Bu surun diğer tarafındaki sarayda yaşayanlar ve özellikle de kral, halktan ayrı izole olmuş bir şekilde hayatlarını idame ettirmekteydi. Hattuša halkı kralı, yalnızca şenlik alaylarının olduğu vakitlerde veya başkentin dışında diğer bir dini merkeze giderken saraydan çıktığı esnada, sarayda görevli olanların, muhafızların arasından görebilmekteydi. Muhtemelen kralın bu durumu askeri seferler sırasında da devam ettirmekteydi. Kralın çadırı sefer esnasında askeri birliğinin gerisinde, uzakta bir yerde kuruluyor olmalıydı. Tüm bunlar yani kralın kendini insanlardan uzak tutuyor olması basit gibi görünen ancak devletin de geleceğini ilgilendiren bir nedenden dolayıdır. Kralın¹²⁹ ona her türlü kirliliği bulaştıracak olan nesne ve kişilerden, kirlilikten uzak kalması gerekmektedir. Çünkü Kral, dünyada tanrının¹³⁰ temsilci görevindeydi.¹³¹ Kirliliğin oluşturduğu olumsuzluklar bazı ayinler¹³² ile ortadan kaldırılmalı,¹³³ temizlenmeliydi. Aksi durumda yalnızca kirliliğe bulaşan değil onun evi ve ailesi de bu durumdan olumsuz etkilenirdi. Hele de bu kişi krala tüm kral ailesi, hatta ülke ve halk bu kötü durumdan etkilenmekteydi.¹³⁴ İşte Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan krallar, tanrısal kuvvetler ile donatılmış ve bundan dolayı kirliliklerden uzak kalabilmek adına halkla teması olmayan bir hayat sürmeye devam etmişlerdir. Aksi durumda kralın halkını ve topraklarını tehlikelerden koruyamayacağına inanılmıştır. Krala hizmet edenlerin kurallara uymaması halinde ölümle cezalandırılacakları direktif metinlerinde

---

¹²⁸ Ana görevi Hitit kralını korumak olan Meşedilere ait direktifler, I.Hattušili'nin vasiyetnamesi ve Telepinu Fermanından saray, saray hayatı, görevliler ve onların uyması gereken kurallar, sarayda yaşanan birtakım entrikalardan bilgi almaktayız (Reyhan, 2017: 136).

¹²⁹ Tanrılar efendi, insanlar ise onun kullarıydı. Aralarındaki bu ilişkide karşılıklı birtakım ödevleri mevcuttu. Kullar efendilerine ibadet, hürmet ve dua etmek zorundaydı. Tanrılar ise onları düşmanlara, kötülük ve hastalıklara karşı korumalıydı. Ancak kullar ödevlerini yapmaz ve kötülük işlerse Tanrılarda onları cezalandırır ve mahkum ederlerdi. Kulların yaptığı her yanlış tanrının cezasını gerektirirdi. Eğer hatayı yapan kral ise sadece kral ve ailesi değil tüm ülke cezalandırılırdı (Günaltay, 1946: 233).

¹³⁰ Hititlerde tanrı heykellerinin yapımı ve onarımı son derece önemliydi. Heykeller, sürekli olarak yıkanır, madenden yapılmış olanlarının paslanmaması için yağlanır, temiz tutulur, giydirilir, eskiyen yerleri hemen onarılır, yeme ve içmelerine dikkat edilirdi. Hititler, onların cansız olduklarını biliyor olmalarına rağmen törenler esnasında onları tahtirevan ile taşır ve bu sırada onlara canlı varlıklar gibi davranırlardı. Temizlikleri genellikle insanların hiç gitmediği temiz ırmak kenarları veyahut çayırılık alanlarda yapılırdı. Sıradan insanların heykellere dokunması yasaktı çünkü insanların dokunması ile tanrıların kirleneceklerine inanırlardı (Ünal, 2003: 82).

¹³¹ Bryce, 2003: 30

¹³² Hitit dilinde "hastalanmak" kelimesinin karşılığı olan "ištark" kelimesinin anlamında tanrıların neden olduğu bir olay ifadesi saklıdır. Hastalıkların, tanrıların ihmali, yükümlülüklerin yapılmaması ya da haksızlıklar nedeniyle tanrıların vermiş olduğu cezalar olduğuna inanılırdı. Bundan dolayı yani tanrıların azabına uğramamak için belli bir düzen çerçevesinde yapılan ayinler düzenlenir, onlar adına kurbanlar kesilirdi (Koç, İ., (Editör) (2006). *Hititler, (Birinci Baskı)*. Ankara: Odtü Yayıncılık, 44).

¹³³ Eğer tanrılar kızdırılırsa bazılarının küsüp ülkeyi terk ettikleri de olurdu. Bu da felaket demektir. Hitit inancına göre küsüp giden tanrılar arkalarında kıtlık, bereketsizlik, yokluk içinde bir ülke bırakırdı. Bu nedenle bu tanrıların geri getirilmesi gerekmektedir (Ünal, 2003: 86).

¹³⁴ Erbaşı, 2013: 358

yazmaktadır. Örneğin, kralın ayakkabılarını yapanlar belli yerlerden, kullanılacak derileri almak zorundaydı. Şayet deri başka bir yerden alırsa ve bu anlaşılırsa ayakkabıcı ailesi ile birlikte öldürülmekteydi. Bu nedenle ayakkabıcılar, deri işçileri, kralın kullandığı savaş arabasını hazırlamakla görevli olanlar kullanılacak olan deriyi aşçının evinden almak zorundaydılar. Yanlışlık sonucu başka bir deri kullanır ve sonrasında bu krala bildirilirse bu suç sayılmamaktaydı. Kral ise bu eşyaları hizmetkârlarına ya da diğer başka kişilere kullanmaları için verirdi. Ölüm cezası, başka bir derinin kullanılması ve bunun sonradan söylenmemesi durumunda verilmekteydi. Diğer bir örnek ise kralın içeceği suyu hazırlayanların bu suyu süzgeçten geçirmeleri gerektiğidir aksi durumda suda bulunan saç teli dolayısıyla görevli ölümle cezalandırılabilir. Aslında tüm bu önlemlerin nedeni krala kara büyü¹³⁵ yapılmasını engellemek içindir. Çünkü büyü ile kirletilmiş malzemeden yapılan eşyaları kullanması kralın da büyüleneceği anlamına gelmektedir. Bu çerçevede krala sarayda hizmet edenler çok dikkatli bir şekilde seçilmektedirler.¹³⁶

Bu noktada krala sarayda hizmet edenler şu şekildedir;¹³⁷

• LÚ akkuttara-	“sucu, saka”
• LÚ.MEŞ appati[	“saray görevlileri”
• LÚ ašušanni-	“at terbiyecisi”
• LÚ hagazuwašši-	“bir görevli”
• LÚ halipi-	“bir görevli”
• LÚ halugatalla-	“haberci”
• LÚ hami/ena-	“hazineci”
• LÚ išmanala-	“at uşağı”
• LÚ ittaranni-	“haberci, koşucu, ulak”
• LÚ kallistarwana-	“festivale katılan kimse, misafir”
• LÚ karuhali-	“müstaahdem”
• LÚ luizzil(Hattice)	“bir görevli”
• LÚ parwala-	“bir görevli”
• LÚ pišena-	“haberci”
• LÚ šalašha-	“seyis, araba sürücüsü”
• LÚ šarkanti-	“davacı dilekçe sahibi, adalet yardımı arayan kişi”
• LÚ šuwašali-	“saray memuru”

¹³⁵ Eskiçağda yaşayan toplumlarda ak (tedavi eden- olumlu) ve kara (kötüleştirci- olumsuz) büyü olmak üzere iki türlü büyü vardı. Kara büyü yapan lanetlenmiş insandı ve her zaman için bu büyü ile mücadele edilmesi gerekmektedir. Hititlerde de bu durum kabul edilmiştir. Yani ak büyü olumlu kara büyüde tehlikeli kabul edilmekteydi. İyi olan büyü toplumda uygulanan bir büyü olmakla birlikte kara büyü çok ciddi bir suç olarak kabul edilmiş ve ölümle cezalandırılmıştır. Kara büyü yapılmış kişi ise ak büyü ile tedavi edilirdi. Ak büyüünün tedavi edici özelliğine özellikle krallık sınıfında önem verilirdi (Reyhan, E., (2008). “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük, The Sorcery and Witchcraft in The Ancient Anatolian Culture”, *Gazi Akademik Bakış, Cilt:2,Sayı:3 Kış*, 229-230).

¹³⁶ Reyhan-Cengiz, 2015: 81-82

¹³⁷ Reyhan, 2017: 284-287

- LÚdagulrunail(Hattice)
- LÚtaršip(iy)ala-
- LÚdumanali-
- LÚduddušhiyal(Hattice)
- LÚduddušhiyalla-
- LÚuralla-
- LÚ.MEŠzinzanuiles-
- LÚA.ZU
- MUNUS A.ZU
- LÚA.ZU SAG
- LÚA.ZU TUR
- DUMU É.GAL
- DUMU KIN/SIPRI
- LÚ É.GAL
- LÚ^{MEŠ} ŠA É
- LÚ^{MEŠ} É^{URU}Hupišna
- LÚ^{MEŠ} É^{URU}Šukziya
- LÚ É.LUGAL
- LÚ É^{NA4}KIŠIB
- LÚÉŠÀ
- LÚ^{GIŠ}GU.ZA
- LÚIŠ
- LÚIŠ.GUŠKIN
- ŠA^{KUŠ}KIR₄.TAB.ANŠE
- LÚKÁ.GAL
- LÚKAŠ₄.E
- LÚNIMGIR
- NIMGIR.ÉRIN^{MEŠ}
- LÚ^{MEŠ}GIŠPA
- LÚŠÀ.TAM
- LÚ^{GIŠ}ZA.LAM.GAR
- LÚZU.A
- LÚKARTAPPU
- LÚMEŠEDI
- LÚPITHALLU
- LÚTEMU
- LÚ^{MEŠ}išmeriyaš EN/BĒLU^{MEŠ}
- EN/BĒL É.GAL^{TIM}
- BĒL NA₄.KIŠIB
- BĒLT/DI É^{TV/TIM}
- GAL LÚ^{MEŠ}šalašha
- GAL LÚ^{MEŠ}A.ZU
- GAL LÚ É
- GAL^{LÚ.MEŠ}A.ZU
- GAL DUMU^(MEŠ) É.GAL
- GAL LÚ^{MEŠ} É.GAL
- GAL^(LÚ.MEŠ)IŠ
- “bir görevli”
- “aşçı”
- “bir görevli”
- “koşan insan, casus”
- “mahkemede görev yapan görevli”
- “at eğiticisi”
- “tapınak görevlileri”
- “hekim”
- “kadın hekim”
- “başhekim”
- “küçük hekim, hekim yardımcısı”
- “saray görevlisi”
- “haberci”
- “saray görevlisi”
- “evin adamları”
- “Hupišna sarayının görevlileri”
- “Šukziya sarayının görevlileri”
- “kraliyet sarayı görevlisi”
- “mühür evi görevlisi”
- “iç oda görevlisi, mabeynci”
- “taht görevlisi”
- “seyis”
- “altın seyis adamı”
- “dizgin tutucu”
- “kentnin büyük kapısının görevlisi”
- “kurye”
- “haberci”
- “ordu habercisi”
- “asa adamı”
- “hazineci, mabeynci, idareci”
- “çadır adamı”
- “güvenilir kişi”
- “arabacı”
- “saray muhafızı”
- “atlı haberci, süvari”
- “elçi”
- “arabacılar, seyisler”
- “sarayın görevlileri”
- “mühür evi sorumlusu”
- “evin beyi”
- “šalašha- adamlarının başı”
- “hekimlerin başı”
- “ev adamlarının başı”
- “hekimlerin başı”
- “saray oğlanlarının başı”
- “saray görevlilerin başı”
- “seyislerin başı”

- GAL (LÚ.MEŠ)İŞ.GUŠKIN “altın seyis adamlarının başı”
- GAL LÚ^{MEŠ}NIMGIR “habercilerin başı”
- GAL LÚ^(MEŠ)GIŠPA “asa adamlarının başı”
- GAL LÚ^{MEŠ}ŠÀ.TAM “hazinecilerin başı”
- GAL LÚ^(MEŠ)KARTAPPU “arabacıların başı”
- GAL (LÚ.MEŠ)MEŠEDI “saray muhafızlarının başı”
- UGULA LÚ^{MEŠ}A.ZU “hekimlerin başı”
- UGULA DUMU É.GAL “saray oğlanlarının başı”
- UGULA DUMU^{MEŠ} KIN “habercilerin başı”
- UGULA É.GAL “sarayın başı”
- UGULA LÚ^{MEŠ} İŞ.GUŠKIN “altın seyis adamlarının başı”
- UGULA (LÚ^{MEŠ}) NIMGIR.ÉRIN^{MEŠ} “ordu habercilerinin başı”
- UGULA LÚ^{MEŠ} GIŠPA “asa adamlarının başı”
- UGULA (LÚ^{MEŠ})ŠÀ.TAM “hazinecilerin başı”
- UGULA LÚ^{MEŠ}MEŠEDI “saray muhafızlarının başı”
- UGULA 10 MEŠEDI “10 saray muhafızının başı”
- UGULA 70 ŠA DUMU^{MEŠ} É.GAL^{TIM} LUGAL “kraliyet sarayındaki 70 görevlinin başı”

Bu saydığımız görevliler halkından uzak bir şekilde yaşamını sürdüren krala saray içerisinde hizmet etmekteydi ve bunlar hakkında birtakım direktifler vardı. Kralın yanı sıra onların temizlik konusunda son derece titiz davranmaları gerekmekteydi. Bu bağlamda şimdi üzerinde duracağımız temizlik kuralları hakkındaki metin son derece önemlidir.

4.1.1. Hitit Kralları İçin Temizlik Kaideleri

Başrahip olan kral, rahiplerin içerisinde tanrıya en yakın olan kişiydi. Bundan dolayı son derece temiz olması gerekmekteydi. Bunun içinde krala hizmet edenler, özel olarak seçilirlerdi. Bunlar, kral için temiz yiyecek ve su temin edeceklerine dair her ayın başında yemin ederlerdi.¹³⁸

Bu metinde kralın hizmetinde bulunanların belirtilen kurallara uymamaları neticesinde ölümle cezalandırıldıkları yazmaktadır;

“ [Eğer] birisi [bir kirli] lik yapmışsa (ve) birisi kralın ruhunu [kızdırır] sa ve siz (bu konuda) şöyle söylerseniz; ”[Kral] bizi gör[mü]yor ” (o zaman) sizi [kr]alın tanrıları çoktan görmüştür, ve onlar sizin için bir kamaş (sopa) hazırlayacaklardır ve sizi dağlara (kadar) kovalayacaklardır, bir..... ise sizin için hazırlayacaklar ve sizi kayalığa (kadar) kovalayacaklardır. ”¹³⁹

¹³⁸ Günaltay, 1946: 238

¹³⁹ Friedrich, J., (1928/29). “Reinheitsvorschriften für den hethitischen König, Altorientalische Studien” MAOG 4., 48

İlk paragrafta yapılan herhangi bir kirliliği veya hatayı kral görmese de tanrıların gördüğü ve bunu gerekli bir şekilde cezalandırdıkları belirtilmektedir.

“Günün birinde kralın ruhu hiddetlendiği (?) zaman ve ben siz mutfak görevlilerini, hepinizi (yanıma) çağırırsam, o zaman ben sizi nehre teslim edeceğim ve kim (o zaman) temiz ise, o kralın hizmetkârı (olarak) (kalacaktır); fakat kim kirli ise onu ben, kral (hizmetkâr olarak) istemem. Ona karısı ve çocukları ile birlikte kötü bir ölüm (cezası) verilecektir.”¹⁴⁰

Bu paragrafta ise hizmetkârların suçsuz olduklarını ispatlamak için nehre gönderildikleri, temiz olanların oradan kurtuldukları ancak kurtulamayanların ise suçlu kabul edilip ailesiyle birlikte öldürüldüklerine işaret etmektedir.

“Siz içerideki mutfak görevlileri ise hepiniz -- içki sunucu, sofracı, aşçı, ekmekçi, tawal adamı, walhi adamı, şarap kabı tutucusu (?), ...,sütçü ..., ..., ... kurban ekmekçisi,, ... -- siz kralın şahsı için aydan aya bir yemin etmelisiniz; asfalt’tan yapılmış büyük bir kabı su ile doldurunuz, onu Güneş Tanrısının önünde dökünüz ve şu şekilde konuşun; “Her kim bir kirlilik yaparsa ve krala kirli su verirse, onun şahsını siz tanrılar su gibi dökün.”¹⁴¹

Krala hizmet edenlerin temizlikleri konusunda her ay yemin etmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda krala kirli su vermenin suç olduğu ve tanrılar tarafından cezalandırıldıkları görülmektedir.

“Fakat siz içeride kunduracı (olanlar), kralın kunduralarını yapanlar, siz sığır derisini (yalnız) aşçının evinden alınız, başkasını ise almayınız. Her kim fakat başkasını alırsa, fakat (daha) sonra bu ortaya çıkarsa, ona tüm zürriyeti ile birlikte kötü bir ölüm (cezası) verilecektir.”¹⁴²

“Fakat siz içeride .....deri işçileri.... evinden, ...evinden ve yöneticinin evinden, ...olanlar, kralın bastığı savaş arabasını hazırlayan sizler, sadece aşçının evinden sığır (ve) keçi derisi alınız, başkasını almayınız.”¹⁴³

“Fakat siz (yanlışlıkla) başkasını alırsanız, o zaman bunu ise krala söyleyiniz, o zaman bu sizin için suç (sayılmayacaktır); ben, kral ise onu bir yabancıya yollayacağım veya bir hizmetkâra vereceğim.”¹⁴⁴

“Fakat siz saklarsanız (ve) sonradan (bu durum) ortaya çıkarsa, o zaman size karınız ve çocuklarınızla birlikte kötü bir ölüm (cezası) verilecektir”¹⁴⁵

Burada ise kralın ayakkabılarını yapanların ya da arabasını hazırlayanların kullanacakları derileri belirli bir yerden yani aşçının evinden almaları gerektiği aksi

¹⁴⁰ Friedrich, 1928/29: 48

¹⁴¹ Friedrich, 1928/29: 49

¹⁴² Friedrich, 1928/29: 49

¹⁴³ Friedrich, 1928/29: 49

¹⁴⁴ Friedrich, 1928/29: 49

¹⁴⁵ Friedrich, 1928/29: 49

takdirde yine toplu bir ölüm cezasına çarptırılacağı ancak derileri başka bir yerden yanlışlıkla almaları durumunda ise bunu krala haber vermeleri gerektiği belirtilmektedir. Bu durum ise bir suç sayılmamakta ve ceza uygulanmamaktadır.

“Fakat siz, içeride su taşıyıcısı (olanlar), su ile dikkatli olunuz ve suyu devamlı olarak bir süzgeçten geçiriniz. Zamanında ben kral Šanahuitta şehrinde, su teknesinde bir saç (teli) buldum; ve kralın ruhu hiddetlendi (?) ve ben su taşıyıcılara (şu sözlerle) kızdım; ”bu kirlenmiş (??). Arniliš şu şekilde cevap verdi; “Zulijaš öne çıkmıştı(?)” “Kral şöyle konuştu; “Zulijaš..... gitsin. Temiz ise, o zaman (sadece) temizlensin; Fakat temiz değil ise, o zaman o ölsün!”¹⁴⁶

“Böylece Zulijaš .... gitti, ve o k[irli]ydi. Ve Zulijaš Šureš [...] şehrinde koydular ve kral onu [...], ve o öldü.”¹⁴⁷

“Şimdi ise siz [su taşıyıcıları] su ile dikkatlisiniz [ve] suyu [devamlı olarak] bir süzgeçle sü[züyorsunuz] [Fakat eğer] suyun bir kir[liliği] [-ya...] ya da bir sa[ç (teli)] bulmuşsanız, o [zaman....] söy[leyiniz....] Eğ[er...] .....”¹⁴⁸

Yine bu paragraflarda da ceza olarak nehre gitmenin uygulandığını görmekteyiz. Şayet kralın suyundan saç kılı çıkarsa bu işten sorumlu kişi nehre gönderilmekteydi. Kral geçmişte bu konuyla ilgili yaşanmış bir durumu örnek vererek görevlileri uyarmaktadır.

Bu suçlar karşısında ölüm cezasının verilmesinin asıl nedeni krala kara büyü yapılmasını önlemek içindi. Kralın kullandığı eşyaların, elbiselerin, ayakkabılarının ya da kullandığı araçların (araba vs...) krala zarar vermek amacıyla büyülü malzemelerden yapılmış olması ve bunların da krala temas etmesi (temas metodu) kralın kara büyüye maruz kalması demektir. Suyun içinde saç kılı bulunması da bu nedenden dolayı suç sayılmaktaydı. Bulunan kıl hasta birine aitse, hastalık su aracılığıyla krala geçebilirdi (aktarma metodu). Hitit toplumunda da kralın büyüye maruz kalması ülke içinde bir felaket demektir. Hitit kanunlarında da kara büyü yapmak ölümle sonuçlanırdı. Bu nedenle bu suçlara ölüm cezası verilmiştir.¹⁴⁹

Krala hizmet edenlerin yanı sıra ona yakın olanların da temizliklerine son derece dikkat etmeleri gerekmekteydi. Bu kişilerden biri bir hastalığa yakalanmışsa ve bunu da krala geçirirse bu durum kralın temizliği ile ilgili konulan kuralların ihmaline anlamına gelmekteydi ve bu da tanrı yemini altına konulması gereken bir konuydu,¹⁵⁰

¹⁴⁶ Friedrich, 1928/29: 50

¹⁴⁷ Friedrich, 1928/29: 50

¹⁴⁸ Friedrich, 1928/29: 50

¹⁴⁹ Reyhan, 2017: 58

¹⁵⁰ Reyhan, 2017: 59

“[Sonra] siz yüksek rütbeli görevliler, kralın saf, temiz şahsına yaklaşırsanız [...] temizliğinize dikkat edin ve eğer herhangi bir yüksek rütbeli görevliye kötü bir hile (kirlilik) (bulaşırsa) ve o kralın şahsına yaklaşırsa (bu) yemin altında (bulunsun).”¹⁵¹

Hitit kanunlarında da krala, kirli olan kişilerin yaklaşmaması hususu bazı maddelerde geçmektedir. Örneğin, bir hayvanla cinsel ilişkiye giren birini öldürmek ya da affetmek krala aittir. Kral bu kişileri affetse bile kirli olarak kabul edilirdi ve bunlar kralın yakınına gelemez ve hatta rahip bile olamazlardı. Kirli kabul edilen bu şahısların krala yaklaşmaması kuralı sadece kralın değil tüm ülkenin selameti açısından son derece önemliydi.¹⁵²

“Eğer bir adam bir öküzle [gü]nah işlerse lanet edilecek bir eylem <dir>; o ölsün. Kralın kapısına <onu> götürür, onu kral öldürür, [onu] yaşatır [kral], ama o kralın önüne çıkmasın.”¹⁵³

“Eğer bir adam koyunla [gü]nah işlerse lanet edilecek bir eylem <dir>; o ölsün. Kralın kapısına <onu> götürür, onu kral öldürür, o [nu kral yaşatı]r, ama o kralın önüne çıkmasın.”¹⁵⁴

“Eğer bir domuzla <ya da> bir köpekle biri günah işlerse, o ölsün. Sarayın kapısına <onları> götürsün, kral onları öldürür, kral onları yaşatır, ama o kralın karşısına çıkmasın...”¹⁵⁵

“Eğer bir adam bir at ya da katırla günah işlerse, cezaya değer bir eylem değil <dir>. Ama o kralın karşısına çıkmasın ve din adamı olmasın....”¹⁵⁶

Kral tahta çıkacağı zaman onu kötülüklerden korumak için birtakım ritüeller gerçekleştirilirdi. Bunlardan ilki kralı kötü güçlere karşı korumak için yapılan ritüeldir. Bunun için tahta çıkacak kralın yerine bir tasvir ya da bir esir konulurdu. Temsili olarak kralın yerine geçen esire kral gibi davranılır ve başına krallık yağı sürülür sonra temizlenir ve krala ait kıyafetler giydirilirdi;¹⁵⁷

“Bak! Bu kraldır! Krallık adını ben onun üzerine koydum, krallık giysisini ona giydirdim, tacını başına koydum. İşte onu, uğursuzluk getiren, ömrünü kısaltan, günlerini kısaltan işaretle işaretleyin! Ve bu değişikliğe yönelin!”¹⁵⁸

¹⁵¹ Reyhan, 2017: 59

¹⁵² Reyhan, 2017: 59-60

¹⁵³ İmparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*, (Birinci Baskı). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırma Bölümü, 173

¹⁵⁴ İmparati, 1992: 173

¹⁵⁵ İmparati, 1992: 183

¹⁵⁶ İmparati, 1992: 183

¹⁵⁷ Reyhan, 2017: 60

¹⁵⁸ Reyhan, 2017: 60

Kral bu işlemlerin ardından tanrılara dua ederek onlardan, gelebilecek kötülöklere karşı kendisini korumalarını ister;¹⁵⁹

“Bakın! Göklerin güneş tanrısına ve toprağın tanrılarına ben kendi yerime başkalarını vekil verdim. Ve siz onu alın ve beni bırakın.”¹⁶⁰

Bu yerine koyma ritüelleri yani vekil tayin etme yeni tahta çıkacak olan kralı hastalıklardan, kötülöklere korumak ve ömrünü uzun kılmak için yapıldı. Kralın yerine konulan vekil ya da bir nesneye kral gibi davranılır ve kötülüğün bu araçlara geçmesi sağlanırdı. Bunun yanı sıra kralın kötülük ve hastalıklardan tamamen arındırılması da yapılan ayinler arasındaydı.¹⁶¹

“Siz kralı koruyun, onun gözlerini koruyun, onun hastalığını alın, korkusunu alın... Kafasındaki hastalığını alın, insanın kötü sözlerini alın, intikamını alın, dizlerindeki hastalığı alın, kalp hastalığını alın.”¹⁶²

Temizliğin önemini, tanrıların kirlilikten dolayı ülkeyi terk etmesinden de anlayabiliyoruz. Örneğin bir tapınağın kirlenmesi neticesinde ülkeyi terk etmiş olan tanrıları geri getirmek için birtakım ritüeller yapılmaktadır. Bu ritüellerde büyücü rahip, tanrıları geri çağırarak için çağırma duası yapmaktadır;¹⁶³

“Bundan sonra biz sizi majestelerinin iyiliği için çağırıyoruz size yalvarıyoruz, dua ediyoruz ve size en iyi, en temiz kurbanı getireceğiz. (Şimdi) bu kötü insandan ayrılın ve kurban sahibinin evine geri gel[in ve ona hayat] sağlık, çeviklik, uzun yıllar, tanrıların memnuniyetini, tanrıların dostluğunu, ruh parlaklığını (verin) erkek çocuklar, kız çocuklar, torun ve torun çocukları ve[rin].”¹⁶⁴

Aslında Hitit dininin en temel kurallarından biri olan temizlik hijyenik değil de daha çok ritüel anlamındaki temizliktir. Hititler bu temizlik için “şuppiyatar” sözcüğünü kullanırlardı. Bu kelime “şuppi” yani “temiz, kirlenmemiş, suçsuz, lekesiz, el değmemiş, mukaddes” anlamında olan sıfattan türemiştir. Hitit inancındaki temizlik İslam dinindeki abdest almaya benzemektedir. Fakat burada sadece bayramlara katılan insanların temizliği söz konusu değildir. Törenlerde kullanılan tüm eşyalar, kurban ve gıda malzemeleri kısacası her şey temiz olmak zorundadır. Yani Hitit inancında kirlilik kadar kötü bir şey yoktur;¹⁶⁵

¹⁵⁹ Reyhan, 2017: 60

¹⁶⁰ Reyhan, 2017: 60

¹⁶¹ Reyhan, 2017: 60,61

¹⁶² Reyhan, 2017: 61

¹⁶³ Reyhan, 2017: 62

¹⁶⁴ Reyhan, 2017: 62

¹⁶⁵ Ünal, 2003: 93

“Bir kul efendisinin huzuruna çıktığında o yıkanmış ve temiz elbiseler giymiş olmalıdır; (ancak bu şekilde) ona yiyecek ve içecek sunabilir. Efendisini yedirip içirince, onun keyfi yerine gelecek ve onun isteklerine rıza gösterecektir. Ama eğer o pis ise, (beyi ve tanrı da) onun isteklerine uymayacak ve ona bir yabancı gibi davranacaktır.”¹⁶⁶

“Kim temiz ise hizmetimde kalır, kim temiz değilse, ona karısı ve çocukları ile beraber fena ölüm verilir”¹⁶⁷

Mezopotamya’da uygulanan, kişinin suçlu olup olmadığını anlamak için suya atma usulünü, Hititler din alanında kullanıyordu. Bir kimsenin temiz yani günahsız olup olmadığını anlamak adına o kişiyi suya atıyorlardı. Şayet kişi batarsa günahkar, batmazsa temiz kabul ediliyordu.¹⁶⁸

Hititlerde temizlik konusu son derece önemli bir husustu. Kralın ve hizmetkârların bu konuda son derece dikkatli olması gerekmektedir. Bu nedenle kralın hizmetinde bulunanlar için yazılan birtakım direktifler ile her türlü kirlilik önlenmeye çalışılmıştır. Sarayda, yukarıda saydığımız hizmetkârların dışında kralı, fiziki tehlikelere karşı korumakla görevli muhafızlar da vardı ve onlar içinde birtakım direktifler yazılmıştı.

4.1.2. Saray Muhafızları (LÚ^{MEŞ} MEŞEDI)

Kralın manevi olarak korunması ve arındırılmasının yanında fiziki olarak korunması da son derece önemlidir ve bu önemli görevi de kralın saray muhafızları (LÚ^{MEŞ} MEŞEDI) yerine getirmekteydi. Muhafızlar, kralın yakın korumalığını yapmanın yanı sıra kült törenlerindeki ayinde kullanılacak olan kılıç, hançer, mızrak, litus, asa gibi kutsal aletleri buldukları özel yerlerinden alıp, kullanıldıktan sonra tekrar yerlerine kaldırmakla da görevliydi.¹⁶⁹

Muhafızlar için hazırlanan direktif metinlerinde kralın muhafız kıtası tarafından ne kadar titiz bir şekilde takip edildiğini ve korunduğunu görmekteyiz. Saray muhafızları için hazırlanan bu direktifler, kralın nasıl bir seremoni ile korunduğunu göstermektedir. Ancak bu direktifler muhafızların görevlerini dini bir tören esnasında göstermeleri şeklinde yazılmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ünal, 2003: 93

¹⁶⁷ Kınal, F., (1962). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII.Seri- No.7 Dünya Tarihi. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 221

¹⁶⁸ Kınal, 1962: 221

¹⁶⁹ Reyhan, 2017: 62

¹⁷⁰ Reyhan, 2017: 62

Krallar savaş esnasında genellikle ya savaşın olduğu alana uzak bir yerde durur ya da savaşın ortasında ama muhafızları tarafından çevrilmiş bir durumda savaşı yönetirdi.¹⁷¹

Kralın erkek kardeşleri, genel itibariyle kralın ya da veliahtın altındaki üst düzey askeri görevlere atanırlardı. Özellikle GAL MEŞEDI yani muhafızların komutanı olarak göreve getirilirdi.¹⁷²

II.Muwatalli kardeşi III.Hattušili'yi ilk etapta ordu beyi (EN KARAŞ) görevine atamış sonrasında ise Baş Meşedi (GAL MEŞEDI) yapmıştır.¹⁷³

“Babam Muršili tanrı olunca (ölünce), kardeşim Muwatalli babasının tahtına oturdu. Ben de kardeşimin huzurunda Ordu Kumandanı oldum. Kardeşim beni koruma kıtası başkanlığına (zıpkıncı başılığa) atadı. Yukarı ülkeyi de yönetimime verdi. Yukarı ülkeyi yönettim.”¹⁷⁴

“Bir prens idim ve koruma kıtasının başı (zıpkıncı başı) oldum. Koruma kıtasının başı iken Hakpiš kralı oldum. Hakpiš kralı iken artık Büyük Kral oldum.”¹⁷⁵

GAL MEŞEDI olanlar; Kizzu, Lariya (Eski Hitit Dönemi), Tuthaliya, Zida (I.Şuppiluliuma'nın kardeşi), Zuru (Ammuna'nın kardeşi), NIR.GAL-š(a) (I.Şuppiluliuma ile çağdaş), III.Hattušili (İmparatorluk dönemi).¹⁷⁶

Baş Meşedi olan III. Hattušili, sonrasında kral olarak tahta çıkmıştır. GAL MEŞEDI'lerin görevleri yalnızca dini törenlerdekinden ibaret değildir. Onlar, askeri ve siyasi bir rol de oynamaktadırlar. Meşedi adının Akadça depo/hazine anlamına gelen MEŞITTUM'dan geldiği düşünülünce görevlerinin arasında başta muhafızların kullandığı silahlar olmak üzere her türlü kıymetli eşyanın saklandığı depoların korunması ve kontrolünden sorumlu olduklarını söylemek mümkündür.¹⁷⁷

Kralın güvenliğini saray muhafızları sağlamaktaydı. Muhafızlar devamlı olarak sarayın avlusunda nöbet tutmaktaydı. Kral sefere gittiğinde ya da dini bir törene katılmak için başka bir kente gideceği zaman muhafızlar tarafından korunurdu. Onlar, kralın güvenliği dışında dini törenlerde de birtakım görevler üstlenir, tören esnasında birtakım aktivitelere de katılırlardı.¹⁷⁸

¹⁷¹ Bryce, 2015: 11-12

¹⁷² Bryce, 2015: 12

¹⁷³ Reyhan, 2017: 110

¹⁷⁴ Alp, 2011a: 134

¹⁷⁵ Alp, 2011a: 140

¹⁷⁶ Reyhan, 2017: 138,139

¹⁷⁷ Reyhan, 2017: 139

¹⁷⁸ Reyhan, 2017: 251

Saray görevlilerinin bayram törenlerinde görev aldıklarına dair bir diğer bilgiyi İnandık Vazosunda üçüncü sıradaki tasvirde almaktayız. Burada 4 kişilik bir grubun önünde adarasyon yaparak yani dua ederek yürüyen görevlinin Baş Meşedi (Korumacıların Başı/Zıpkıncı Başı) olduğu ya da yine diğer bir saray görevlisi olan “asa adamı” olduğu düşünülmektedir.¹⁷⁹

Hitit düzenli ordusunda bulunan ve kralın iki kıtaya ayrılan “maiyet muhafızları” ordunun en göze çarpan grubuydu. Bu iki kıtadan daha seçkin ve kıdemlisi olan MEŞEDI’ler mızraklı askerlerden meydana gelmekteydi. Bu askerler kralın yakın korumalığını yaparlardı ve büyük ihtimalle diğerlerinden farklı ayırt edici bir üniforma giymekteydiler. İkinci kıta olan “Altın Mızraklılar” 12 askerden oluşmaktaydı. Maiyet muhafızları, görevlerini tam olarak yerine getirebileceklerinden ve güvenilir olup olmamalarından emin olmak adına çok sıkı bir eleme sürecinden sonra göreve alınırlardı. Aynı zamanda kral tebaasının arasından en güvenilir olanlar bu görevlere seçilirlerdi. Krala diğer askerlerden daha sadık olan bu iki kıtanın asıl görevi ise kralı tüm tehlikelerden korumaktı.¹⁸⁰

4.1.3. Saray Muhafızları (LÚ^{MEŞ} MEŞEDI) İçin Direktifler

Sarayda bulunan muhafızlar *hila-* evinin kapısını açmak ve kapamak için yapılan töreni gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda saray muhafızları *hila-* evinde diğer 12 tane muhafız da mızrakları ile birlikte iç tarafta bulunan *halentuwa* evinde yerlerini almaktadır;

“[...] [...] saray muhafızları yu]karı (saraya) [geldi]ği (zaman) ve onlar, kapı görevlileri ve avlu yıkayıcıların önünde [yürü]rler (geçit yaparlar), onlar içeri girerler ve *hila-* evinin kapısında dururlar, [gö]zleri dışarıya çevrilmiş(tir) ve *halentuwa-*’nın (saray avlusu) bir *hila-* evini arkadan kapatırlar ve sonra süpürürler, [...] [...] [Sabah olunca kapının sürgülerini öte tarafa] kaldırırlar [...] ama onlar, saray muhafızlarının önünde [yürür]ler ve onları kurannit ile kaldırdılar ama kapı yapısının kapı sürgüsünü kaldırmazlar, sonra [saray muhafızlar]ı, kapı görevlileri (ve) avlu yıkayıcılar dışarı çıkarlar. Saray muhafızları, *hila-* evindeki saray muhafızının yerini tutarlar, iç taraftaki *halentuwa-* evinde 12 saray muhafızı durur ve de mızrakları tutarlar ama (eğer) 12 saray muhafızı(nın sayısı) yeterli değilse ya da (eğer) herhangi biri yola (göreve) gönderilmişse ya da herhangi biri evinde bırakılmışsa ve (bunun

¹⁷⁹ Alp, S., (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap, (Birinci Baskı)*. Ankara: Kavaklıdere Kültür yayınları, No:6, 20,21

¹⁸⁰ Bryce, 2015: 20

sonucunda) birçok mızrak vardır, (elde) kalan bu mızrakları, onları alıp götürürler ve onları kapı görevlilerine emanet ederler.”¹⁸¹

Altın mızraklılar ve saray muhafızları sarayın duvarının çevresinde nöbet tutmaktadırlar;

“Ama kapının dış tarafındaki duvarda altın mızraklı adamlar dururlar. Bir saray muhafızı, bir tarafta, saray muhafızının duvarının kapısının yanında dururken, diğer tarafta, altın mızraklı adamların duvarının tarafında, bir altın mızraklı adam kapıya yakın durur ve gün (boyunca) nöbete bakarlar (nöbet tutarlar). Eğer içeride, (evin içindeki herhangi bir yerde) (bazı) kapı sürgü(leri) henüz kaldırılmamışsa veya (eğer) onlar bazı depoları açarlarsa ve anahtar kayıpsa (ondan sonra) eğer alt rütbeli bir saray görevlisi gelirse, altın mızrak(lı) adam onu, ona vermez, ama eğer yüksek rütbeli bir saray görevlisi gelirse, ya da (eğer) bir onların başı ya da bir ordu komutanı ya da bir saray muhafızı gelirse, anahtarı (GI) onlardan birine verirler, ama eğer [...] gelirse (ondan sonra) ya bir saray muhafızı ya da bir altın [mızraklı adam] (olacaktır?)[...] [...] Ama saray muhafızının sarayında sadece 10 altın mızraklı (adamin) başı komuta eder. Eğer her kim kötü (bir şekilde) durursa ya [da...] 10 altın mızraklı adamın başı komuta e[der...] [...] bir saray görev[lisi...] eğer (o bir) saray muhafızı ise (ondan sonra) onu biri diğerine söyler, eğer [...] döner ve o [...] duvarda, sonra [...] aynı şekilde söyler.”¹⁸²

Sarayın baş muhafızı mızraklarının koruyucu tanrısına reverans yapar sonrasında ise muhafızlar asaları saraya getirirler;

“Baş saray muhafızı ve 10 saray muhafızının başı yukarı (saraya) geldikleri zaman, baş saray muhafızı bir asa tuttuğunda ve mızrakların koruyucu tanrısına reverans yaptığında, baş saray muhafızı asayı alır ve onu tekrar sunağa koyar, ama 10 saray muhafızının başı tuttuğu asayı baş saray muhafızına verir ve baş saray muhafızı, onu, onun için tutar. Asaları (elinde) tutan bütün saray muhafızları [...] ne zaman yukarı (saraya) gelirle[rse] (o zaman) [saray muhafızları a]saları [...kapı göre]vlerine verirler ama eğer kral [bir adamı ismiyle çağırmasa o zaman] bir saray görevlisini, bir saray muhafızını (ya da) bir altın mızraklı adamını [göndermeyecek, ama eğer] [...kr]al adıyla çağırırsa o zaman onu gönder[ir] [...]. Ama o eğer alt rütbeli (?) bir görevli ise onu canı istediği zaman göndermeyecektir.”¹⁸³

Muhafızlar tuvalet ihtiyacını karşılamak için hemen gidemezler bunun için uzun süren bir izin alma işleminden geçmeleri gerekmektedir;

“Ve bir saray muhafızı canı istediği gibi kapıdan [dışarıya çıkamaz], eğer idrarı onu sıkıştırırsa o bütün saray muhafızlarının arkasından yürüyecek ve onun önünde yürüyen saray muhafızına şöyle söyleyecek: ‘çukura (tuvalete) gideceğim.’ ve o (adam) diğer saray muhafızına söyleyecek, o da üçüncü derecede bir görevliye söyleyecek, üçüncü derecede görevli de ikinci derecede bir

¹⁸¹ Reyhan, 2017: 63

¹⁸² Reyhan, 2017: 63-64

¹⁸³ Reyhan, 2017: 64

görevliye söyleyecek. İkinci derecede bir görevli 10 saray muhafızının başına söyler. Eğer baş saray muhafızı da bulunuyorsa (yani) o saray muhafızının hilalinde ise o zaman 10 saray muhafızının başı onu baş saray muhafızına (şöyle diyerek) ileticektir: 'o çukura (tuvalet) gidecek' ve baş saray muhafızı şöyle der: 'gitsin.' Ama eğer bir dışkı çıkarma işi birini sıkıştırırsa, o zaman biri diğerine söyler ve o baş saray muhafızına ulaşır (ve şöyle der): 'o rahatlamaya gidecek' ve baş saray muhafızı şöyle der: 'gitsin'. Ama (eğer) rahatlamaya giden baş saray muhafızına majeste haber ederse, o rahatlama meselesi saraya ulaşır, ama istediği zaman gidemez."¹⁸⁴

Muhafızların *hilammar*'a girmeleri içinde birtakım kurallar vardır ve yanlarında mızraklar olduğu halde ortadan kaybolmaları da büyük bir suçtur;

"Bir saray muhafızı rastgele *hilammar* evine giremez, ama eğer rastgele (oraya) girerse kapı görevlisi ona kızgın bir şekilde (şöyle der): 'ya yukarı çık ya da aşağıya git (in)', ama eğer saray muhafızı *hilammar* evinden çıkarsa o (onun) mızrağını *hilammar* evi boyunca tutar, o yan kapıya varır ve mızrağı kapı görevlisi (emanet) alır ve aşağı gider. Ama eğer saray muhafızı ortadan kaybolursa ve sonra mızrağı yan kapıdan aşağı götürürse kapı görevlisi onu suçlu tutar ve onun ayakkabılarını çıkarır ama eğer saray muhafızı, kapı görevlisini aldatır ve mızrağı (beraberinde) götürür, kapı görevlisi (de) onu görmezse o zaman, saray muhafızı, mızrağı görmediği için, kapı görevlisini suçlu tutar. Eğer bir adam yukarıya çıkmaya kalkarsa ve onu sen görürsen onu saray bildirecekler ve (onlar da) kapı görevlisini sorgulayacaklar. Mızraklara o (kapı görevlisi) dikkat edecektir."¹⁸⁵

Muhafızların aşağıya inmek için büyük kapıyı değil de yan kapıyı kullanmaları gerektiği belirtilmektedir;

"Saray muhafızları ve saray görevlileri büyük kapıdan aşağıya inmeyecekler ve onlar yan kapıdan aşağı gidecekler (inecekler), sadece *şarkanti*-'yi getiren bir saray muhafızı, bu işi yapanların (*şarkanti*-'yi hazırlayanların) başı (ve) onun tarafından gönderilen kişi büyük (kapıdan) aşağıya gider. Beyler ve binlerin başı (binbaşı) da büyük (kapıdan) aşağı gideceklerdir."¹⁸⁶

Kral saraydan dışarı çıkacağı zaman birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Muhafızların bu durumda diğer görevlilerle birlikte görevi kapı sürgüsünü kaldırmak ve kapıyı açmaktır;

"Kral dışarı çıktığı zaman, bir saray görevlisi *halentuwa*- evinden çıkar ve *Hattice* "tahaya" diye bağırır ve *Hattice* berberi (böyle) çağırırlar ve saray muhafızı, altın mızraklı adam ve kapı görevlisi, kapı binasına giderler ve ana kapıdan kapı sürgüsünü kaldırır ve kapıyı geriye (doğru) açarlar. Ve [...] altın mızraklı adam [...]. Ama berber bir galama- tutar ve onunla kapıyı siler. Seyisler arabayı çevirirler. Ama saray muhafızları *arkiu*- evinin yanında, sağ tarafta

¹⁸⁴ Reyhan, 2017: 64-65

¹⁸⁵ Reyhan, 2017: 65

¹⁸⁶ Reyhan, 2017: 65-66

dururlar. Bununla birlikte bazı kentlerde de sağda durmak imkânsız ise, o zaman onlar sol tarafta dururlar, onlar için geçer (kural) arkiu- evinine yakın (durmadır). Saray muhafızı, savaş arabasının yanındaki tahtı tutar. Sonra hiç kimse içeri girmez ve hiç kimse dışarı çıkmaz. Onlar, saray muhafızının hila- evinden dışarıya çıkacaklar.”¹⁸⁷

Burada da kralın önünde resmi geçit yapacak olan diğer görevliler belirtilmektedir;

“[...] zinzinwili- görevlisi ayakta durur, onlar silahları ve [...] tutarlar, ordudan bir bey (görevli) [...] onlarla birlikte durur ve bir asa [tutar...] [...] kapı adamı gibi elbiseler giymişler ve onlar [...].[Ondan so]nra arasında Iku (vardır) ve 2 ada(m) xxx [...] [...] xx tutarlar [...].Ayrıca yine ara[sında...] kırların iki binbaşı ayakta dur[urlar ve onlar...] ve bir ordu komutanı onlarla birlikte dururlar, [...] - in önünde yürürler [...].Ondan sonra aralarında 1 Iku (vardır) [...] dururlar ve mızrakları tutarlar, (kırların binbaşı) ve bir ordu komutanı onlarla birlikte dururlar, <asaları> tu[tarlar,] onlar (da) kralın önünde yürürler[...].”¹⁸⁸

Kralın yanında başka bir görevli daha vardır. Kral, en nihayetinde dışarı çıkıp arabasına oturur;

“İki ağır mızraklı adam kralın karşısında sağ tarafta dururlar, mızrak tutmazlar. Bir altın mızraklı adam onların yanı[nda durur] ve altın kaplama bir mız[rak] tutar, ama mızraklı saray görevlisi [...] bir kamçı ve de arabanın sistrum'unu tutar ve o da kralın önünde yürür ve o, gider arabanın sol tarafı[nda] tekerleğin yanında durur. Saray muhafızı tahtı yerleştirir, kral (saraydan) dışarı çıkar, [...] saray görevlilerinin başı onun elini tutar, kral arabada oturur, ağır mızraklı adamlar reverans yaparlar, ondan sonra onlar dönerler [...] ve önde koşarlar ve onlar altın mızraklı adamla [...] beraber yürürler.”¹⁸⁹

Kralın arabası hareket eder ve artık kralı koruma görevi saray oğlanlarının başının değil baş saray muhafızının görevi olur;

“Onlarla beraber duran altın mızraklı adam yerini alır. Ama mızraklı saray görevlisi, kamçıyı saray görevlilerinin başına verir ve saray görevlilerinin başı da onu krala verir, arabanın önünde seyislerin başı yürür vaziyettedir ve bir asa tutar, ama araba dışarıya doğru harekete geçince saray görevlilerinin başı tekrar reverans yapar ve böylece kralı baş saray muhafızına takdim eder. Tahtı tutan saray muhafızı arabanın tekerleğinin solunda, mızraklı saray görevlisinin yanında yürür, ama o aşağıya, kaškaštīpa- 'ya varınca bir ^{GIŠ}widuli- 'nin arkasına geçer, Saray muhafızları ve saray görevlileri birlikte dizilince tahtı taht adamına verir ve ondan mızrağı alır ve o saray muhafızları ile beraber yürür.”¹⁹⁰

Burada da yine kralın arkasından giden bazı görevliler anlatılmaktadır;

“Saray muhafızları yürüyüşe geçtiği zaman iki saray muhafızı önde koşarlar ve mızraktan tutarlar, bir sıra oluştururlar, onların solunda bir saray görevlisi yürür

¹⁸⁷ Reyhan, 2017: 66

¹⁸⁸ Reyhan, 2017: 66

¹⁸⁹ Reyhan, 2017: 67

¹⁹⁰ Reyhan, 2017: 67

ve bir litus tutar ve o da iki saray [muha]fızı ile birlikte sıralanır, onların üçü de birlikte bir sıra meydana getirir. Saray muhafızları ve saray görevlisi üç sıra halinde yürürler: Saray muhafızlarının iki sırası, saray görevlilerinin bir sırası. Savaş arabasının arkasında 1 Iku (mesafede) yürür. Bir saray görevlisi gider ve mabeyinci ona gerilmiş bir yayı, ayrıca bırakılmış bir ok kabını, altın mızraklı adamın oklarla dolu bir sadağını verir ve o arkasından gider ve onlar saray muhafızlarından ve saray görevlilerinden ayrı ayrı gider ve o gider arabanın sol tekerleğinin yanına geçer.”¹⁹¹

“Ondan sonra aralarında 1 Iku vardır: altın mızraklı adam, altınla kaplanmış bir mızrak t[utar] ve bir doktor [mu]kar müzik aletini tutar ve birlikte yürürler ve doktor dua eder. Ondan sonra aralarında 1 Iku (vardır), iki mızraklı adam yürürler. İster askeri birliklerin komutanlarından biri (olsun), ister daha alt rütbeli bir ordu görevlisi (olsun), Onlar, festival giysileri ve hılammar’a ait ayakkabılar giyinmişlerdir. Mızraklı adamların başı ve bir ordu komutanı onlarla beraber yürür ve asalar tutarlar.”¹⁹²

“Ondan sonra aralarında 1 Iku (vardır), kırların iki binbaşısının yanında yürürler ve onlar mızrakları tutarlar. İster askeri birliklerin komutanlarından biri (olsun), ister daha alt rütbeli bir ordu görevlisi (olsun) onlar hılammar’a ait giysiler ve ayakkabılar giyinmişlerdir. Kırların binbaşısının başı ile ordu komutanları onlarla birlikte yürürler ve asalar tutarlar. Ondan sonra aralarında 1 Iku (vardır) ve ayrıca iki kırların binbaşı yürürler ve asaları tutarlar onlar hılammar’a ait giysiler ve ayakkabılar giyinmişlerdir ve kırların binbaşısının başı ile ordu komutanları onlarla birlikte yürürler ve asaları tutarlar.”¹⁹³

Kimi görevliler insan ve hayvanları kralın alayından uzak tutmakla kimileri de bir davalının kralın önüne getirilmesine kadar olan süreçten sorumludur;

“Kırların binbaşısının askerleri barışçıl bir şekilde yan tarafta sıralanırlar, soldakiler sol tarafa işgal ederler, sağdakiler de sağ tarafa işgal ederler, onlar 3 Iku ayrı yürürler ama eğer onların önünde yol daraldığı zaman, onlar (tek sıra) gider. Sonra eğer ilk sıradakiler her neyi bırakırsa ister atları, ister azgın sığırı, o, ilk sıradakilerin suçudur, eğer arkadakiler onu bırakırsa o da arkadakilerin suçudur. Davalıları [getiren] saray muhafızı, o, altın mızraklı adamın arkasına [geçer]. Kral davayı sorduğu zaman, saray muhafızı onu dışarı taşır ve onları baş saray muhafızının eline koyar (teslim eder) ve baş saray muhafızına davanın ne olduğunu söyler, baş saray muhafızı da [...]. Sonra baş saray muhafızı gider, onun arkasında iki b[ey yürürler], ister arabacıların başı, ister onbaşı (olsun) onlar, baş saray muhafızının arkasında dururlar, bir (adam) dışarıyı tutar, o bir saray muhafızı ya da herhangi bir bey (olabilir) ve davalıları getiren baş saray muhafızı geriye koşar ve o gider, altın mızraklı adamın (yanına) geçer ve sonra bir davayı dışarı taşırlar. Saray görevlilerin başı, saray görevlilerin yanında durur, onun arkasında iki saray görevlisi durur ve (böylece) onlar üç kişi (olurlar) ama onlar davalıyı serbest bıraktıkları zaman baş saray muhafızı yerini alır ve onun arkasında duran iki bey, ister mızraklı adam, ister saray muhafızı

¹⁹¹ Reyhan, 2017: 67-68

¹⁹² Reyhan, 2017: 68

¹⁹³ Reyhan, 2017: 68

(olsun) ve onlar arkadan giderler ve ama dışarıyı tutan saray muhafızı başka bir davalıyı getirir getirmez onlar, saray muhafızlarına katılırlar.”¹⁹⁴

“Dışarısını kontrolü altında tutan saray muhafızı, başka bir davalıyı getirdiğinde baş saray muhafızının arkasında duran iki bey içeride davalının yanında yürürler, ama dışarısını (kontrolü altında) tutan saray muhafızı, sonra saray muhafızları ile sıra halinde davalıyı getirdiklerinde, onlar davalının arkasından gider ve sonra davalının dışında sağında yürür. Eğer bir saray görevlisi arkadan bir haber getirirse, o sol taraftan saray görevlilerinin arkasından gelir, ama o geri geldiğinde, oraya o yoldan gelir ama saray muhafızlarının önüne geçer. Onun arkasından bir saray muhafızı gider ve o sağdan, saray muhafızının arkasından gider, o geri (dönerken) sağdan (aynı) yoldan gider ama o saray muhafızlarının önünden geçmez ve o saray görevlisine gider (katılır). Eğer bir davalı (orada) durursa bir saray muhafızı ya da saray görevlisi bir davaya (sahipse) o zaman davalının önüne geçmez, onun arkasına geçer ve o gider, dışarıyı tutan (saray muhafızına) yakın bir yerde durur.”¹⁹⁵

“Eğer dışarıdan herhangi bir orduyu, ya düşman Kaška ordularını ya da Kummaha ordularını veya herhangi bir orduyu kral çağırırsa (o zaman) saray muhafızlarının tümü onların arkasından giderler, ama eğer mızraklar az ise mızraklı adamlardan mızrakları geri alırlar ve onların arkasından giderler ve onlar kuşatmayı ilan ederler. Asalı olanlar ise onların arkasından gitmezler, bu onların hakkı değildir. Eğer kalan saray muhafızlarının (birilerinin) mızrağı yok ise ve (sadece) asaları aldıkları için onlar litus taşıyan saray görevlisi ile sıralanmayacak, diğer iki saray görevlisi ileriye doğru adım atacaklar ve bunlar onunla sıra oluşturacaklar, ama asaları tutan saray muhafızları onların [arkasında yürü]yecekler. Eğer bir belediye başkanı veya ordu muhafızlarının başı sıralanmışsa o zaman onlar (asalı saray muhafızları) onlarla birlikte sıralanırlar, onlar için bu bir haktır, ama eğer onlar savaş arabasının arkasından giderlerse (takip ederlerse) asa tutmaya devam etmezler, mızrakları alırlar. Eğer davalıların (işlerini) tamamladıklarında, son davalıyı götürdüklerinde ve o önden çıkıp gittiğinde davalıları getiren saray muhafızı, baş saray muhafızına ya da saray görevlilerinin başına ya da içeride tutan saray muhafızına söyler. Baş saray muhafızı ya da 10 saray muhafızının başı ya da ordu komutanı krala (şöyle) söyler: ‘Bu iş tamamlandı.’”¹⁹⁶

Kralın istediği arabayı getirmek ve hazırlamak da saray muhafızının görevidir;

“Kral, eğer bir araba isterse, bir saray muhafızı tarhı getirir ve onu (yere) koyar ve kral arabayı tutar ve kapatmayla meşgul olan saray muhafızı bir asa tutar, sağ atı sağ eliyle gem yardımıyla tutar, sol (eliyle) ^{GIS}kapur’u tutar, (aynı zamanda) asayı da tutar. Arabayı, bir şey olmasın diye muhafaza altına alır. Saray muhafızları, tuttıkları mızrakları, onları seyise verirler. Araba eve gittiği zaman, seyis mızrakları kapı görevlisine verir. Ve onu hila- evine yukarı götürür. Ama eğer (kral) arabayla dönerse bir saray muhafızı bir mızrağı saray muhafızlarına ve saray görevlilerine savurur ve Nešaca (Hititçe) şöyle der: ‘yan tarafa’. O zaman saray muhafızları ve saray görevlileri arkadan gelirler, ama seyisler sol

¹⁹⁴ Reyhan, 2017: 68-69

¹⁹⁵ Reyhan, 2017: 69-70

¹⁹⁶ Reyhan, 2017: 70

katırın üzerinde [...] ve sonra arabayı geri çevirirler. Fakat [ne zaman] altın mızraklı adamların ve kırların binbaşılarının mızrakları geri döner ve birinci sonuncu olur. (Kral) halentuwa- evine araba ile gider ve kapıya yaklaştığında şakacılar (palyaço, hokkabaz) ve [kita- rahibi], mızraklı adamların mızraklarını takip [ederler] sonra şakacılar kapıya [vardıkları zaman] aha diye bağırırlar ama kita- rahibi bağırılmaz. Ama arabadan [...] çıkar çıkmaz, şakacılar ve kita- rahipleri aha diye bağırırlar.”¹⁹⁷

Kral varmak istediği saraya gittiği zaman bazı görevliler birtakım gösteriler yaparlar;

“Hahha ken[ti adamları] arkadan yürürler (yani) mızra[kların] mızr[ak ada]mları ve aynı şekilde altın mızraklı adamlar önde yürürler ve Hahha kenti adamları arkadan [yürü]rler ve şarkı söylerler. Şakacılar, hila- evinin kapısına vardıkları zaman aha diye bağırırlar ama kita- rahipleri bağırılmaz, katırlar büyük kapıya vardıkları zaman, dua edenler ve kita rahibi bağırır, o zaman onlar [yan ka]pıdan aşağıya giderler. Mızraklı adamların bir sırasının yarısı, hilammar’a gittiğinde mızraklı adamların mızraklarını koydukları zaman (genellikle) gittikleri o yere gider, saray muhafızı tahtı alır ve sa[ra]y oğ[lanların]ın sol tarafından gider ve tekerleğin solundan yürür, arabayı döndürdüklerinde tahtı yerleştirirler. (Bu sırada) Hahha kenti insanları sessiz kalırlar [...] onlar sarayın kapısına gelmezler, eğer iki adet hilammar var ise onlar aşağı kapıya, aşağıya gelirler ama onlar yukarı kapıya, yukarıya gelmezler.”¹⁹⁸

Ve kral arabadan iner. Muhafızların başı, kralı saray oğlanlarının başına teslim eder. Sarayın güvenliği sağlanır;

“Kral arabadan aşağıya indiğinde eğer baş saray muhafızı (orada) duruyorsa, baş saray muhafızı arkada reverans yapar ve tekrar kralı saray görevlilerinin başına takdim eder. Eğer başka herhangi bir bey sıranın önünde duruyorsa o reverans yapar. Ama eğer yüksek rütbeli bir bey hazır değilse, hangi saray muhafızı (orada) duruyorsa, o reverans yapar. Sonra araba ile (kral) bir yere giderse ve kral arabadan aşağı indiği zaman baş saray muhafızı, saray muhafızlarıyla beraber krala reverans yaparlar. Krala refakat eden saray muhafızı, arabanın sağ tekerleğinin karşısında reverans yapar arabacı ise sol tekerleğin karşısında reverans yapar. Kral halentuwa- ‘ya girer ve sonra bir saray muhafızı, bir altın mızraklı adam (ve) bir kapı görevlisi içeri gi(rerler), ana kapı yapısında yukarı gelirler ve sürgüyü kapatırlar. Altın mızraklı adam, altınla kaplanmış mızrağı tutar ve onu hila- evinde aşağıya koyar.”¹⁹⁹

“Altın mızraklı adam tuttuğu kaplanmış mızrağı avluya, aşağıya koyar. Saray muhafızları iç bölmede dururlar. Mızrakları tutan saray muhafızları, mızrakları tutarlar ve onlar saray muhafızının avlusuna giderler ve [yerlerini] alırlar ve onlar (orada) dururlar ve mızrakları tu[tarlar, onları aşağıya] koymazlar.”²⁰⁰

¹⁹⁷ Reyhan, 2017: 70-71

¹⁹⁸ Reyhan, 2017: 71

¹⁹⁹ Reyhan, 2017: 71-72

²⁰⁰ Reyhan, 2017: 72

Baş saray muhafızı yani GAL LÚMEŞEDI, Eski Hitit zamanında kralın güvenliğinden sorumluydu. Kralı oluşabilecek her türlü tehlikeden korumak onun göreviydi. Bundan dolayı da bu göreve gelecek olanların güvenilir olması gerekmektedir. Genel itibariyle kraliyet ailesinden seçilmesinin nedeni de budur.²⁰¹

IV.Tuthaliya, Hattuša'nın Fırtına Tanrısı için ilkbaharda düzenlenen AN.TAH.ŞUM.ŞAR (soğan) bayramını²⁰² Tarnui tapınağı civarında düzenlemiştir. Bayramın²⁰³ Zababa tapınağında yapılmış olan töreni hakkında birçok bilgi mevcuttur. Bu bilgilere göre tören şu şekilde başlamaktadır;

“Kral, Zababa tapınağına giderek kahvaltısını burada yapardı. Fakat bu sırada tanrılara içki kurbanı sunmazdı. Kahvaltı yaptıktan sonra kral Zababa tapınağından çıkar, iki saray memuru ve bir meşedi önünde yürüdüğüleri halde Halentuva evinde giderdi. O zaman Zababa tapınağı temizlenir, ziyarete elverişli bir hale getirilirdi. Törenin en son safhasına, tapınağın mukaddes bucaklarında devam edilirdi. Kesilen kurbanlardan sığır, koç, dana, teke gibi hayvanların taze çiğ etleri, tanrının önüne konulurdu. Sağına, soluna da şarap dolu iki kap yerleştirilirdi. Sonra birtakım adamlar ne oldukları anlaşılmayan birtakım şeyleri gereken yerlere kor, üzerlerine aşçılar tarafından yağ dökerlerdi. Bu işler yapıldıktan sonra meşedi tarafından Hilaş evi açılırdı. Saray memurları, meşediler, beyler bunun önünde karşı karşıya dizilirlerdi. Bu sırada Kralda Halentuva evinde yıkanmış, tuvaletini yapmış olurdu. Her şey hazırlanınca kral, yanında kraliçe ve arkalarında meşediler, beyler, saray memurları olduğu halde Hilammar evine gelirlerdi. Bu esnada kralın önünde, arkasında çalgılar çalınır, ZİTTİ adamları raksederlerdi. Güzel elbiseler giymiş birtakım muganniyeler, ellerini kaldırarak kralın yanında dönerek şarkı söylerlerdi. Kral ve kraliçe Zababa tapınağına geçmeden evvel bütün bu çalgıcılar, muganniyeler, rakkaslar tapınağına girerek yerlerini alırlardı. Kral ve kraliçe de Hilammar evinden Hilaş evine geçerlerdi. Büyük merasim burada olurdu”^{:204}

“Büyük meşedi, LAMA rahibinin elbisesini, tanrı LAMA rahibi de buhurdanlığı ellerinde tutarlarken iki saray memuru da kral ve kraliçeye ellerini yıkamak üzere su getirirlerdi. Eller yıkandıktan sonra büyük saray memurlarının getirdikleri havlulara silerlerdi. Sonra bir saray memuru, LAMA tanrısı rahibinden buhurdanlığı alarak önce krala, sonra kraliçeye verirdi. Bunlarda tütsülenirlerdi. Saray memuru buhurdanlığı tekrar LAMA tanrısı rahibine verdikten sonra, altın mızrağın kılıfını kral ve kraliçeye sunardı. Onlar da ellerini buna sürerlerdi.

²⁰¹ Reyhan, 2017: 72

²⁰²Metinlerde, bir bayram kutlamasının düzeni, törene katılanların protokoldeki yerleri, yeme, içme, kurban, müzik, eğlence, yürüyüş gibi yapılacak olanlar bir esasa bağlanmıştır. Bunların uygulama sırası, zamanlaması, nerede yapılacağı, önemlidir çünkü keyfi yapılan birtakım değişiklikler tanrıları kızdırabilirdi (Ünal, 2003: 91).

²⁰³ Eğer kral herhangi bir bayram kutlaması esnasında sefere çıkmak zorundaysa yerine bir generali baş komutan olarak gönderebilirdi çünkü bayramlara katılmamak, onları ihmal etmek tanrıların gazabına uğramak demektir (Ünal, 2003: 92).

²⁰⁴ Günaltay, 1946: 247

*Arkasından saray memuru buhurdanlığı LAMA tanrısı rahibinden alır, o da kralın önünde secde ederdi.*²⁰⁵

*“Bu merasimden sonra kral ve kraliçe mukaddes bucağa geçerlerdi. Kral burada tanrının heykeli önünde secde eder, sonra mukaddes tahtına otururdu. Çalgıcılar çalmağa, rakkaseler oynamaya başlarken kraliçe meclisi terk eder, tapınağın en mukaddes bucağına çekilirdi. Ahenk bitinceye kadar orada kalır, bittikten sonra tekrar kralın yanına gelirdi. Bu esnada aşçı başı da kurban eti parçalarını mukaddes taht önüne, Zababa heykeli önüne, ocağa, sandalyeye, pencereye, kapı sürgüsüne birer defa koyarak kaldırırdı. Sonra mukaddes şarap kabını krala sunar, o da takdis ettikten sonra aşçı başı tarafından mukaddes bucaklara içki saçılırdı.”*²⁰⁶

*“Aşçılar, sofracılar tapınağı bir daha temizledikten sonra kral ikinci defa içer, sonra da mukaddes tahta Huppar kabından içki saçardı. Bu sırada müzik çalmaya, Halluari’ler teganni etmeye, Kitaş okumaya başlarlardı. Bu ayin bittikten sonra bunlar dışarı çıkarlar, kral ve kraliçede tahta oturlardı. Saray memuru, altın mızrağı (kalmuş) içeri getirir, kılıfını çıkararak krala sunar, mızrağı da kralın sağına kor, “Kašmissa” diye seslenirdi. Hemen içeri giren büyük meşedi altın mızrağı alır, saray memuruyla beraber kralın karşısında dururlardı. İki saray memuru el suyu ile Huppar kabını getirirler, kral ve kraliçe altın mızrağın kılıfını elleriyle sildikten sonra iki saray memuru dizlerine havlular yayar, ellerini tekrar yıkarlardı. Bu esnada büyük meşedi, “Nišša” çağırır, sonra mızrağı alır, kralın solundan götürerek duvara dayardı. Bu esnada sofracı başı ortaya bir hasır getirirdi. Üç meşedi, altın mızrakla bastonu alarak masanın sağına dururlardı. Büyük meşedi masanın karşısında, büyük saray memurları kendilerine mahsus yere dizilirler, diğer saray memurları da diz çökerlerdi. Kralın törenin bu kısmı bitmiş olduğunu ifade eder, herkes, tamam, tamam, diye bağıışırdı.”*²⁰⁷

*“Çalgıcılar, muganniler, raksedenler, tekrar içeri girerlerdi. Aşçı başı su kabına su doldurur, soğuk eti parçalar, büyük meşedi krala içki sunar, merasime iştirak edenler yerli yerlerine oturlardı. Kraldan sonra onlara da içki dağıtılırdı. Sonra iki saray memuru kral ve kraliçeye altın Huppar kabıyla su getirir, ellerini yıkar, büyük saray memurunun getirdiği havluya silerlerdi. Sonra kral ve kraliçe, baş sakinin getirdiği içkiyi oturarak tanrıya sunarken INANNA çalgısı çalınır, fakat hiç teganni edilmezdi.”*²⁰⁸

Bu metin, Meşediler ve diğer saray memurlarının bayram töreninde ne gibi görevleri olduğunu anlamamız açısından son derece önemlidir.

²⁰⁵ Günaltay, 1946: 247

²⁰⁶ Günaltay, 1946: 247-248

²⁰⁷ Günaltay, 1946: 248

²⁰⁸ Günaltay, 1946: 248-249

4.1.4. Telepinu Fermanında Saray Görevlileri

Krallığın ilk dönemlerinde Telepinu'nun yayınladığı fermana göre *pankuš* meclisini oluşturanlar arasında, DUMU^{MEŠ}É.GAL (saray görevlileri), LÚ^{MEŠ}MEŠEDI (saray muhafızları, korumacılar), LÚ^{MEŠ}IŠ.GUŠKIN [(savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları], LÚ^{MEŠ}GIŠPA (asa adamları), LÚ^{MEŠ}šalašha- (seyis, araba sürücüleri) gibi saray görevlileri de vardı. Yine fermana göre krallığın büyükleri arasında saray görevlilerinden, GAL DUMU^{MEŠ} É.GAL (saray görevlilerin başı), GAL MEŠEDI (baş saray muhafızı) yer almaktaydı. Meclis, krallığın büyüklerini denetim altında tutuyor ve gerekli gördüğü zaman onları yargılayabiliyordu. Bunun nedeni ise yani kralın onları kontrol altında tutmak istemesinin ana nedeni büyüklerin muhalif bir güç olmalarını engellemektir.²⁰⁹

Fermana göre büyüklerin, suç işleyen ve bundan dolayı yargılanan prenslerin mallarına el koyabileceği durumu söz konusudur. LÚ^{MEŠ}ABU BITUM (evin babaları), GAL DUMU^{MEŠ} É.GAL (saray görevlilerinin başı), GAL MEŠEDI (baş saray muhafızı), GAL GEŠTIN (şarabın başı, ordu komutanı) bu suçu işleyebilecek olan büyükler arasındadır. Krallığa ait olan malların bu görevlilerin eline geçmesi halinde büyük bir tehdit ve güç oluşturabilirlerdi. İşte kralın ölüm cezası alan birinin ailesi lehine olması, böyle bir tehlikeyi ortadan kaldırmak içindir. Pankuş meclisinin de böyle bir suçu işleyen yüksek rütbelileri yani büyükleri yargılama hakkı vardır. Bu şekilde kral, meclis aracılığıyla büyükler üstünde otorite kuracak ve onların kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini engellemiş olacaktır.²¹⁰

“Şimdi bugünden itibaren Hattuša’da siz saray oğlanları, korumacılar (“zıpkıncılar”), (savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları, sakiler, sofracılar, aşçılar, asa adamları, araba savaşçıları (?), savaş alanı binbaşılıarı bu konuyu arkadan bilin! Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhšu sizin önünüzde (bir) işaret olsun! Eğer bir kimse tekrar kötülük yaparsa, ister “evin babası”, ister saray oğlanlarının başı (ya da) “şarabın başı”, (ya da) koruma kıtasının (“zıpkıncılar” kıtasının) başı, (ya da) savaş alanı binbaşılarının başı, ister arkadaki (ya da) öndeki (biri olsun), siz de (asiller) meclisi olarak (onu) yakalayın ve dişiniz ile kemirin”²¹¹

²⁰⁹ Reyhan, 2017: 45

²¹⁰ Reyhan, 2017: 129

²¹¹ Alp, 2011a: 62

4.1.5. Saraydaki Görevlilerin Bayramlarda Aldıkları Görevlere Dair Örnekler

“Sonra kral ile kraliçe (tapınağın) kült salonundan gelirler. 2 saray oğlanı ile bir korumacı (zıpkıncı) kralın önünden giderler. Beyler, saray oğlanları ve zıpkıncılar [kralın] arkasından giderler... Asa adamı önde gider ve prensleri yerlerine oturtur. Sonra Asa adamı dışarı gider. İlk aşçıların getirdiği yemeğin önünden gider. Aşçılar ilk (yemeği sofraya) koyarlar. Sonra Asa adamı tekrar dışarı gider. Kutsal rahibin, Hatti'nin beyinin (kumandanının), Hububat Tanrısının, “tanrı anasının” (bir tür kutsal rahibe)önünden gider ve onları yerlerine oturtur. Sonra Baş Meşedi (baş korumacı, zıpkıncı başı) içeriye gelir ve krala bildirir: ‘Lir aletlerini alsınlar mı?’ Kral yanıt verir: ‘Alsınlar!’ Sonra Baş Meşedi avluya dışarı çıkar ve asa adamına şöyle der: “Lir (aleti), Lir (aleti). Asa adamı dışarıya (büyük) kapıya gider. Çalgıcılara şöyle der: “lir (aleti), lir (aleti).” Ve çalgıcılar lir aletlerini alırlar. Asa adamı önde gider. Sonra çalgıcılar lir aletlerinin içeriye getirirler ve ocak yüksekliğinin önünde yerlerini alırlar. Sonra haliyari- adamları, hokkabazlar (?), palwatalla- adamları ve kita- adamları lir aletleri ile birlikte yürürler, giderler ve yerlerini alırlar. Aşçılar et suyu yemeğini (sofraya) koyarlar ve soğuk yağlı eti bölerler.²¹²

“Asa adamı konukların, iskemle sahiplerinin ve iç evin çavuşlarının önünden gider ve onları oturtur. Yemekler (tamamen) bölününce, Baş Meşedi marnuwan içkisini (bir tür birayı) krala bildirir: ‘toplantıya marnuwan’. Sonra toplantıya marnuwan’ı sunarlar (koyarlar). Kral peşkiri atar. Eğer saray oğlanlarının çömeldikleri tarafa atarsa, onu oradan saray oğlanları alırlar, eğer korumaların (Meşedi’lerin) çömeldikleri tarafa atarsa, onu oradan Meşedi’ler alırlar ve sofracılara verirler. Kral gözleri ile (işaret) eder. Berberler yerleri süpürürler. Baş Meşedi saray oğlanlarına meşša diye bağırır. İki saray oğlanı krala ve kraliçeye el (yıkama) suyunu altın bir leğen içinde getirirler. Saray oğlanlarının başı havluyu onların arkalarında hazır tutar. Kral (ve) kraliçe ellerini yıkarlar. Saray oğlanlarının başı havluyu verir. Onlar ellerini silerler. Onlar (saray oğlanları) dışarı çıkarlar. Sonra çömelen saki gelir. Sakilerin başı ve (aynı zamanda) saray oğlanı olan saki krala ve kraliçeye içecek olarak marnuwan türü bira verirler... Lallupiya’lıların başı sakiye şö[y]le]bağırır: wa[iy]ati hapanuša. Saki dans etmeye başlar. O, dans edince, aşçı da [dan]s etmeye başlar. Yerinde de döner. Diğer Lallupiya’lı sırtında mantosunu tutar. Birlikte yerlerinde dönerler. Saki [tef]i (?) (elinde) tutar, fakat onu çalmaz.”²¹³

Hititçe metinlerde bayram törenlerinde dansçı olmadığı halde dans eden bazı kişilerden bahsedilmektedir. Bunların arasında saray görevlilerinden LÚA.ZU yani hekim de vardır.²¹⁴

²¹² Alp, 1999: 59

²¹³ Alp, 1999: 59,60

²¹⁴ Alp, 1999: 52

4.1.6. Saray Personeli ile İlgili Direktifler

Saray personeli hakkında yazılan bu direktiflerde ise kadın ve erkeklerin kendi evlerinde yaptıkları iş için harcadıkları gücün aynısını saray içinde harcamaları ve buna önem vermeleri belirtilmektedir. Aynı zamanda sarayda çalışan bu insanların güvenilir olup olmadıkları da kontrol edilmelidir;²¹⁵

“Eğer bir evde 4 adam var ise 2 adam sarayın işini yapsın, 2 adam ise kendi evinin işini yapsın. Bununla birlikte eğer evde 2 adam var ise 1 adam sarayın işini yapsın, 1 adam da kendi evinin işini yapsın. Eğer evde sadece 1 adam varsa, 4 gün sarayın işini yapsın 4 günde kendi evinin işini yapsın. Kimsesiz kadınlar da işten sorumlu tutulsun[...]. Kente geri döneceğin zaman çiftçileri ve yaşlıları çağır. Ve onlara şöyle söyle: kapı bekçisi güvenilir mi? Evimin görevlileri güvenilir mi? Onlar kendileri için şarap mı alıyorlar? Senin için su mu döküyorlar? Bahçıvanlar [...v]e ahşaptan konteynırı alacaklar [ve onu çi]fçilere verecekler. [Bir bah]çıvan bir çiftçiye [...] herhangi bir şey verir.[...].”²¹⁶

Sonuç olarak Hitit toplumunda kralın amacı ülkesi ve kendisinin sağlıklı, güçlü ve huzurlu olmasını sağlamak ve iktidarını daimi kılmaktır. Verimsizlik tanrısal bir cezadır ve olması gereken şey kimsenin sefalet içerisinde olmaması ve aç kalmamasıdır. Hititlere ait bir krallık kararnamesinde ideal bir kralın nasıl olması gerektiği belirtilmektedir;²¹⁷

“Onların eline ekmek ver ve onlara merhem sür, hastalara bak, onlara ekmek ve su ver; eğer sıcak onu çarparsa, onu serin bir yere al; eğer soğuk çarparsa sığağa al. Ayrıca kralın hizmetkârları zulüm altında ölmesinler, kadın kölelere ve erkek kölelere yapılan cinayetleri cezasız bırakma, Sakinin evinde her şey düzgün olsun, çatı asla damlatmasın, çanak çömleklere dikkat et.”²¹⁸

Kral bu kararname ile görevlilerden onların altında çalışan diğer görevlilere özen göstermelerini istemektedir. Yani ideal kral koruyucu, merhametli ve affedici bir görüntü çizmelidir ve görevliler de bu özelliklere sahip olmalıdır. Belgelerde de kralın, müşfik, adil, güçlü, merhametli, kendisinden önceki kral tarafından önerilmiş, asiller meclisi tarafından onaylanmış, tanrılar tarafından da desteklenmiş olması aynı zamanda halkın kralın koruyucu özelliğinin olduğuna inanması gerektiğini belirten bir profili vardı. ²¹⁹

Bu bölümde Hitit Devleti'nin başındaki kralın nasıl özelliklere sahip olması gerektiği, yönetim şekli, krallığın ilk zamanlarında var olan meclislerin devletin gittikçe güçlendiği süreçte etkilerinin azaldığı, sarayda krala hizmet edenlerin ne gibi özelliklere

²¹⁵ Reyhan, 2017: 141

²¹⁶ Reyhan, 2017: 141

²¹⁷ Reyhan, 2017: 82

²¹⁸ Reyhan, 2017: 82

²¹⁹ Reyhan, 2017: 82,86

sahip olması ve nelere dikkat etmesi gerektiği gibi konulara değindikten sonra sarayda etkili bir konuma sahip olan kraliçelik makamını ele alacağız.

4.2. Kraliçe

Saray sisteminde kraldan sonra kraliçelik makamı önemli bir yere sahipti. Hitit döneminden önce de yani Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda kraliçelerin önemli bazı yetkilere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, çalışmamızın “Asur Ticaret Kolonileri Çağı” adlı bölümünde de bahsettiğimiz üzere kraliçe kaçakçılık yapan Puşuken adlı bir tüccarı hapse attırmıştır. Yine kraliçeler ticaret hayatında da aktif bir rol oynamaktaydılar. Bazı belgelerde kraliçelerin elbise ve kumaş siparişi verdikleri belirtilmektedir;²²⁰

“Aşanum'un 1 parça beyaz elbisesini (ve) Puzur-Aššur'un 2 parça elbisesini kraliçe için taşıdılar.”²²¹

Yine bu dönem için kraliçelerin, kral ile eşit bir mertebede olduklarını ve kral ile birlikte hareket ettiklerini dini törenler esnasında kralla birlikte tanrıların önünde yemin etmelerinden anlıyoruz. Kralın olduğu gibi kraliçenin de bir danışmanın olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Yani kraliçelerin de yanlarında onlara hizmet eden çobanı, sofracı amiri ve başka farklı sorumlulukları olan özel görevlileri vardı;²²²

“1 1/3 mina kalayı kraliçenin kılavuzuna ödedim. 1/2 mina 5 sheqel kalay ve ticari malı kralın danışmanına verdim.”²²³

Belgelerden anladığımız bir diğer nokta ise bazı memleketlerin kraliçe tarafından yönetildiği hususudur. Bu belgelerden birinde sadece kraliçe ve rabi simmiltim'in adının geçmesi ülkenin bu ikisi tarafından yönetildiğini bir kralının olmadığına işaret etmektedir;²²⁴

“Hapiste tutulan, Šalahšua sarayının Hapiru adamları hakkında ben sana yazdım. Git! Ve kraliçe ve rabi simmiltim'in ağzını araştır. Eğer kraliçe ve rabi simmiltim onları serbest bırakırlarsa bana yaz.”²²⁵

Hititler dönemine geldiğimiz zaman sarayda kraldan sonra en nüfuzlu kişi kralın annesi idi. Metinlerde ana kraliçe için “Tawananna” hayatta olan kralın eşi için ise

²²⁰ Reyhan, 2017: 87

²²¹ Reyhan, 2017: 88

²²² Reyhan, 2017: 88,89

²²³ Reyhan, 2017: 88

²²⁴ Reyhan, 2017: 89

²²⁵ Reyhan, 2017: 89

“Šakuwaššar”²²⁶ kavramı kullanılmaktadır. Eski ve Orta Hitit Devleti zamanında, kraliçelerin siyasi hayatın içerisinde çok fazla bir etkinlikleri yoktu. Ancak Yeni Hitit Devleti’nin başından itibaren kraliçelerin politika, memleket işleri ve dini birçok alanda etkili olmaya başladığı görülmektedir. Kraliçeler, kralın yanında kral ile eşit birtakım yetkiler elde etmişlerdir. Bunun en güzel örneği kullandıkları, etkinliğin ve bağımsızlığın sembolü olan “Tawananna” yazılı mühürlerdir. Yeni Hitit Dönemi’nde I.Šuppiluliuma Mitanni Devleti’ni yıkmış ve böylelikle Hititlerde İmparatorluk süreci başlamıştır. I. Šuppiluliuma ile başlayıp devlet yıkılana kadar geçen dönemde iktidarı krallar ile paylaşan kraliçeler dönemine “Büyük İmparatorluk Çağı Kraliçeleri” diyebiliriz. Bu kraliçeler ise Eski Önasya’da ayrı bir yere sahipti. Tel el Amarna, Ugarit ve Hattuša’nın devlet arşivlerindeki birçok belgeden bu dönem kraliçeleri hakkında fazlasıyla bilgi sahibi olmaktayız. Hitit kraliçeleri çağdaşı olan diğer kraliçelerden farklı bir konuma sahipti. Mezopotamya ve Mısır topraklarında kraliçe yalnızca kralın eşi konumundaydı. Yani kraliçelerin bazı dini görevlerinin dışında politik ve ülke üzerinde herhangi bir yetkileri yoktu. Ancak Hitit toplumunda MUNUS.LUGAL.GAL²²⁷ diye adlandırılan “Büyük Kraliçe” ve “Tawananna” yani “Egemen Kraliçe” Hitit kralları ile eşit durumda, ülkede hükmetme yetkisine sahip, devletlerarası hukukta ve dış politikada etkili, bağımsız bir kadın temsilci konumundaydı.²²⁸ Tawananna makamı kral öldükten sonra tahta geçen oğlu zamanında da devam etmiştir. Yeni kralın eşi ise ancak Tawananna ölünce bu unvanı alabilirdi. I.Šuppiluliuma’nın eşi Malnigal’ın ve III.Hattušili’nin eşi Puduhepa’nın Tawananna unvanı ile oğulları zamanında da etkin oldukları görülmektedir. Ancak Tawananna makamı tartışma konusu olmuştur. Şöyle ki, bu unvanın Eski Hitit Dönemi’nde kraliçeye ait bir unvan olmadığı onun kralın eşi ve bir rahibe olarak kraliçelik görevini sürdürdüğü, İmparatorluk zamanında ise Labarna/Tabarna ve Tawananna’nın LUGAL ve MUNUS. LUGAL yanında kralın ve kraliçenin unvanı olduğu Tawananna adının ise yalnızca I.Šuppiluliuma’nın eşinin ismi olduğu genel itibarıyla kabul edilen görüştür. I. Hattušili’ye ait vasiyetnamede Eski Hitit zamanında kraliyet ailesine mensup kadınların kendi oğullarını tahta çıkarmak için birtakım entrikalara karıştıkları bilinmektedir. I.Hattušili’nin dışında diğer kraliçeler ve yapmış oldukları eylemler hakkında bilgi veren belge çok azdır. Bu dönem kraliçelerinin isimlerini, kurban listeleri ve mühür baskılarından öğrenmekteyiz. Ancak bu kraliçelerin Tawananna unvanını kullanıp

²²⁶ Meşru kraliçe (Reyhan, 2017: 89)

²²⁷ Reyhan, 2017: 89

²²⁸ Memiş, 2010: 225,226

kullanmadıkları belli değildir. Telepinu Fermanı'nda ise Hattuša hanedanına mensup olmayan bir kraliçeden bahsedilmektedir. Šukziya şehrinin kraliçesi olan bu kişi Hantili ile mücadele etmiştir. Bu da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki kraliçelerin yönetimdeki söz hakkının Hititler zamanında da devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. I.Arnuwanda'nın eşi Ašmunikal politik gücünü ispat etmiş ilk Tawananna olarak kabul edilmektedir. I.Arnuwanda ile mührünün olması da buna delildir. O, MUNUS.SUHUR.LA₅ unvanına sahip Kuwatalla isminde bir kadına arazi bağışında bulunmuştur. Bunu belgeleyen tabletin üzerinde de kral ile birlikte mührü vardır. Bu mühründe “Labarna/Tabarna” ve “Tawananna” unvanlarının yanında Arnuwanda ve Ašmunikal'ın özel isimleri de yer almaktadır. Yine kraliçe Ašmunikal É.NA₄ yani Taş Ev bekçilerinin uymaları gereken direktiflerin yazılı olduğu bir metin yazdırmıştır. Kısaca İmparatorluk zamanında kraliçeler, politika, dini alan ve memleket işlerinde çok daha etkin olmaya başlamışlardır. Aynı zamanda kralın yanında ona eşit seviyede birtakım yetkiler elde etmişlerdir. Tawananna unvanlı mühürleri kullanıyor olmaları da bunun en güzel örneğidir.²²⁹

Büyük Kraliçe, o esnada egemen durumda olan kralın meşru eşi idi ve o, tüm dini ve resmi törenlerde, kralın yanında bazı durumlarda da bağımsız olarak kendisine verilmiş olan yetkileri kullanırdı. Ancak o, kralın tek eşi değildi. Anlaşıldığı üzere kralın başka unvanlar taşıyan eşleri de vardı.²³⁰ Örneğin, kraliçeden sonra kapatma ya da ikinci kadın olarak adlandırılan EŠERTU gelmekteydi. EŠERTU'lar ancak hür doğmuş kadınlardan olabilirdi. Şayet meşru kraliçenin çocuğu olmazsa EŠERTU'nun ilk oğlu tahta geçmekteydi. Buna örnek olarak Muwatalli'nin meşru bir oğlunun olmamasını ve onun yerine kısa bir zaman için EŠERTU'dan olan oğlu Urhi-Tešup'un (III.Muršili) tahta çıkmasını örnek verebiliriz.²³¹

Çağdaşlarından farklı olarak birçok yetkiye sahip olan, kralın yanında eşit bir konumda bulunan bu güçlü kraliçelere örnek vermek gerekirse III. Hattušili'nin eşi Puduhepa'yı verebiliriz. Puduhepa'ya ait birçok vakıf ve adak vesikaları ile mektuplar bulunmuştur. Bunların dışında Fraktin Kabartması ile birlikte bazı mühürlerin üzerinde III. Hattušili ile birlikte ismine rastlanmaktadır. Aslında bu dönemde birçok resmi belgede

²²⁹ Reyhan, 2017: 89-94

²³⁰ Belgelerde kralın haremde NAPTARTU ve SUHUR.LA₅ adında kadınlarında olduğu belirtilmektedir. Ancak bu alt statüdeki cariyelerin çocukları EŠERTU'nun çocuğu gibi kraldan sonra tahta geçememekteydi. Onlar sadece gerçek kral oğulları oldukları için önemli bazı görevler üstlenebilmekteydiler (Reyhan, 2017: 90).

²³¹ Memiş, 2010:226

onun adı III. Hattuşili ile birlikte geçmektedir. Bu belgelerden de anlaşıldığı kadarıyla Puduhepa ülke genelinde birçok hayır işinde bulunmakla birlikte dış politikada da yetkilerini kullanmıştır. Uzun süre devam eden Hitit-Mısır savaşlarından sonra ve III.Hattuşili zamanında yapılan anlaşma sonunda Puduhepa da Mısır kraliçesine bir mektup göndermiştir. Mısır Firavunu II.Ramses III.Hattuşili'ye 26, Puduhepa'ya ise 13 mektup göndermiştir. Bu da kraliçenin dış politikadaki etkin rolünü ve bağımsız mevkini göstermesi açısından önemlidir. Kraliçe bu yetkileri çocukları üzerinde de kullanmıştır. Onların her birini komşu memleketlerin prensesi ya da prensleri ile evlendirmiştir. Örneğin, oğlu Nerikkaili'yi Amurru kralı Penteşina'nın kızı ile evlendirmiştir. Yine kızlarından Gaşşulaviya'yı da Amurru kralı ile kraliçe olmak şartı ile evlendirmiştir. Mısır belgelerinde de Manefrure adlı diğer kızını da iktidarının 34.yılında iken II.Ramses ile evlendirmiştir. Puduhepa, III.Hattuşili öldükten sonra da Tawananna unvanı ile hüküm sürmüştür. Babasının yerine geçen IV.Tuthaliya devlet işleri ile ilgilenebilecek bir yaşta olmadığı için annesi Puduhepa kral naibi olarak devleti bir süre idare etmiş ve sonrasında görevi oğluna devretmiştir.²³² Puduhepa'nın hem kendine ait hem de eşi III.Hattuşili ile ortak mühür baskıları vardı. Mühür, bağımsızlığın ve mülkiyetin simgesi olduğu için kraliçeye ait bu mühürlerde onun kral ile eşit bir pozisyonda olduğunu ve bu mevkiinin yani kraliçeliğin bağımsız bir konumda olduğunu göstermektedir. Puduhepa aynı zamanda Lawazantiya Kentinde Tanrı Iştar'ın Rahibi olan Hurrili Bentipşarri'nın kızı olduğu için yani bir rahip kızı olması dolayısıyla ülkede yapılan dini törenlerde baş rahibelik görevini de yerine getirmekteydi. Yukarıda bahsi geçen Fraktin kabartmasında kraliçeyi, tanrıça Hepat için libasyon yaparken rahibe giysisi içerisinde görmekteyiz. Puduhepa dini görevleri içerisinde bazı dini belgeleri yeniden yazdırmış, dağınık halde bulunan parçaları toplatmış ve bunları bir düzene sokmuştur. Bu metinler ise *(h)išuwa* bayramına ait belgelerdir yani Kraliçe bu bayram kültürünü ve törenini yeniden düzenlemiş ve bunu tabletlere kaydettirmiştir. Yine yukarıda bahsettiğimiz Hitit-Mısır anlaşmasında esas nüshanın bir tarafında III.Hattuşili'nin diğer tarafında ise Puduhepa'nın mührünün olması aynı zamanda Eski Önasya'da kralların kendilerini eşdeğer tuttuğu diğer krallar için "kardeşim" diye hitap etmesi geleneği çerçevesinde Mısır firavunu II.Ramses'in de Puduhepa'ya gönderdiği mektuplarda ona "kız kardeşim" diye hitabı Puduhepa'nın dış politikada etkin bir rol oynadığını ve yabancı krallar ile eşit konumda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Puduhepa hukuki konularda da birtakım yetkilere sahipti. Buna

---

²³² Memiş, 2010: 227,228

örnek “Mahkeme Protokolü” adlı metinleri gösterebiliriz. “Ukkura Meselesi” diye bilinen bu metinlerde kraliçenin çıkan bir yolsuzluğa müdahale etmek adına şikayetçi olarak mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Bunun dışında Ugarit’te bulunan belgede bir Ugarit gemisinin kendi kara sularının dışında bir yerde batmasından doğan sıkıntı anlatılmaktadır. Bu belgenin ön yüzünde ise Puduhepa’ya ait mühür bulunmaktadır. “Mektup-Kararname” tarzında ele alınan belgeyi Puduhepa oğlu adına mühürlemiştir. Olay ise Ugaritli bir tüccar ve Hitit uyruğuna sahip Şukku adında biri arasında geçmekteydi. Sonuç olarak Şukku suçlu bulunmuş ve batırdığı gemiyi telafi etmesi kararı alınmıştır. Son olarak Puduhepa’nın Hitit Devleti’ne bağlı olan krallara arazi bağışında bulunduğu görülmektedir. Kraliçe mahkeme kararı olan bir belgede Puduhepa’nın Kargamış kralı Şahuruwa’ya büyük imtiyazlar ve toprak verdiği anlaşılmaktadır.²³³

Özetlemek gerekirse Hitit Devleti’nde kraliçeler o dönem çağdaşı olan diğer kraliçelerden çok farklı bir konumdaydı. O, kralın yanında, iç ve dış yönetimde etkin bir rol oynayan, devletlerarası ilişkilerde söz hakkı olan, kendine ait mührü ile karar verme yetkisine sahip, arazi bağışlayıp davalarda karar veren bir konumdaydı. Aynı zamanda baş rahibelik unvanına sahipti. Prens ve prenseslerin yetişmesinde son derece etkin hatta sonraki vazifelerini tespitinde belirleyici bir etken konumundaydı. Saydığımız bu özellikler dolayısıyla çağdaşı diğer kraliçelerden farklı bir konumda bulunmaktaydı.²³⁴

4.3. Prens ve Prenseler

Hitit Saray sisteminde kral ve kraliçeden sonra son olarak ele alacağımız unvan prens ve prenseslik makamıdır. İlk olarak prenslik (DUMU.LUGAL) makamına bakacak olursak Hitit toplumunda prensler devletin kurulduğu ilk zamanlardan itibaren yönetici olarak ülkenin farklı yerlerine gönderilmekteydi. Bu gelenek, devletin yıkılmasına kadar devam etmiştir. Kralın veliaht olarak atadığı oğlu ise gelecekte kral olarak tahta çıkacaktır. Bundan dolayı ileride kral olacak prensler, küçük yaşlarından itibaren devleti idare etmeyi öğrenir, askeri eğitim alır, kral ve kraliçe ile birlikte dini törenlere katılırlardı. Hatta III.Hattuşili örneğinde olduğu gibi küçük yaşlarında tanrıya başrahip olarak atanabilirlerdi. Kralın veliaht olarak belirlediği oğlunun dışında hanedana mensup ve yerel yönetici sıfatlarına sahip olan diğer oğulları, yeğenleri veya kardeşleri de kral olma potansiyeline sahip oldukları için birçok entrikalara karıştıkları belgeler ile gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu

---

²³³ Reyhan, 2017: 96-99

²³⁴ Reyhan, 2017: 95

belgelere I.Hattuşili'nin vasiyetnamesini örnek olarak verebiliriz. Hattuşili bu metinde, kralın isteklerine uygun davranmayan ve başkalarının kışkırtmalarıyla hareket edenlerin çıkardığı sorunları, kendinden önce ve kendi zamanında yaşanan olayları örnek vererek anlatmaktadır. I.Hattuşili'nin büyükbabası Pu-Şaruma, Labarna'yı Şanahuitta şehrine veliaht atamıştır. Ancak kentin ileri gelenleri bu veliahtı kabul etmeyip yerine Papahdilmah'ı atamışlardır. Hattuşili zamanında ise o, önce kız kardeşinin oğlunu tahta varis seçmiş ancak onun uygunsuz hareketleri sonucu yerine I.Murşili veliaht olarak atanmıştır. Hattuşili'nin oğlu Huzziya'da sorun çıkaranlardan biridir. O, Tapaşşanda kentine bey olarak atanmış ama sonrasında buradaki halkın kışkırtması ile babasına düşman olmuştur. Hattuşili'nin bir kızının da babasına karşı geldiği belgeler doğrultusunda öğrendiğimiz bilgiler içerisindedir. Prensesin bir erkek çocuğu vardır ve onun tahta geçmesini istemektedir. Bu nedenle Hattuşa halkını ve sarayı krala karşı kışkırtmıştır. Bunun sonucunda da tüm ülke isyana sürüklenmiştir. Bundan dolayı Hattuşili oğlunu ve kızını sürgüne göndermiştir. Yani İmparatorluğun ilk dönemlerinde belli bir kurala bağlanmayan tahta geçme sırası birçok açıdan sorunlar ortaya çıkarmıştır. Ancak bu durum Telepinu dönemine gelindiğinde onun çıkardığı bir ferman ile sıraya ve düzene konmuştur.²³⁵ Buna göre prenslerin vazifeleri, ilk sıradakiler kraldan sonra tahta çıkacak ve büyük kral olacak, diğerleri ise atandıkları bölgelerde krala bağlı olarak yöneticilik yapacaklardı. Bunların dışında kralın yanında onun yardımcısı olarak kalan prensler de vardı. Yani isyan çıkaran prenslerin bazılarının isyanı bastırılmış, güç ve yetkileri alınmış ve en nihayetinde sürgüne gönderilmiş, bazıları ise I.Şuppiluliuma ya da III.Hattuşili gibi ekonomik, askeri ve siyasi güçlerinin yanında, aldıkları destek ile de amaçlarına ulaşmışlardır. I.Şuppiluliuma hakkı olmamasına rağmen Genç Tuthaliya'yı yenerek tahta geçmiş ve oğullarını da yönetici olarak diğer bazı bölgelere göndermiştir. Bu dönem vasallık sistemi oluşmaya başlamıştır. Aslında bölgeleri “küçük kral” unvanı ile prenslerin yönettiği vasallık sistemine dayalı Kargamiş, Taruntaşşa ve Halpa gibi bölgeler ile yerel yöneticilerin yönettiği Arzawa, Mitanni, Amurru, Ugarit gibi bölgeler olarak ayırmak mümkündür. Bu şekilde kral, oğulları vasıtasıyla merkeze bağlı ve devletin bir parçası olan bölgeler meydana getirmeye çalışmıştır.²³⁶ Genelde Hitit prensesleri için uygulanan vasal ya da diğer güçlü devletlerin kralları ile yapılan krali evliliklerden biri de, I.Şuppiluliuma zamanında yapılmak istenmiştir. Mısır firavunu Tutankamon ölünce eşi Şuppiluliuma'dan oğullarından birini eş olarak istemiş, Hitit kralı uzun araştırmalar sonucu

---

²³⁵ Reyhan, 2017:100-103

²³⁶ Reyhan, 2017: 106,107

oğlu Zananza'yı Mısır'a göndermiştir. Ancak bu esnada Mısır'da taht değişikliği olmuş ve Zananza yolda öldürülmüştür.²³⁷

Diđer bir kraliyet unvanı olan DUMU.MUNUS.LUGAL terimi “büyük kız ya da prenses, veliaht prenses” anlamlarına gelmektedir. Hitit prenseslerinin ülke siyaseti için en önemli hizmetleri politik evlilikler yapmalarıdır. Aslında Hititlerden önce de var olan bu gelenek bir kuraldır ve prenses olmak için bir koşuldur. Özellikle İmparatorluk döneminde bu tarz krali evliliklerin çokça yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında diğer ülkelerin prensesleri de Hitit ülkesine gelin olarak gelebilmekteydi. Hitit ülkesinin kral ve kraliçesinin kızı ya da kralın kız kardeşi olan prensesin pozisyonu evlendiği ülkede de aynı şekilde devam etmeli idi. Bu evliliklerin ilkini I. Šuppiluliuma kız kardeşini Hayaša ülkesi kralı Hukkana'ya gelin göndererek gerçekleştirmiştir. Yapılan bu evlilikler, ardından yapılan anlaşmalar ile daha resmi bir duruma getirilmiştir. Bu anlaşmalar ile prensesin yeni saraydaki politik durumu güvence altına alınmakla birlikte iki ülke arasındaki kültürel ve sosyal farklılıkların göz önünde bulundurulması için de uyarılarda bulunulmaktaydı. Šuppiluliuma, kız kardeşinde olduğu gibi kızlarını da bu şekilde evlilikler yaptırmıştır. Kızlarından birini Mitanni kralı Šattiwaza (Mattiwaza/Kurtiwaza) ile evlendirmiştir;²³⁸

“Kral Tuřratta'nın ođlu Šattiwaza'yı elinden tuttum; Büyük bir ülke olan Mitanni ülkesini yağmalamaya gitmesin diye babasının tahtına onu oturtacağım. Hatti ülkesinin kralı, ben büyük kral, kızım için Mitanni ülkesine hayat verdim. Tuřratta'nın ođlu Šattiwaza'yı elinden tuttum ve kızımı ona eş olarak verdim.”²³⁹

Šuppiluliuma Muwatti adlı diğer kızını da yine bu politika çerçevesinde Mira ülkesi kralı Mařhuiluwa'ya gelin olarak vermiştir. Bundan II.Murřili'nin yıllıklarında söz edilmektedir. Siyasi evliliklerin dışında yandaş krallıklar oluşturabilmek adına ya da dostane ilişkiler kurabilmek için de devletlerarası evlilikler yapılmıştır. II.Murřili'nin kızı f'DINGIR^{MES}-İR'i, Šeha Neri ülkesi kralı olan Manapa-Tarhunta ile evlendirmesi buna örnektir. Luwice adı Matanazi olan bu kadın iki evlilik yapmıştır. II.Muwatalli döneminde Manapa-Tarhunta ile olan evliliğine son vermiş ve onun kardeşi olan Mařturi ile evlenmiştir. Bu kraliçe ile ilgili bazı bilgiler Hitit-Mısır arasında yapılan yazışmalardan elde edilmektedir. Buna göre kraliçe 50 (Mısırlılara göre 60) yaşında olmasına rağmen çocuk sahibi olabilmek için Mısır'dan yardım istemiştir. Belgede kraliçenin bu yaşta çocuğunun olmasının muhtemel olmadığı ancak yinede Mısır tarafından işinin ehli kişiler gönderileceği belirtilmektedir. Bu evliliklere bir diğer örnekte III.Hattuřili ve

²³⁷ Reyhan, 2017: 106-109

²³⁸ Reyhan, 2017: 113-115

²³⁹ Reyhan, 2017: 116

Puduhepa'nın kızları Kilušhepa'yı, Išuwa kenti kralı Ari-Šarruma ile evlendirmesini verebiliriz. III.Hattušili'nin iki kızını II. Ramses ile evlendirmesi de krali evliliklerin en iyi bilinen örneğidir. Mısır sarayında Babil ve Zulabi'den gelen prenseslerde olduğu için Puduhepa Firavun'a yazdığı mektuplarda kızlarının ikinci derece eş olmalarına müsaade etmeyeceğini belirtmiştir. Yapılan bu siyasi evliliklerde, Hititli prenseslerin ilk eş olmaları ve tahtın varisi olacak prensin annesi olma durumu, evlenmeden önce yapılan anlaşmalar ile garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Zaten amaç bu evlilikler üzerinden o devlet üzerinde söz sahibi olma, barışçıl bir siyaset izlemek ve dostane ilişkiler kurabilmektir. Kısacası Hitit prenseslerin görevlerinin bir özeti olan bu evlilikler Hitit Devleti'nin her döneminde özellikle de İmparatorluk zamanında yapılmıştır. Dönemin önemli ve güçlü devletleri ve Hititler için stratejik açıdan öneme sahip olan Arzawa, Mitanni, Mısır, Amurru gibi memleketlerin kralları ile yapılan evlilikler çok daha önemlidir. ²⁴⁰

Çalışmamızda bu noktaya kadar Hititler öncesi ve sonrası Anadolu siyasi tarihi, idari yapı ve saray sistemi, bu sistemin içerisinde var olan unvanlar ve görevleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu son bölümde ise Hitit yönetim merkezi olan ve kralın ailesi ile birlikte ikamet ettiği Hattuša Büyükkale'deki sarayı mimarı açıdan inceleyeceğiz.

---

²⁴⁰ Reyhan, 2017: 116,118-122

5. HİTİT SARAYI “BÜYÜKKALE”

Boğazköy çevresinde insana dair ilk yaşam belirtilerinin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle beraber Ankara ve civarında bulunan Paleolitik döneme ait kalıntılar avcı ve toplayıcı grupların bölgedeki varlığının buzul çağına kadar dayandığını göstermektedir. Boğazköy’ün çevresinde bulunan birtakım taş aletler ise en azından bir süre bu civarda insan yaşamının var olduğuna dair bir kanıttır. Yaklaşık MÖ 12. binden itibaren sıcaklığın yükselmeye başlaması ile birlikte yaşam şartları daha elverişli hale gelmiş ve bu durumun olumlu etkileri başta Türkiye’nin güneydoğusu olmak üzere Orta Anadolu’nun güney kısımlarında etkisini göstermiştir. Ancak Orta Anadolu Platosu’nun güney kesiminde birçok buluntu merkezi olmasına karşın Eskişehir, Ankara, Kırşehir, Kayseri ve Sivas olmak üzere oluşturulan hattın kuzeyinde kalan çevrenin Neolitik döneme dâhil olmadığı görülmektedir. Yani Kastamonu, Çorum, Çankırı, Tokat ve Amasya’da yapılan kazılarda Neolitik çağa ait herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bunun nedeninin Orta Anadolu Platosu’nun güney ve kuzeyi arasındaki çevresel şartlar olduğu söylenebilir. Prehistorik dönemde yaşayan insan henüz Kuzey Anadolu Dağlarında bulunan ormanlara müdahale edecek ekonomik ve teknik imkânlarla sahip değildi. Bu ormanlar tarla açmayı, tarım yapmayı ve o dönem için bilinen yöntemlerle avlanmayı engellemekteydi. Aynı zamanda kuzey kısımlarda bulunan ovaların birçoğu da bataklık durumundaydı. Bundan dolayı yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için ekonomik ve teknik açıdan yeni birtakım stratejiler oluşturulması gerekmekteydi.²⁴¹

Doğa ve fen bilimlerine dayalı tarihlenmeler ve yapılan araştırmalar Boğazköy civarındaki yerleşimin Büyükkaya’da muhtemelen MÖ 6. bin yılın ortalarına kadar gittiğini göstermektedir. MÖ 5. ve özellikle 4. binyıla gelindiğinde ise kesin olarak Boğazköy çevresinde üretici ve yerleşik bir hayatın olduğu görülmektedir. Ancak bu ilk yerleşimcilerin bölgeye nereden ve nasıl geldikleri bilinmemektedir. Yapılan araştırmalar, Boğazköy çevresindeki Prehistorik yerleşimlerin kısa ömürlü ve bölgeye yerleşen insanların da devamlı bir yer değiştirme durumunda olduğunu göstermektedir.²⁴²

Boğazköy’ün çevresinde bulunan kalıntılardan elde edilen bilgiler dışında, Boğazköy’de ortaya çıkarılan buluntular incelendiğinde, kentin farklı bölgelerindeki izler Hitit öncesi döneme ait olmakla birlikte Hititlerin ilk yerleşiminden büyük bir kent

---

²⁴¹ Schachner, 2019: 35-37

²⁴² Schachner, 2019: 37, 38

görünümüne gelmesine kadar geçen süreç hakkında bilgi vermektedir. Bölgede yapılan kazıların büyük çoğunluğu doğa ve fen bilimlerine dayanan tarihleme yöntemlerinin kullanılmasından önce yapıldığı için bölgede bulunan kalıntıların tarihlenmesini yapmak güçtür ancak bu kalıntıların steril toprak üzerinde bulunması, yerleşimin kentin ilk kurulduğu zamana ait olduğunu ve MÖ 3.binyılın sonlarına tarihlenmesi gerektiğini göstermektedir. Yapılan kazılarda Hitit dönemine ait Aşağı Şehirde ve bunun tam karşısında bulunan Büyükkaya'da Erken Tunç Çağı'nın son dönemlerine tarihlenen yerleşim yerleri bulunmuştur. Bu da Hitit dönemindeki kent yapısının, MÖ 3.binin sonlarında kurulmuş olan ilk yerleşim ile benzer geleneği izlediğini göstermesi açısından önemlidir. Erken döneme ait bu yerleşiminin farklı bölgelerinde bulunan yapıların işlevsel olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Örnek olarak Aşağı Şehir'de bulunan çömlekçi atölyeleri zanaat işleri ile ilgilenildiğini göstermekte iken Büyükkale'nin kuzeybatısında bulunan yapılar ise konut işlevi görmektedir. Şehre hâkim bir alanda bulunan Büyükkale'deki Hitit Sarayı'nın altında ise her biri en az sekiz mekâna sahip olan iki yapı bulunmuştur (Bkz.EK-5). Büyükkaya'da 1994-1998 yılları arasında yapılan kazılarda ise MÖ 3.binin son dönemlerine tarihlenen ve içerisinde konutlarında olduğu iki evreli bir yerleşim bulunmuştur.²⁴³

Boğazköy'deki yerleşim, MÖ 3.bin sonlarında Büyükkale ve buranın kuzeybatı yamacından Aşağı şehre kadar devam ederek Büyükkaya'yı da içine alarak, Karum ve Eski Hitit dönemindeki yapısına ulaşmıştır. Yapılan kazılarda Boğazköy'de erken dönem tabakalarında saray, savunma binaları ya da tapınak gibi anıtsal yapılara rastlanmamakla birlikte yerleşimin değişik bölgelerinde yapılan çalışmalar sonucu konutlar arasında donanım, teknik ve büyüklük açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu da toplum içindeki hiyerarşik yapının mimariye yansması olarak görülebilir.²⁴⁴

Arkeolojik verilerin ve yazılı kaynakların sınırlı olması nedeniyle MÖ 3.binden 2.bine geçiş sürecindeki kültürel gelişim hususunda bilgiler yetersizdir. Ancak Boğazköy ve Kültepe'de bulunan MÖ 19 ve 18.yy'a tarihlenen çivi yazılı eserler, Hitit Devleti'nin kurulmasından önceki dönem hakkında bilgi vermekte ve maddi kültür unsurlarından da bu dönemin Hititlerin sahip oldukları gelişmiş kültür için nasıl bir ortam hazırladığı da görülebilmektedir. Kayseri'nin 15 km kuzeydoğusunda bulunan ve Tunç Devri'ne tarihlenen Kültepe'de kazılar, 1948'den 2005 yılına kadar Tahsin Özgüç tarafından

---

²⁴³ Schachner, 2019: 43

²⁴⁴ Schachner 2019: 44

yürütülmüş, Özgüç'ün vefatı üzerine kazılara Fikri Kulakoğlu tarafından devam edilmiştir. Bulunan kalıntılar, Kültepe'nin Erken Tunç Çağı dönemine ait bir kent iken, MÖ 2.bin başlarında bölgede önemli bir merkez haline geliş sürecini göstermektedir. Elde edilen buluntulardan bu dönemde yerel halk ile birlikte Asur'dan gelen tüccarların yoğun bir şekilde bölgede faal olduğu anlaşılmaktadır. Bu tüccarlar, Anadolu'daki kentlerin yakın bölgelerine yerleşip devamlı olarak burada yaşamaya başlamışlardı. Böylelikle ticaretin de kurumsallaşmaya başlaması ile birlikte yeni bir ortam oluşmuştu. Asur Ticaret Kolonileri Çağı ya da Karum Dönemi olarak nitelendirilen bu süreçte yapılan ticaret sayesinde Orta Anadolu bölgesinde sosyal, kültürel ve etnik bir alışveriş söz konusu olmuştu. Bölgeler arası ilişkilerin yoğun bir şekilde artmaya başladığı bu dönemde aynı zamanda özellikle Kızılırmak kavsi içerisindeki homojen çanak çömlekler, benzer mühür üslup ve mimari formları görmek mümkündür. MÖ 19 ve 18.yy'larda gerçekleşen bu ekonomik ilişkiler, MÖ 16.yy'da Hitit İmparatorluğu'nun kültürel gelişimi için de zemin hazırlamıştır. Yine bu sosyal ve ekonomik gelişmeler MÖ 2.binin başlarında Orta Anadolu'da kentleşme sürecinin hız kazanmasını sağlamıştır. Böylelikle yerleşim alanları büyümüş, kullanım bakımından mekânlar arasında ayırımın daha belirgin olduğu yapılar ortaya çıkmıştır.²⁴⁵ Erken Tunç Çağından farklı olarak daha çok bölüme sahip olan yeni planlı bu yapılar, evlerin farklı etkinliklerde kullanılmasına imkân sağlamıştır. İnşaat ve mimari alanındaki bu gelişmeler ise insanların zanaat ve teknik alanlarda uzmanlaşmasını ve sosyal hiyerarşinin daha da belirginleşmesini sağlamıştır.²⁴⁶

Boğazköy ve Kültepe'de bulunan ve yerel halkın yanı sıra Asurlu tüccarlara da ait olan ve düzensiz bir plana sahip olan evler eski Anadolu'daki ev biçimlerinin çok daha gelişmiş haliydi. Ancak evlerin aksine Karum döneminden kalma anıtsal tarzdaki devlet yapıları, güney bölgelerde görülen örnekleri ile benzerlik göstermekteydi. Konya-Karahöyük, Acemhöyük, Beycesultan ve Kültepe'deki saraya benzer yapılar, mimari alanda Suriye'deki saraylarla benzerlik göstermekteydi. Bu durum Kültepe'de bulunan dini özellik taşıyan yapılar içinde geçerliydi. Bu yapılar Doğu Akdeniz kıyıları ve Suriye'ye özgü Migdol tarzı tapınaklar ile benzerlik göstermektedir. Anadolu'da bulunan bu kamusal alana ait yapılar ile Suriye'deki yapılar arasındaki bu benzerlik Anadolu yöneticilerin,

---

²⁴⁵ Schachner, 2019: 46-48

²⁴⁶ Schachner, 2019:48,49

güçlerini göstermek adına komşu devletlerin mimari özelliklerinden yararlandıklarını göstermektedir.²⁴⁷

Boğazköy’de şimdiye kadar yapılan kazı çalışmaları sonucunda Karum dönemine ait herhangi bir idari ya da dini nitelikli anıtsal yapıya rastlanmamıştır. 1930’lu yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda Aşağı Şehrin kuzey taraflarında Karum dönemine ait evlerin olduğu bir mahalle bulunmuştur (Bkz.EK-3). Mimari açıdan Kültepe’deki mahallelere benzeyen bu yapılar işlik, depo ve yaşam alanı olmak üzere farklı bölümlerden oluşmaktadır.²⁴⁸ Karum Hattuş’un yukarı kesimlerinde Büyükkale’nin kuzeybatı yamacında yapılan kazılarda bir depo, Hitit İmparatorluğu zamanında ise kentin iç kalesi durumunda olan Büyükkale’de ise bir konut bulunmuştur (Bkz.EK-4). Muhtemelen Büyükkale bu zamandan itibaren bir savunma sistemine sahip bulunmaktaydı. Aynı zamanda Büyükkaya’nın üzerinde ise ev kalıntıları bulunmuştur. Günümüzde Karum Hattuş’un bir kısmı meydana çıkarılmıştır ancak elde edilen buluntular sayesinde bu dönemde Boğazköy’de farklı özelliklerde ve geniş bir alana dağılmış bir yerleşimin olduğunu ve bu yerleşimler arasındaki sosyal ve işlevsel birtakım farklılıkların da mimariye yansımış olduğunu da görmekteyiz.²⁴⁹

Boğazköy’de Karum döneminden Hititlerin yaşadığı döneme geçerken nasıl bir süreç yaşandığı henüz tam olarak aydınlatılamamıştır. Bazı araştırmacılar, Anitta Metni’ne dayanarak kentin MÖ 1750 yıllarında tahrip edildiğini ve Anitta’nın kenti lanetlenmesinden itibaren yüz yıldan fazla bir süre yerleşim görmediğini belirtmektedir. Ancak bunun yanı sıra Yukarı ve Aşağı Şehir’de yapılan yeni kazılarda elde edilen bulgular, mühürler Anitta’nın hükümdarlığından sonraki bir zamana muhtemelen Kültepe’de Karum döneminin yani Kültepe Ib’nin sona erdiği MÖ 1720 yılından sonraki bir zamana tarihlendirilmektedir. Bu durumda MÖ 18.yy sonlarında yani Anitta’nın krallığından sonraki bir zamanda bile Boğazköy’de bir yerleşimin olduğu ve bu yerleşimin de MÖ 17.yy’da büyüüp gelişerek Eski Hitit Krallığı’nın merkezi durumuna geldiğini söyleyebiliriz.²⁵⁰

Yukarıda bahsetmeye çalıştığımız Hitit İmparatorluğu’ndan önceki süreçte gerek Boğazköy civarında gerekse Boğazköy’deki ve Karum dönemindeki Hattuşa’da yerleşimler ve mimari yapılar, Hititler dönemine gelindiğinde gelişerek devam etmiştir. İlk

---

²⁴⁷ Schachner, 2019: 49,50

²⁴⁸ Schachner, 2019: 53

²⁴⁹ Schachner, 2019: 55,56

²⁵⁰ Schachner, 2019: 55,56

kurulduğu zamanlarda yani yaklaşık MÖ 3.binin sonlarında dağlık bölgede kayaların arasında kurulmuş olan kent MÖ 2.bindeki inşa faaliyetleri sonucunda Genç Tunç Çağı'nda, Yakındoğu'da en etkili kentlerden biri durumuna gelmiştir. MÖ 16.yy'ın ortalarından itibaren Hattuša, kendinden önce ve sonra kurulan yerleşimlerin hepsinden daha karmaşık ve daha büyük bir konumdaydı. Aynı zamanda o dönemde var olan diğer kentlerden ayrı olarak birçok farklı mimari form, Hitit mimarisinde kullanılmıştır. Kent en geniş sınırlarına ulaştığı MÖ 1650-1180 yılları arasında Aşağı (Eski) ve Yukarı (Yeni) Kent olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı (Bkz.EK-6,7,8). Yaklaşık 6,8 kmlik bir uzunluğa sahip olan bir sur ile çevrili bu iki kısım, kentin dışındaki yerleşimler ile birlikte bir bütünlük oluşturmaktaydı.²⁵¹

Hattuša'nın yeri seçilirken aslında konumu ve stratejik açıdan önemi belirleyici rol oynamıştır. Çok yüksek olmayan ama aşılması zor olan bir dağ sırasının kuzey eteklerinde konumlanmış olan Boğazköy, güneyden gelebilecek birtakım tehditlere karşı korunaklı bir yerdedi. Arazinin yapısı da kentin korunması için elverişli bir durumdaydı. Hattuša, Budaközü'nün güney kesiminde doğu ve batı tarafında iki tane derin vadi ile sınırlanmış olan plato üzerinde bulunmaktadır. Bu da kent için doğal bir savunma hattı oluşturmaktadır. Hattuša ilk kurulduğu dönemlerde aslında bir imparatorluk merkezinden çok Orta Anadolu'nun çatışmalı ortamından kurtulmak için kurulan bir çekilme noktasıydı. Ancak zaman içerisinde yönetimin güçlenmesiyle birlikte yerleşim uluslararası bir devletin başkenti haline gelmiştir. Bu noktada, şehrin engebeli yapısı biçimlendirilmiş ve buraya uygun yeni mimari formların biçimlendirilmesi ile birlikte kent anıtsal ve özgün bir yapıya bürünmüştür.²⁵²

Hattuša'nın bulunduğu noktada daha önceki zamanlarda kurulan yerleşimler gibi burada da kentin ana merkezini Aşağı Şehir ve Büyükkale oluşturmaktaydı. Büyükkale'nin kuzeybatı tarafında yapılan kazılarda bu alanda yapılaşmanın olduğu tespit edilmiştir.²⁵³ Büyükkale'de Karum döneminden kalma IVd tabakasındaki buluntular daha çok büyük evlerden oluşmakta iken, Hitit İmparatorluğu'nun en erken dönemlerine ait olan IVc tabakasındaki yapılarda birtakım yenilikler görülmektedir. Bulunan bu kalıntılar, kentin geneli hakkında tam olarak bilgi vermemekle birlikte o dönem için Büyükkale'nin eteğinde yapılmış olan savunma hattı, kent ve bu alanın birbirlerinden ayrıldığını göstermektedir. Kültepe ya da Alişar Höyük gibi kentlerde de bu tarzda sınırlandırılmış alanlar

---

²⁵¹ Schachner, 2019: 57

²⁵² Schachner, 2019: 59

²⁵³ Schachner, 2019: 59

bulunmaktadır. Ancak Boğazköy'deki örnek, şehrin topografyası açısından dikkat çekmektedir. Düz bir alana sahip olan Büyükkale'de yapısal açıdan değişim sonraki süreçlerde de devam etmiştir. Erken Hitit dönemine ait olan IVc tabakasında anıtsal tarzda olmayan küçük yapılar mevcutken, IVb ve IVa tabakalarında (Bkz.EK-11) düzlüğün orta ve kuzey kısımlarında geniş teraslar ve güney kısmında ise büyük bazı yapı kompleksi bulunmuştur.²⁵⁴

Büyükkale'nin gelişimi Hitit İmparatorluk zamanında da devam etmiştir. Bu dönemi aydınlatan III. tabakada düzlüğün, tamamının kamusal yapılardan oluştuğu görülmektedir. Saray olan bu yapı kompleksi, Suriye ve Mezopotamya'daki saraylardan farklılık göstermektedir. Mari'de bulunan Zimri-Lim Sarayı gibi Suriye ve Mezopotamya'daki saraylarda geniş bir alan içerisinde tek bir yapıdan oluşmakta, farklı işlevleri olan diğer yapılar ise bu ana yapının içerisinde bölümler halinde yer almaktadır. Ancak Hattuša'daki sarayda, bu sarayların aksine farklı işleve sahip yapılar tek bir çatı altında toplanmak yerine üç avlunun etrafında birbirinden ayrı yapılar şeklinde düzenlenmiştir.²⁵⁵

Yakındoğu'daki saraylar ekonomik, idari, dini birtakım yapılara sahip olan, kendi içinde kapalı bir yapıya sahiptir. Suriye'deki Ebla, Mari, Katna ya da Kayseri Kültepe'deki MÖ 3.binin ikinci yarısı ve 2.binin ilk yarısına tarihlenen saraylar bu yapı tipine örnektir. Mari ve Kültepe'de bulunan saraylar tek bir seferde inşa edilmesine rağmen Hattuša sarayı ihtiyaçlar doğrultusunda zaman içerisinde eklemeler yapılarak inşa edilmiştir. Acemhöyük ve Kültepe'deki Karum dönemine ait saray yapısına bakıldığı zaman MÖ 2.binin başındaki Suriye'ye ait mimari yapının Orta Anadolu'da örnek alındığı görülmektedir. Ancak Hititlerin, tüm kamu binalarının yanı sıra saray mimarisinde de özgün bir tarz geliştirdikleri ve bu tarzın Karum dönemi saraylarından farklı olarak, Hititlerin kullanım şekline göre geliştirildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁶

Yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan plan, sarayın son şeklini yansıtmakta ancak yapıların birbirleri ile olan ilişkileri III. tabakada farklı zamanlarda yapıldığını göstermektedir. Yani 13.yy'daki şekliyle kralın sarayı tek bir seferde yapılmamıştır. Zaman içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda ve dönemin şartlarına göre yeni yapıların

---

²⁵⁴ Schachner, 2019: 61

²⁵⁵ Schachner, 2019: 62

²⁵⁶ Schachner, 2019: 113

eklenmesi ile inşa edilmiştir. Hititlerin yerel bir beylikten güçlü bir imparatorluğa dönüş sürecinde ilk etaptaki mütevazı yapılar yerini büyük anıtsal nitelikli yapılara bırakmıştır.²⁵⁷

Yani özetle Hititler, bin yıllardır gelen mimari gelenekleri sürdürmekle birlikte zaman içerisinde değişen ve gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım düzenlemeler yapmışlardır.²⁵⁸ Özellikle, toplumun gittikçe karmaşık bir düzene girmesinden sonra kamuya ait yapılara daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Önceki toplumlarda var olan basit yerleşimler, genel itibariyle aile bireylerinin yaşamakta olduğu ev ve çiftliklerden meydana gelmekteydi. Ancak toplumun gittikçe büyümesi ile farklı tabakaları bünyesinde barındıran iktidarın, zamanla bir grup seçkin insanın ve bunlarında ötesinde en tepede kralın elinde tuttuğu yeni bir toplumsal düzen meydana gelmişti. Ve böylelikle güçlü bir yapı ortaya çıkmış, yeni mimari biçimlerin de gelişmesinin yolu açılmıştır. Bu yapılardan biri de kralın, sahip olduğu iktidarı ve gücünü yansıtan saraylar olmuştur.²⁵⁹

Hitit saraylarını anlatmadan önce Hititlere ait metinlerde geçen “É.GAL”²⁶⁰ ve “É.LUGAL” terimlerinin arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir. É.GAL ifadesi, Akadça “ekallim, ekallum, ekallam” sözcükleri ile beraber sarayı bir kurum ve bina olarak belirtmektedir. É.LUGAL terimi ise “Kralın Malikânesi” anlamına gelmekle birlikte esas itibariyle saray ya da kurum anlamının dışında, kralın malı, mülkü, kraliyet ailesine ait malikâne anlamında kullanılmaktadır. Örnek vermek gerekirse Hitit tabletlerinde, elde edilen ganimetlerin bir kısmını halkın aldığı diğer kısmını ise kralın, É.IA yani mülküm diye ifade ettiği É.LUGAL’a götürdüğü belirtilmektedir. É.GAL’e ise kanunlarda geçen davacının 3 şegel, sarayında 3 şegel aldığını ama sonra kralın saray hakkını kaldırdığını ve sadece davacının 3 şegel aldığını belirten ifadeleri gösterebiliriz. Ya da É.GAL’ın, sarayın kapısından çalınan bronz mızrak ucu hırsızlığı ile ilgilenen bir yer olduğunu belirten ifadeler buranın bir kurum olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yani kısaca É.GAL kurum ve sarayı, É.LUGAL ise kralın sahip olduğu mülkü, evini, ailesi ile beraber yaşadığı mekânı ifade etmektedir. Bunların yanı sıra Hititçede saray anlamına gelen bir sözcük

²⁵⁷ Schachner, 2019: 63

²⁵⁸ Ancak Büyükkale’nin, kendine Anadolu kültür tarihi içinde ayrıcalıklı bir konum kazandıran mimari anıtsallığa ve karmaşıklığa ulaşması IVb-a ve III. no.lu tabakaya denk gelen Hitit döneminde olmuştur (Schachner, 2019: 112).

²⁵⁹ Seeher, J., (2013). “Hitit Mimarlığı”, M.Doğan-Alparlan ve M.Alparlan (Editörler.) *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları*, 314

²⁶⁰ Hitit toplumunda mimari açıdan farklı yapılar için aynı kavramın kullanılıyor olması, merkezi bir devletin kuruluşundan önce, her şehrin ayrı kralı ve bu kralında bir sarayı olduğunu göstermektedir. Eyaletlerdeki yapılar ile aynı ismi taşımasına rağmen, Hattuša’da bulunan saray kompleksi, birçok özelliğe sahiptir. Hititçe tabletlerde “saray” anlamında kullanılmış olan ve Mezopotamya kökenli É.GAL kelimesi (Sümerce “ev” anlamında É ve “büyük/kral” anlamında GAL/LUGAL kavramlarından oluşur) *halentuwa* kavramından farklı olarak “saray kurumu”nu belirtmektedir (Schachner, 2019:110)

vardır. Bu *halentuwa* ifadesidir. *Halentuwa* kelimesi sarayı bir bütün olarak anlatmaktadır ve bu ifadenin metinlerde bir kurum olarak değil de fiziki bir yapı, bir saray olduğunu gösteren ifadeler vardır. Bir yapı olarak saray ile bir kurum olarak Hititçe saray kelimesi birbirinden farklı anlamlar taşırlar. Birçok şehirde É.GAL'ler²⁶¹ olduğu gibi *halentuwa*'lar da vardır. Tahurpa, Hattuša, Ankuwa bunlardan bazılarıdır. Hattuša'da bulunan *halentuwa*'lar birden fazlaydı.²⁶²

Ancak Hititlerde hükümdarlık merkezi olan ve kralın yaşadığı yer yani *halentuwa* olarak adlandırılan saray yapısı MÖ 13.yy'da Hattuša'da birçok farklı bina, sokak ya da meydana oluşan yapılar bütünü gibi gözükmesine rağmen Hititlerde bu terimin büyük bir saray yapısı anlamına geldiği düşünülmemelidir. Bunun aksine bir eyalet şehri olan Sarissa'dan bahsedilen bir tablette *halentuwa* kavramının, küçük bir yapı hatta bir yapının yalnızca bir bölümü için kullanıldığı düşünülmektedir.²⁶³

MaşatHöyük-Tapigga, Kuşaklı-Sarissa, Alacahöyük, Ortaköy-Şapinuwa ve Kayalıpınar-Samuha gibi bazı eyaletlerde “yerel saray” olarak adlandırılabilir ve mimari açıdan birbiri ile benzerlik gösteren birtakım anıtsal yapılar bulunmuştur. Ancak bunlara benzer planda kamusal bir yapının Hattuša'da bulunmaması, eyaletlerdeki saray tipi ile Hattuša'da bulunan merkezi sarayın mimari alanda birbirlerinden farklı olduğunu göstermektedir.²⁶⁴

Hitit krallarının merkezi sarayı, eski şehre hâkim bir yerde bulunan ve bir kaya kütlesi olan Büyükkale'nin üzerinde bulunmaktadır. Bu alan 1906-1966 yılları arasında kazılarak neredeyse tamamı ortaya çıkarılmıştır. Sarayın, topografik bakımdan şehre ve çevresine tamamıyla hâkim bir konumda olması kralların hükümdarlık iddialarını göstermekte ve korunaklı bir yerde olması da şehirde ortaya çıkan iç huzursuzluklar karşısında kralın ve saraydaki diğer sakinlerin güvenli bir şekilde şehirden izole edilmesini sağlamıştır.²⁶⁵

Büyükkale'de ki birçok yapının yalnızca temelleri günümüze kadar ulaşabilmiş ve genellikle zemine ait olan taban seviyeleri korunamamıştır. Bundan dolayı Büyükkale'nin

²⁶¹ É.GAL'ler buldukları bölgenin adı ile anılmakla birlikte oranın merkezi konumundadır. Aynı zamanda devletin hazinesi görevini de yerine getirirlerdi. Vergilerin toplandığı ve dağıtıldığı yerlerdi (Reyhan, 2017: 135).

²⁶² Güterbock, H.G., (1974). “The Hittite Palace” *Le palais et la royauté (XIX Rencontre Assyriologique Internationale, 1971)*, P.Garelli, ed. (Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1974) pp.305-314. *Assyriological Studies. No.26 The Oriental Institute of The University of Chicago*, 75-78

²⁶³ Schachner, 2019: 110

²⁶⁴ Schachner, 2019: 110

²⁶⁵ Schachner, 2019: 111

İmparatorluk zamanına denk gelen III no.lu tabakaya ait olan plan, direk kazılar sonucu elde edilen bulgulara değil de yapılan rekonstrüksiyonuna dayanmaktadır. Günümüzde Büyükkale’de görülmekte olan mimari buluntular ise bölgenin MÖ 13.yy’daki görünümünü yansıtmaktadır. Bu yapılaşma ise uzun bir gelişim evresinden geçmiştir. Büyükkale, İmparatorluk döneminde yani III no.lu tabakada Eski Hitit zamanına ait IVc-a tabakasına kıyasla daha kapsamlı bir gelişim göstermiştir. Ancak arazinin seviye farkından dolayı bazı bölgelerinin birbirinden ayrılması, avlu ve teraslamalar gibi birtakım öğelerin IV no.lu tabakada ortaya çıkması, bunların erken dönemdeki saray mimarisi için belirleyici nitelikler olduğunu göstermektedir. Sonraki dönem olan İmparatorluk döneminde ise üç büyük avlunun saray yapısının ana merkezini oluşturduğu görülmektedir. Bu avlular ise birbirinden farklı yüksekliklere sahip olan başka yapılar ile çevrenmiştir.²⁶⁶

Kalenin ana kapısından girince giriş avlusu karşımıza çıkmaktadır. Buradan da kırmızı taşlar ile döşenmiş bir yoldan başka bir kapıya sonrada kalenin aşağısındaki avluya giden bir geçiş yolu bulunmaktadır. Diğer bir yol ise ana kapıdan girince kale duvarı boyunca sağa giden ve bu yol üstünde bulunan bir kapıdan geçerek su duvarı ile G,K,J ve A yapısının arkasındaki duvarın arasında olan asimetrik şekildeki alana giden yoldur. G ve J yapıları hariç diğer yapılar bu meydana bakacak şekilde inşa edilmemiştir. Burası muhtemelen sözü geçen yapıların arka duvarı ve sur arasında bir geçiş konumundadır. İmparatorluk döneminde ise buraya bir su havuzu yapılmıştır. İçinde çivi yazılı tabletlerin olduğu K yapısının önünde, sarayın yukarısına arka taraftan geçit sağlayan bir giriş vardır. Saraya giden ana yol ise güney kapı tarafından gelirken bir ön avlu ya da batı kanadından gelirken N kapısı üzerinden gidilen Aşağı Avlu’dan geçmekteydi.²⁶⁷

Hititlerin başkenti Hattuša’da bulunan kralın sarayı,²⁶⁸ şehrin içindeki Büyükkale²⁶⁹ denilen yerde, etrafı sarp yamaçlar ile çevrili olan bir düzlük üzerinde bulunmaktadır. Etrafı sur²⁷⁰ ile çevrilmiş olan saray²⁷¹ birtakım yapılardan oluşmakta aynı zamanda

---

²⁶⁶ Schachner, 2019: 112,113

²⁶⁷ Schachner, 2019: 114

²⁶⁸ Kralın sarayı M.Ö 17 yy’da inşa edilmiş, sonraki dönemlerde ise birçok defa tadilatından geçmiştir. Sarayın bulunduğu alan içerisinde ne tür bir işleve sahip olduğu anlaşılamamış birçok yapıya rastlanmıştır (Reyhan, 2017: 135).

²⁶⁹Büyükkale, Hitit devlet arşivlerinin ve yapılarının, kabul salonlarının olduğu Boğazköy şehrine ve tüm ovaya hakim konumda çok iyi korunmuş bir tepedir (Akurgal, 1999: 126).

²⁷⁰ Büyükkale’nin en erken döneminde yani IV no.lu tabakada yapı kompleksinin tamamı yalnızca güneydoğu ve güneybatı tarafından girilebilen bir anıtsal surla çevrenmişti. III no.lu tabaka döneminde batıya açılmakta olan bir diğer kapı eklenmiş ve böylelikle Aşağı Şehir’den sarayın batı kanadına direk ulaşım sağlanabilmiştir (Schachner, 2019:113).

sütunlu galeriler ile çevrelenmiş ve tören alanı olarak kullanılan büyük avlular da²⁷² saray kompleksinin²⁷³ içinde yer almaktaydı. Avlular arasındaki geçişi sağlamak için de kapılar kullanılmaktaydı. Avluların çevresinde ise diğer bazı Hitit yapılarında olduğu gibi düz damlı ve bazılarının iki katlı olduğu tespit edilen binalar yer almaktaydı. Her birinin içinin bir diğerinden farklı tasarlandığı bu yapıların değişik işlevleri vardı. Bunlardan biri olan ve orta bölümünde su havuzu olan C Yapısı²⁷⁴ bir kült yapısıydı. Üst katında büyük bir salon olan D Yapısı da kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır. D Yapısının bodrumunda, üst katta bulunan ahşap dikmeler için temel görevi gören, birbirine paralel olan duvarlara rastlanmıştır. Bu dikmelerin, kenarının uzunluğu 32 m ve kare biçiminde olan salonu taşıdıkları tahmin edilmektedir. Bu salona girmek için orta avluyu kullanmak gerekmekteydi. Bu avludan da E ve F yapılarının olduğu yukarı avluya geçmek mümkün olmaktadır. Bu kalın duvarlara sahip ve anıtsal nitelikleri olan yapılar, büyük ihtimalle kral ve aile bireylerinin yaşadığı özel konutlarıydı. Burada da yalnızca günümüze kadar, yapının alt katına ait olan kalıntılar gelebilmiştir. E Yapısı'nda da, A²⁷⁵ ve K²⁷⁶ Yapısında bulunmuş olan kil tablet arşivi gibi geniş bir arşiv ortaya çıkarılmıştır. Yapılan kazılar

---

²⁷¹ Büyükkale'de yapılan kazılarda sur içerisinde sadece Hitit krallarının sarayları ortaya çıkarılmıştır yani özel eve rastlanmamıştır. Halkın yaşamakta olduğu evler olasılıkla surun dışındadır (Alp, S., (2011b). *Hitit Güneşi*, (Beşinci Basım). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 42).

²⁷²Avlular etrafındaki yapılar birbirinden farklı mimari niteliklere sahiptir. Bu da, yapıların farklı işlevleri olduğunu göstermektedir. Bu alandaki yapılar ise, kapı yapısı, depo, arşiv, idari yapı, işlik, kral ve kraliyet ailesine ait özel alan ve saraydaki görevlilerin mekânlarıdır (Reyhan, 2017: 136).

²⁷³Hattuşa, Yukarı Kentte yapılan inşaatların sahibi olarak IV. Tuthaliya'yı gösteren birtakım ipuçları vardır. Bunlardan biri tapınaklardan birinin yıkıntıları arasında bulunan ve Bizans dönemine ait kilisenin duvarlarında yeniden kullanılmış olan bir steldir. Bu stelin üzerinde Tuthaliya, babası III.Hattuşili ve dedesi II.Murşili ile birlikte diğer bir Tuthaliya'nın adları yazmaktadır. Bu stele çok benzeyen bir diğer stelde Büyükkale'deki kralın sarayında ele geçirilmiştir. Burada bulunan ve bu kralın isminin yazılı olduğu yazıt parçaları, sarayın genişletilmesi faaliyetlerinin Tuthaliya döneminde yapıldığını göstermektedir (Neve, P., (1990). "Tanrılar ve Tapınaklar Kenti Hattuşa", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Cilt:0, Sayı:12, 29

²⁷⁴ Büyükkale'nin güney kesiminde bulunan C,G,H,I yapılarının yenileme çalışmaları 1960 yılında başlamıştır. 1970'lerin sonlarında ise Saray yapılarının hazırlanması işlemi tamamlanmıştır. Sonraki yıllarda Büyükkale'nin güney tarafındaki 200 m. ile Hattuşa'nın kuzeydoğusu kesiminde, Büyükkale Platosunun etrafını çevreleyen surun 550 m.'si yenilenmiştir (Seeher, J., Schachner, A., (2014). "Boğazköy/Hattuşa-Restorasyon ve Alan Yönetiminin Elli Yılı, Bogazköy/Hattusa Fifty Years of Restoration and Site Management " *HERITAGE IN CONTEXT Konservierung und Site Management im natürlichen, urbanen und sozialen raum. Conservation and Site Management within Natura, Urban and Social Frameworks. Doğal, Kentsel ve Sosyal Çerçeve Koruma ve Alan Yönetimi. MIRAS 2. Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği. Ege Yayınları*, 135, 138, 139).

²⁷⁵ Hitit yapılarının çoğunda görüldüğü gibi, Büyükkale'deki A ve H yapılarının yanı sıra Büyük Tapınak'ta bulunan avluyu dört tarafından çevreleyen depolar dar bir şekilde inşa edilmiştir. Bu bir teknik uygulamadır ve bu uzun ve dar bölümler bir nevi temel katı olmakla birlikte Roma mimarisinde görülen kemerli dehlizlerin görmüş olduğu işlevi üstlenmişlerdir (Akurgal, 1999: 127)

²⁷⁶ Büyükkale'deki A binasında taş sütun kaidelerinden iki sıra şeklinde on iki tane bulunmuştur. Bu durum K yapısında da hemen hemen aynıdır. Yani tüm sıralarda altı tane sütun veyahut direk vardır. Bunlarında çatı yerine duvara paralel olan ve tabletleri taşıyan raflar için destek olduğu tahmin edilmektedir (Ünal, A., (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Eski Anadolu Uygarlıkları Dizisi:10, Mart Matbaacılık, 157)

sonucu ortaya çıkarılan bir diğer yapıda 24 m. uzunluğa sahip su havuzu olan ve aşağı avludan güney surla geçiş imkânı sağlayan G Yapısıdır. Burada geometrik desenli ve figürlü betimlemelere sahip olan çok renkli duvar sıvalarına ait kalıntılar ele geçirilmiştir. Sarayın doğu kesiminde bulunan yapıların ise yalnızca temelleri meydana çıkarılmıştır. Hitit dilinde yazılmış tabletlerde bahsi geçen ve sarayın içinde bulunan mutfak, depo,²⁷⁷ ahır, silah deposu, atölye gibi bölümlerin burada olduğu tahmin edilmektedir. Üst düzey memur ve saray muhafızlarına ait konutlarda sarayın sınırları dâhilinde bulunmaktadır. Bununla birlikte Büyükkale'nin eteklerinde yapılan kazılarda bulunan saraya ait diğer kalıntılar, bunlar için yukarı düzlükte yeterli bir alanın olmadığını göstermektedir. Bu alanda yapılan kazılarda elde edilen ve üzerinde Hitit Büyük Krallarının ve memurlarının mühürleri olan 3 binden fazla bulla, arşiv olarak kabul edilen ve ebatları 52*23 ölçüğünde olan Batı Yapısı'na aittir. Dar ve uzun bölümlerden meydana gelen ikinci yapı olan Kuzey Yapısının ise sarayın ahırları olduğu düşünülmektedir. Kuşaklı'da yapılan kazılarda elde edilen benzer bir yapıda bulunan at iskeletleri bu tahmini doğrulamaktadır. Hattuša'da, Büyükkale'de bulunan ana sarayın dışında İmparatorluğun, diğer şehirlerinde de birtakım saray yapılarının olduğu tespit edilmiştir. Bu yapılar kralın diğer kentleri ziyaretleri esnasında kullandığı yapılar olmakla birlikte, vali ve bölgedeki diğer yöneticiler de zaman zaman bu yapıları kullanmaktaydı. Bu saray²⁷⁸ yapılarının temel ögesini de yine Büyükkale de olduğu gibi sütunlu galeriler ile çevrilmiş avlular oluşturmaktadır. Alaca Höyük'te yer alan Sfenksli Kapı'nın ve meydanın arkasında bulunan kapının, uzun ve dar bir yapıya sahip olan avluya geçiş sağladığını ve bu avlunun da etrafında yine çok odalı yapıların varlığı buna bir örnektir. Ya da Ortaköy'de ortaya çıkarılan A Yapısı'nda çevresinde galeriler olmasa da bir avlunun olması burasının da bir saray olarak kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.²⁷⁹

Büyükkale'deki Sarayın planı ise özetle şekildedir; (Bkz.EK-9,10)

“Kent Kapısı: Bu kapı, MÖ 14.yy başı yani Hititlerin Erken İmparatorluk zamanında yapılmıştır.

Akropol Kapısı: MÖ 13 yy'da yapılmıştır.

²⁷⁷ Büyükkale'de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan H binası, Büyük Tapınağın çevresinde bulunan depolara benzeyen bir ambardır (Schachner, A., (2012). “Orta Anadolu'da Coğrafya ve Ekonomi. Hititlerin Bıçak Sırtındaki İmparatorluğu”, *İstanbul: Institutum Turcicum Scientiae Antiquitates, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Colloquim Anatolicum, Anadolu Sohbetleri XI, Ayrıbasım/Offprint*, 36).

²⁷⁸ Maşathöyük'te bulunan ve bir sınır komutanına ait olan yapı buna örnektir. Bu yapı iki kenarı da sütunlu galeriler ile çevrelenmiş bir avlu ve bunların arkasında bitişik şekilde yapılmış birçok odadan meydana gelmektedir (Seeher, 2013: 320).

²⁷⁹ Seeher, 2013: 318-320

Potern (Tünel): 34 m. uzunluğuna sahip olan tünel MÖ 14 yy başında Kyklop tarzı taş bloklardan ve bindirme tekniği ile yapılmıştır.

Aşağı Avlu: Akropolün aşağı tarafındaki avludur.

Yol: M.Ö 13 yy'da kırmızı renkli mermer plakalar ile yapılmış olan bu yol Akropolün giriş kapısından güneybatı avlusuna kadar uzanmaktadır.

Güneybatı Avlusu: M.Ö 13 yy'da yapılan bu avlu, akropole geçiş sağlayan bir portiko'dur. Portiko'nun altında bulunan duvarlar ise Hititlerin Erken İmparatorluk zamanından kalmadır (MÖ 14. yy başı).

Yol (B): Bu yol iç taraftaki güney savunma duvarlarına paraleldir (MÖ 13. yy).

Havuz: MÖ 13.yy'da yapılan ve muhtemelen dinsel amaçlar doğrultusunda kullanılan havuz adak eşyaları ile doludur.

Orta Avlu: MÖ 13.yy'da yapılmıştır. Etrafı M, N, H, B, Saray Kapısı, A, C, Güneybatı Avlusu ile çevrilidir. Avlunun ise, yapılan resmi ve halk toplantılarında "Devlet Agorası" konumunda olduğu düşünülmektedir.

A Yapısı: Bu yapı Hitit İmparatorluğunun arşividir. MÖ 13.yy'da yapılmıştır. Aynı zamanda tarihte, kütüphane olarak yapılmış olan en eski binadır. Esas yapının uzunluğu 32 m.dir ve zeminde depo odaları mevcuttur. Güney tarafında bulunan dört odada çift sıra halinde, kireçtaşından dikdörtgen şeklinde direk kaideleri bulunmakla birlikte bunların birkaç tanesi sonrasında kaybolmuştur. Oda duvarları ve direkler, birinci katı desteklemektedir. En doğu tarafta bulunan ve içinde kaide olmayan dar odaya ulaşım bir merdiven ile sağlanır. Çivi yazılı 3350 tane kil tabletin çoğunluğu kırık ya da bütün halinde bu üç güney odada ortaya çıkarılmıştır. Bu tabletler duvardaki tahtadan yapılmış raflar üzerinde sıralanmış ve üzerlerinde tabletin konusunun yazılı olduğu kilden etiketler vardır.

G Yapısı: Bu yapı arşiv binasının yani A yapısının yanında batı tarafındadır. Yapı, granit ve kireçtaşı ortostatlar ve aynı zamanda duvar resimleri ile donatılmıştır. Akropolün en önemli yapılarından biridir. M.Ö 13.yy'da yapılmıştır.

M Yapısı: Ön tarafında direkli bir salon vardır. M.Ö 13.yy'da yapılmıştır. Muhtemelen resmi ve idari işlerin yapıldığı yerdir.

N Yapısı: M.Ö 13.yy'da yapılmıştır. Üç bölümden oluşan planına göre bu yapı anıtsal bir kapı görünümündedir. Hattuşa'daki Hava (Gök) Tanrısı ve Yazılıkaya Tapınağı'nındaki kapı-evlerine benzeyen bir plana göre yapılmıştır. Anlaşıldığına göre "tören yolu", halka açık ve resmi binaların olduğu avluya bu N kapısından geçilerek gidilmekteydi. Ancak Kale Kapısının ön tarafı ve Güneybatı Avlusu giriş tarafı istikametinde değildir. Genel itibariyle yol kenarında bulunan M, N, H, C, D, E, F, binalarına bakmaktadır.

B ve H Yapıları: M.Ö 13.yy'a tarihlenen bu binaların ne için kullanıldıkları, işlevleri bilinmemektedir.

C Yapısı: M.Ö 13.yy'da yapılmıştır. Binanın orta odasında birtakım adak eşyalarına benzeyen tabaklar, kaplar, taslar ve kabuklar bulunmuştur. Bu kalıntılar doğrultusunda buranın bir dinsel yapı olabileceği düşünülmektedir.

D Yapısı: Akropolün en büyük yapısıdır. M.Ö 13.yy'da yapılmıştır. 39x48 ebatlarındadır. Zemininde, dikdörtgen şeklinde ve dar odalar bulunmuştur. Bu odaların aksine birinci kattaki oda çok geniştir ve büyük bir tören salonu vardır. Aynı zamanda bu salonda Hava Tanrısının Tapınağı' da bulunmaktadır.

E Yapısı: M.Ö 13.yy'da yapılmıştır. Bu bina bir kabul salonu olabilir. Yapı tam simetrik olan tarzıyla Hattuša'da bulunan diğer yapılardan farklılık göstermektedir. Bu tip mimari yapının ilk yapıldığı yer Antakya civarındaki Tel Açıana bölgesidir ve burada Niqmepa'nın sarayındaki Bit Hilani tarzına benzemektedir.

F Yapısı: M.Ö 13.yy'da yapılmıştır ve kalenin kuzeybatı köşesine inşa edilmiştir. Kraliyet ailesinin ikamet ettiği konutlardan biridir. Binanın bulunduğu mevki başkente gitmekte olan anayolun tepesindedir ve üç farklı yönde güzel bir manzaraya sahiptir bu nedenle stratejik bir görünüme sahiptir. Yapı büyük kralların yaşaması için uygun bir konumdadır.

Saray Kapısı: M.Ö 13.yy'da yapılmıştır. N yapısındaki gibi her bir tarafında üç tane odanın olduğu üç bölümlü plan şeklindedir ve bu bölüm saray alanı içerisinde bulunan üst avlu için geçiş sağlamaktadır.

Saray: Asıl saray binaları akropolün en üstünde bulunmaktadır.

Tepe: Tepenin en üst kesimi düzeltilmiştir. Böylelikle geniş bir alan elde edilmiştir. Kayaların üstünde direklerin duruşunu gösteren izler mevcuttur.”²⁸⁰

Akropolün güney ve güneybatı tarafındaki yamaçlarda ortaya çıkarılan kabaca işlenmiş küçük taşlardan yapılmış duvarlar ve temeller Frigler zamanından kalmadır (M.Ö 7 ve 6.yy). Yine MÖ 7.yy'da Frigler döneminden kalma Akropolün eteğinde bulunan bir kuyunun yan tarafından, kalenin güneybatı kapısına kadar giden ve 45 m. boyunca dar ve döşeli bir şekilde uzanan bir yol vardır.²⁸¹

Büyükkale'nin bulunduğu sarp tepe, eski zamanlardan itibaren kolay savunulabilen akropol özelliği ile dikkat çekmektedir. Kuzey ve kuzeydoğudaki düz alanlar üç açıdan iyi korunmakla birlikte, güney cephesi kısmen dış tehditlere açık durumdaydı. MÖ 14.yy'da iki ayrı düzlüğe ayrılan akropolde, kuzey tarafında bulunan üst düzlüğün sınırları taşlar ile örülü anıtsal bir duvar ile çevrelenmiştir ve üzerinde, kemerli bir avlu çevresinde toplanmış saray bulunmaktaydı. Aşağı kısımdaki düzlükte ise üst rütbeli resmi görevliler ve sarayda çalışan diğer personelin konutları ile tapınaklar vardı. 13. yy'a gelindiğinde ise akropol,

²⁸⁰ Akurgal, 2000: 444,445

²⁸¹ Akurgal, 2000: 445

saray kompleksinin bir parçası haline gelen yapılar ile donanmış ve Aşağı Kentten bir duvarla ayrılmıştır. Saray yapıları revaklı üç avlunun çevresinde toplanmıştır. Kralın konutu kuzey tarafta en yüksek noktadadır. Bu yapının ön tarafında arşivler, iktisadi ve idari işlevli birtakım yapılar ve kabul salonun bulunduğu avlu vardır. Kabul salonu, kenarları 30 m.den fazla kare yapıları bir binadır ve ayakta kalabilen tek bölümü olan taş örgü su basmanı üstünde enlemesine duvarlar ile bölünmüş dar ve uzun salonlar mevcuttur. Bu duvarlar üst kattaki bir salona dayanak oluşturan direkler için temel işlevi görmektedir.²⁸²

Hattuša akropolünün girişinde inşa edilen kapı tesisi, güney taraftan gelen bir köprüyol²⁸³ aracılığıyla saraya bağlanmaktaydı. Kralın muhafızları 24 saat burayı korurdu. Kapının her iki tarafında ise muhafızların kuleleri bulunmaktaydı.²⁸⁴ Saraya girmek için kullanılan Güney Kapısı en önemli girişti. Burası Güney Kale ve Nişantepe'nin arasında bulunan sırt üzerinden Büyükkale'ye uzanmakta olan yolun, sarayın girişteki avlusu ile birleştiği yeri. MEŞEDI talimatnamesinde yazdığına göre bu ana kapı kral tarafından kullanılmakta, ziyaretçiler ve saraydaki görevliler ise diğer kapıları kullanmaktaydı.²⁸⁵

Metinlerde 'Kraliçenin Sarayı' ifadesi yer almaktadır. Bundan da kraldan ayrı olarak kraliçenin oturduğu ayrı bir yapının olduğu varsayılmaktadır. Kraliçeler ihtimalle eşleri olan kral öldükten sonra kendi saraylarında yaşamaya başlıyorlardı ya da bu ifade ile kralın sarayının içerisinde ayrı bir bölümden bahsedilmektedir. Kraliçenin sarayında ise ona hizmet eden özel görevlileri vardı. Kraliçenin muhasebesini yapmakta olan bu görevliler (LÜŞÀ.TAM) kendi malzemeleri ile birlikte kült törenlerine katılmakla beraber kraliçeye ait olan sarayın ihtiyaçlarını alırlardı.²⁸⁶

---

²⁸²Huot, J.L., Thalmann, J.P.-Valbelle, D., (2000). *Kentlerin Doğuşu*, (Birinci Baskı).İmge Kitabevi Yayınları, 203-232

²⁸³Büyükkale ve güneyindeki Nişantepe'yi birbirine bağlayan köprüye benzeyen bu rampa hem Büyükkale'ye direk ulaşımı sağlıyor hem de Nişantepe ve Güney Kale Büyükkale'ye bağlıyordu (Schachner, 2019: 97).

²⁸⁴Bryce, T. (2015). *Hitit Savaşçıları MÖ 1650-1200 Osprey Askeri Tarih Dizisi. İllüstrasyonlar: Adam Hook.*, (Birinci Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20.

²⁸⁵ Schachner, 2019: 113, 114

²⁸⁶ Reyhan, 2017: 99

6. SONUÇ

MÖ II.binde Anadolu'da Hattuša merkezli bir krallık kuran Hititler, yıllar içerisinde birçok bölgede hakimiyet kurmuş ve sınırlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişletmiştir. Hititlerden önce Anadolu topraklarında siyasi birliğin olmadığı bir yapılanma söz konusuydu. Bu dönemde dağınık halde bulunan ve sürekli birbirleri ile mücadele eden küçük devletler yer almaktaydı. Bununla birlikte bu devletler, dışarıdan gelen herhangi bir tehlike durumunda büyük bir koalisyon oluşturup savaşabilecek bir güce sahipti.

Rubāum ve Rubātum denilen kral ve kraliçeler tarafından yönetilen bu devletlerde kralların başlıca görevleri başyargıç, başrahip ve başkomutanlıktı. Bunların dışında askeri ve ekonomik alanlarda birçok düzenlemeler yapan krallar, kente giriş ve çıkışların kontrolü, memurların denetlenmesi, devlet hazinesinin korunması, dışarıdan gelen tüccarların mallarının kontrolü ve güvenliği gibi birçok konuda önlemler almaktaydı.

Kraliçeler de Hitit toplumunda olduğu gibi yönetimde aktif bir rol oynamaktaydı. Bazı memleketlerin krallarının olmadığı ve kraliçeler tarafından yönetildiği belgelerde yazmaktadır. Sarayda görev yapan rabi simmiltim, rabi sikkatim, rabi purullum gibi birçok yüksek memuriyetlerin olduğu da görülmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Asur'dan Anadolu'ya eşek kervanları ile ticaret için tüccarlar gelmekteydi. Tüccarlar Anadolu'ya halkın ve sarayın ihtiyacı doğrultusunda kumaş kalay gibi bazı hammaddeler getirmiş Anadolu'dan da gümüş, altın gibi birçok ürünü ülkelerine götürmüştür. Tüccarlar, Anadolu'da karum ve wabartum denilen kırka yakın pazar yeri kurmuştur. Bunların merkezi ise Kayseri Kültepe Kaneš karumudur.

Tüccarlar, istedikleri gibi ticaret yapma hakkına sahip değildi. Krallar ile birtakım anlaşmalar yapmaktaydılar. Bu anlaşmalar çerçevesinde kral tüccarların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak aynı zamanda tüccarların can ve mal güvenliğini sağlamak zorundaydı. Tüccarlar da sarayın istediği ürünleri getirmek ve yasaklı olan malların ticaretini yapmamak gibi birtakım kurallara uymak zorundaydı. Ancak buna rağmen kaçakçılık yapanlar vardı. Bunun için kral ve kraliçeler birtakım tedbirler almışlardır.

Uzun yıllar devam eden bu ticaret hayatı yani Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın neden sona erdiği tam olarak bilinmemekle birlikte Hititlerin gittikçe güçlenmeye başlaması ve etki alanlarını Kaneš'e kadar genişletmeleri, birtakım iç siyasi huzursuzluklar dolayısıyla tüccarların korku ve endişeye kapılması gibi nedenleri sayabiliriz.

Hititlerden önce de Anadolu'da saray geleneği vardı. Kültepe Kaneş Sarayı dönem için önemli bir yere sahipti. Saray koloni döneminin en eski idari yapısı olan Güney Terastaki saray ve Alttaki Eski Saray olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır.

Hititlere dair ilk izlere Neşa'da (Kaneş) rastlanılmaktadır. Kültepe'de bulunan ve Asurca yazılmış bir tablette geçen Hint Avrupa kökenli bir kelimenin varlığı buna kanıt olarak gösterilebilir.

Hititler, en geç Kültepe Ib katına rastlayan dönemde Hattuša'ya hâkim olmuşlardır. Kültepe'de bulunan ve Kral Anitta'ya ait bronz kamanın üzerindeki yazıt Hitit siyasi tarihinin en eski yazıtı olarak kabul edilmektedir. Kamanın üzerinde "Kral Anitta'nın sarayı" yazmaktadır.

Hititlerin yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı ve ilk izlerine rastlamaya başladığımız Beylikler döneminde Anadolu'da Kuşşara, Neşa, Hattuša gibi daha birçok devlet vardı. Hattuša, Neşa gibi devletler Hititleşmeye diğer prenslikler de Hititlerin eline geçmeye başlamıştı. Bu şekilde temelleri atılan ve I.Hattuşili ile başlayan Hitit Devleti'nin siyasi tarihi I.Murşili, Telepinu, II. Tuthaliya, I.Şuppiluliuma gibi birçok kral ile birlikte güçlü bir şekilde devam etmiş ancak MÖ 1200'lere gelindiğinde yıkılma sürecine girmiştir.

Hititlerin gittikçe zayıflamasının nedenleri arasında kıtlık, ülke içerisinde var olan siyasi huzursuzluklar, kralın çalışanlara sürekli bağlılık yemini ettirmesi ve bununda güvensiz bir ortamın oluşmasına neden olması, salgın hastalıklar, sürekli devam eden savaşları sayabiliriz. Başkentini Hattuša'dan Tarhuntašša'ya taşınması da resmi olarak olmasa da iki başlı bir yönetim sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bundan faydalanan bazı devletler ise Hititlere sürekli sorun çıkarmıştır. Son olarak Deniz Kavimlerinin göçü ile ortaya çıkan ekonomik, sosyal, siyasal sorunlar iyice zayıflamış olan Hititlerin yıkılmasına neden olmuştur. Bundan sonra MÖ 12.yy ortalarından itibaren Hititler küçük beylikler halinde Orta Anadolu bölgesinin güney kesimleri, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de varlıklarını devam ettirmiştir.

Uzun yıllar devam eden Hitit hâkimiyetinde sarayda ve idari teşkilatın başında kral vardı. Kral, başyargıç, başrahip ve başkomutandı. Ülkenin refahı ve mutluluğu kralın elindeydi.

Tanrının kendisine bağışladığı ülkeyi yöneten kral dini, askeri ve siyasi tüm yetkileri elinde bulundurmaktadır. O, diğer Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi tanrı olarak görülmemekle birlikte öldükten sonra bu mertebeye ulaşmaktadır. Krallar, tanrının

yeryüzündeki temsilcileridir ve bu nedenle yapılan ayinler, temizlik kaideleri gibi birçok konuda titiz davranmaları gerekmektedir. Örneğin, tanrılar için yapılan törenleri yöneten kral, bunu eksiksiz bir şekilde yerine getirmek zorundadır. Aksi durumda tanrıların gazabına uğrayacaklarına inanırlardı.

Yine gerek kralın gerekse çevresinde ona hizmet eden görevlilerin temizlik konusunda da son derece titiz davranmaları gerekmektedir. Çünkü Hitit inancına göre tanrıların gazabına uğramanın nedeni temizliğe dikkat edilmemesidir. Bu nedenle kral ona maddi ve manevi her türlü kirliliği bulaştırabilecek ortamlardan ve insanlardan uzak durmaktadır.

Eğer bir kirlilik meydana gelirse bu durum birtakım ayinler ile temizlenmeliydi. Bunun aksi durumunda sadece kirliliğe bulaşan değil, ailesi de bundan olumsuz etkilenirdi. Hatta bu kişi krala ulaşırsa ülkenin dahi bu olumsuzluktan etkilenmesi kaçınılmazdı. İşte kralın Hattuša'da bulunan sarayında halkından uzak tecrit edilmiş bir hayat sürmesinin asıl nedeni budur. Kirlenmiş bir kralın halkını ve ülkesini koruyamayacağına inanılırdı.

Kralın sarayında halkından uzakta yaşadığı bu hayatta ona hizmet edenlerinde son derece titiz bir şekilde seçilmesi gerekmektedir. Bunun için saray görevlilerine yazılan birçok direktif metni vardır. Örneğin, bu metinlerden birinde kral için görevlilerin her ay temiz gıda ve su temin edeceklerine dair yemin etmeleri gerektiği yazmaktadır. Yine krala karşı yapılan bir kirliliği o görmese de tanrıların gördüğü ve bunu gerekli bir şekilde cezalandırdığı da belirtilmektedir. Mutfak görevlilerinin suçsuz olduklarını ispatlamak için de suya gönderme cezası uygulanmaktadır. Şayet suçsuzlarsa oradan kurtulabilecekler ama aksi durumda aileleri ile birlikte ölüm cezasına çarptırılacaklardı.

Krala kirli su vermek de büyük bir suçtur ve cezası tanrılar tarafından verilmektedir. Kralın ayakkabılarını ve savaş arabalarını hazırlayanlarında bunun için kullanacakları derileri belirli yerlerden yani aşçının evinden almaları gerekmektedir. Aksi olur ise ve bu durum krala söylenmezse bundan sorumlu kişi ailesi ile birlikte öldürülmekteydi. Ancak yapılan hata fark edilir ve krala söylenirse bu suç sayılmamaktaydı. İçinden saç kılı çıkan suyun cezası ise yine suya yani nehre gönderilmektir.

Yani kral için hizmet edenlerin hem kendi temizliklerine hem de krala sundukları hizmette son derece dikkatli olmaları gerekmektedir çünkü aileleri ile birlikte öldürülmeleri söz konusuydu. Saray personelinin kendi evlerinde iş yaparken harcadıkları

enerjiyi saray içinde harcamaları aynı ihtimamı göstermeleri gerektiği yine saray personeli hakkındaki yazılan direktif metinlerinde yazmaktaydı ve yine bu kişilerin de güvenilir olup olmadıkları kontrol edilmeliydi.

Sarayda krala hizmet eden bu görevlilerin dışında krala yakın olan insanların temizlik konusunda hassas olmaları gerekiyordu. Bu kişilerden herhangi birinin bir hastalığa yakalanması ve bunu da krala bulaştırması yine suç sayılan durumlardan biridir. Bu durum hakkında yani krala kirli bir şekilde yaklaşılmaması kanunlarda konu edilmiştir.

Bu konuda kralı korumakla görevli olan saray muhafızlarının ise çok büyük sorumlulukları vardı. Onlar krala karşı yapılacak her türlü temastan onu korumakla görevliydi. Kral saraydan çıktığı zamanlarda onu insanlardan ve hayvanlardan koruma görevi muhafızlara aitti. Çünkü bunlardan herhangi bir kirlilik bulaşma olasılığı vardı. Kralın güvenliğinden sorumlu kişi baş saray muhafızı idi. Ve bu nedenle güvenilir olması gerekmektedir. Bunun içinde genel itibariyle kraliyet ailesinden seçilmekteydiler.

Aslında bu önlemlerin nedeni ve genelde suçların ölümle cezalandırılması krala kara büyü yapılmasını engellemek içindir. Krala ait ayakkabıların, elbiselerinin, arabasının kısaca eşyalarının büyümlü malzemelerden yapılmış olması ve bunları kullanan krala da temas yoluyla geçmesi halinde kral kara büyüye maruz kalmaktaydı. Hitit toplumunda da kara büyü felaket demektir. Yapan kişiler de ölümle cezalandırılırdı. Bu nedenle kralın hizmetinde bulunmaları, saray görevlileri ve ona yakın olan kişiler için birtakım direktif metinleri yazılarak ve kanunlar çıkarılarak kral korunmaya çalışılmıştır. Aslında kralın korunması ülkenin refahı, huzuru ve devamlılığı için gerekli bir durumdur.

Sarayda kraldan sonra en yetkili kişi kraliçe idi. Kraliçe çağdaşları olan diğer kraliçeler gibi sadece dini yetkilere sahip değildi. O, ülke yönetiminde, devletlerarası ilişkilerde yani iç ve dış siyasette ve dini alanda etkin bir konuma sahipti. Kralın yanında onunla eşit bir statüye sahipti. Kralla birlikte mührünün olmasının yanı sıra kendine ait şahsi mührünün ve yine kendine ait bir sarayının olması da kraliçelik makamının bağımsız bir konumda olduğunu ve gerektiği zaman kraldan ayrı hareket edip karar verebildiğini göstermektedir. Aynı zamanda başrahibe olan kraliçeler saraydaki prens ve prenseslerin eğitimi konusunda da etkin bir konumdaydı.

Kraliçelik, Egemen, Ana ya da Büyük Kraliçe olan Tawananna ve Meşru Kraliçe olan Şakuwašsar olarak ayrılmaktaydı. Meşru kraliçe hayatta olan kralın eşi idi. Tawananna olan kraliçe ise kral öldükten sonra tahta çıkan diğer kralın zamanında da

kraliçe olmaya devam etmekteydi. Yani Meşru Kraliçe ancak Tawananna öldükten sonra bu mertebeye ulaşabilmekteydi. Hitit tarihinde saray içerisinde çıkan birçok entrikada kraliçelerin başrol oynadığı da görülmektedir.

Saray sisteminde kral ve kraliçeden sonra prens ve prensesler yer almaktaydı. Prenslar, devletin kurulduğu ilk zamandan itibaren ülkenin farklı yerlerine yönetici olarak gönderilmekteydi. Bu nedenden dolayı geleceğin kralı olacak prenslerin küçük yaşta itibaren eğitimlerine özen gösterilirdi. Aynı zamanda kral ve kraliçe ile dini törenlere katılan prensler küçük yaşta bir tanrının başrahibi olma görevine de atanabilirlerdi. Yine kraliçeler ile birlikte sarayda çıkan entrikalara karışan prensler de Hitit tarihi içerisinde görülmektedir.

Prenselerin devlet için en büyük hizmetleri krali evlilikler yapmalarıdır. Onlar diğer ülke kral ve prensleri ile evlenerek iki ülke arasındaki bağların güçlenmesini sağlıyorlardı. Bu tür evlilikler yapılarak bazı devletler Hititlere bağlanmakta bazıları ile dostane ilişkiler kurulmaktaydı. Bu evlilikleri sadece prensesler yapmamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda diğer ülkelerin prensesleri ile evlenen Hitit prensleri de vardır.

Sonuç olarak, Hititler uzun yıllar çok geniş topraklarda hâkimiyet kurmayı başarmışlardı. MÖ III. binin sonlarında dağlık bir bölgede ve kayaların arasında kurulan başkent Hattuşa Genç Tunç Çağı'nda, Yakınoğu'da en etkili kentlerden biri haline gelmeyi başarmıştır. Bu başarının sırrı ise güçlü bir idari sistem kurmuş olmaları ve bu sistem içerisinde ülkenin başında kral, yanında kraliçe, prens ve prenseslerinde yer alması olmuştur.

Ancak böyle güçlü bir sistem kurmuş olmaları ve topraklarını sürekli genişletmelerine rağmen Hitit kralları Büyükkale'deki sarayda halkından uzak bir hayat yaşıyordu. Aşağı ve Yukarı şehir olarak ikiye ayrılan kentte belki de en önemli yapılardan birisi kralın ailesi ile birlikte ikamet ettiği bu saraydı.

Hitit toplumunun, kral ve ailesine her türlü maddi ve manevi kirliliğin bulaşması halinde ülkede birtakım felaketlerin meydana geleceğine dair bir inançları vardı. Bu nedenle kral ve ailesi halktan uzak, dışarıya kapalı bir hayat yaşamaktaydılar.

Hitit sarayı, Suriye ve Mezopotamya'da bulunan saraylardan farklı bir yapıya sahipti. Farklı işlevli yapıların tek bir çatı altında toplanmasından ziyade üç avlunun etrafında ayrı ayrı yapılar şeklinde düzenlenmiş ve zaman içerisinde ihtiyaçlar

doğrultusunda bazı eklemeler yapılmıştır. Bu da Hititlere özgü mimari bir yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E. (1999). *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 67.
- Akurgal, E. (2000). *Anadolu Uygarlıkları*, (Yedinci Baskı). Net Turistik Yayınları.
- Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans. Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap*, (Birinci Baskı). Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları No:6.
- Alp, S. (2011a). *Hitit Çağında Anadolu Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, (Yedinci Basım). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 140.
- Alp, S. (2011b). *Hitit Güneşi*, (Beşinci Basım). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 179.
- Alpman, A. (1981). "Hurriler." *Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:14, Sayı:25*, 283-313.
- Balkan, K. (1957). *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, (Birinci Baskı). Ankara: TTKY VII.Seri-No:31, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayram, S. (1993). "Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri." *Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 369-DTCF Dergisi, Cilt:36, Sayı:1-2*, 1-13.
- Bilgiç, E. (1943). "Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar." *Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi, Cilt:2, Sayı:1*, 33-43.
- Bilgiç, E. (1948). "Anadolu'nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu (Siyasi-İdari ve İktisadi-İctimai Bakımlardan)." *Ankara: AÜDTCFD, C.6, S.5*, 489-516.
- Brandau, B., Schickert, H. (2015). *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, (Dördüncü Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Birinci Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bryce, T. (2015). *Hitit Savaşçıları MÖ1650-1200 Osprey Askeri Tarih Dizisi. İllüstrasyonlar: Adam Hook*, (Birinci Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çeçen, S. (1991). "Koloni Devri Anadolu'sunda, Tarihi ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarileme Olarak Kullanılışı." *Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi, Cilt:35, Sayı:1*, 49-59.
- Emre, K. (2011). "Kaniş'in Keşfinin Hikâyesi." *Kayseri: Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78*, 20-23.

- Erbaşı, F.S. (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü Cenaze/Diğer Ritüeller*, (Birinci Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erol, H. (2007). “Kültepe Metinlerine Göre Asurlu Tüccarların Can ve Mal Güvenliği.” *Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya’da Barış*. Ş. Batmaz, H. A. Şahin (Editörler). (Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya’da Barış konulu panelde sunulan bildiri. 25 Mayıs 2007). Nevşehir Belediyesi E.Ü Kapadokya Araştırmaları Merkezi, 135-148.
- Erol, H. (2012). “Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı.” *Ankara: 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15.09. 2007 Ankara/Türkiye Bildiriler Tarih ve Medeniyetler Tarihi, III.Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 1305-1315.
- Erol, H. (2016). “Kültepe’den İki Yeni Prosopografik Mektup; Bir Annenin Oğlunu Evlendirme Çabası.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı:42, Şubat*, 959-966.
- Erol, H. (2017). “Kültepe’den Bir Metne Göre Asur Bölgesinde Yaşanan Bir İsyân ve Anadolu’daki Diğer İsyânlarla İlgili Kayıtlar.” *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri, Cilt: 11, Sayı:2*, 23-38.
- Friedrich, J. (1928/29). “Reinheitsvorschriften für den hethitischen König, Altorientalische Studien” *MAOG 4. 46-58*.
- Günaltay, Ş. (1946). *Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan Ahameniş’ler İstilasına Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VIII.Seri-No.3. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Günbattı, C. (1997). “Kültepe’den Akadlı Sargon’a Ait Bit Tablet” *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri, Cilt:3, Sayı:0*. (16-23 Eylül 1996’da Çorum’da toplanan Uluslararası III. Hititoloji Kongresine bildiri olarak sunulmuştur.) 131-155.
- Günbattı, C. (2000). “Eski Anadolu’da Su Ordalı”. *Archivum-Anatolicum-Anadolu Arşivleri, Cilt:4, Sayı:0*, 73-88.
- Günbattı, C. (2017). *Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler*, (İkinci Baskı). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Tarih Dizisi No:89.
- Güterbock, H.G. (1974). “The Hittite Palace” *Le palais et la royauté (XIX Rencontre Assyriologique Internationale, 1971)*, P.Garelli, ed. (Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1974) pp.305-314. *Assyriological Studies. No.26 The Oriental Institute Of The University Of Chicago* 75-79.
- Huot, J.L., Thalmann, J.P., Valbelle, D. (2000). *Kentlerin Doğuşu*, (Birinci Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.
- Imparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*, (Birinci Baskı). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırma Bölümü.

- Kahveci, G., (2017). “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Tekstil Ürünleri ve Ticareti”, *Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Prof. Dr. L. Gürkan Gökçek.*
- Kılıç, Y. (2013). “Hitit Öncesi Anadolu Toplumlarında Kadının Siyasi ve Sosyal Statüsü” *Aktüel Arkeoloji Dergisi, Mart-Nisan, 58-69.*
- Kınal, F. (1962). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII.Seri-No.7 Dünya Tarihi. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kınal, F. (1963). “Ugarit Krallarının Tarihi” *Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:8, Sayı:14, 1-15.*
- Klock-Fontanille, I. (2005). *Hititler*, (Birinci Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Koç, İ.(Editör) (2006). *Hititler*, (Birinci Baskı). Ankara: Odtü Yayıncılık.
- Kulakoğlu, F. (2011). “Kültepe Kaniş-Karumu: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi.” *Kayseri: Anadolu’nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul’da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78, 40-51.*
- Küçükbezi, H.G., (2011). “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkı Arasında İlişkiler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Sayı:26, Sayfa:25-58*
- Memiş, E. (2010). *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar (Onuncu Baskı)*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Neve, P. (1990). “Tanrılar ve Tapınaklar Kenti Hattuşa” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları Dergisi, Cilt:0, Sayı:12, 21-40.*
- Öz, E., (2005).”Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu’nun Etnik ve Sosyal Yapısı”, *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri (Sumeroloji) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı:Doç. Dr. İrfan Albayrak.*
- Özgüç, T. (1999). *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri. The Palaces and Temples of Kültepe-Kaniş/Neša*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, V.Dizi-Sa.46. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Reyhan, E. (2008). “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük, The Sorcery and Witchcraft in The Ancient Anatolian Culture.” *Gazi Akademik Bakış, Cilt:2, Sayı:3, Kış, 227-242.*
- Reyhan, E. (2017). *Hitit Devleti’nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat, (Birinci Baskı)*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Reyhan, E., Cengiz, T.B. (2015). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, (Birinci Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Schachner, A. (2012). “Orta Anadolu’da Coğrafya ve Ekonomi. Hititlerin Bıçak Sırtındaki İmparatorluğu” *İstanbul: Institutum Turcicum Scientiae Antiquitates Türk Eskiçağ*

Bilimleri Enstitüsü Colloquim Anatolicum, Anadolu Sohbetleri XI, Ayrıbasım/Offprint, 25-54.

Schachner, A. (2019). *Hattuša Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde*, (Çev. Işıl R. Işıklıkaya-Laubscher), (Birinci Basım). İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

Seeher, J. (2013). "Hitit Mimarlığı". M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Editörler). *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları*, 314-335.

Seeher, J., Schachner, A. (2014). "Bogazköy/Hattuša-Restorasyon ve Alan Yönetiminin Elli Yılı Bogazköy/Hattusa Fifty Years of Restoration and Site Management" *HERITAGE IN CONTEXT Konservierung und Site Management im natürlichen, urbanen und sozialen raum. Conservation and Site Management within Natura, Urban and Social Frameworks. Doğal, kentsel ve Sosyal Çerçevede Koruma ve Alan Yönetimi. MIRAS 2. Almanya Fedearal Cumhuriyeti Büyükelçiliği. Ege yayınları*, 131-157.

Sever, H. (1995). "Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ 1970-1750) Yerli Halk İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler. *Türk Tarih Kurumu Belleten, Cilt:LIX, Sayı:224, Nisan*, 1-16.

Sir Gavaz, Ö. (2006). "Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine" *Anadolu/Anatolia 31*, 1-18.

Sir Gavaz, Ö. (2008). "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I.Şuppiluliuma Döneminde Anadolu." *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Aralık*, 21-39.

Sir Gavaz, Ö. (2014). "Hitit Öncesi Anadolu'nun Siyasi Durumuna Genel Bir Bakış" *Çorum, Kültür, Sanat, Bilim, Kültür, Sanat, Tarih ve Turizm Dergisi, 15.Sayı (Hitit Söyleşileri III. Özel Sayısı)*, 38-46.

Şahin, H.A. (2007a). "MÖ II. Bin Yılın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun En Önemli Ticaret Merkezi Olan Kaniş Karumu Levantinizmin İlk Örneği midir?" *Ankara: 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Türkiye, 10-15 Eylül 2007*, 2895-2905.

Şahin, H.A. (2007b). "Cumhuriyetin 80.Yılında Kültepe Kaniş Kazıları." *Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, Yıl:2007/1*, 151-166.

Topçuoğlu, O. (2011). "Anitta Metni" *Kayseri: Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78*, 24-29.

Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Eski Anadolu Uygarlıkları Dizisi:10. Mart Matbacılık.

Ünal, A. (2017). "Arinnanda-Mykale Dağı ve Puranda-Priene Eşitlemesi Üzerine" *Ankara: Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan, Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, 19-35.

- Ünal, A., Ertekin, A., Ediz, İ. (1990-1991). “1991’de Boğazköy-Hattuša’da Bulunan Hitit Kılıcı ve Üzerindeki Akadça Adak Yazıtı” *Ankara: Müze/Museum Sayı:4 T.C Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, 46-52.
- Ünsal, V., (2013). *Eski Anadolu’da Teokratik Devlet Düzeni [Hitit ve Urartu]*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Veenhof, K.R. (2011). “Eski Asur Kara Ticaretinin Yapısı” *Kayseri: Anadolu’nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul’da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78*, 56-63.
- Yiğit, T. (1996). “Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinlikleri Üzerine.” *Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:18, Sayı:29*, 233-245.
- Yiğit, T. (2003). “İlk Tunç Çağı’nın Son Evresinde Anadolu’nun Siyasal Görünümü” *AÜDTCFTAD, Cilt:21. Sayı:33*, 167-182.
- Yiğit, T., (2004). “Hitit Krallığı’nda Yönetim Sistemi zerine Bir Not” *Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:22, Sayı:35*, 219-226

EKLER

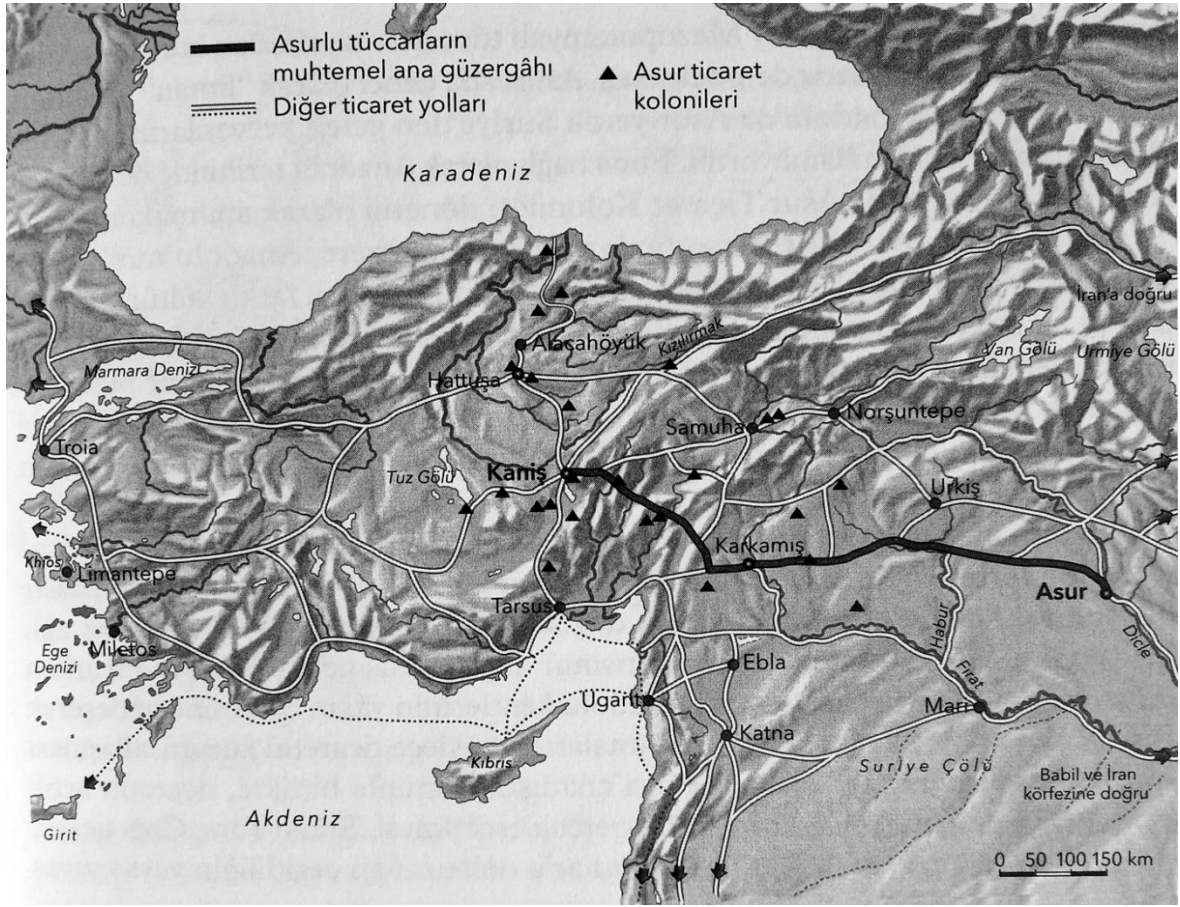
EK-1. Kültepe/Kaneş²⁸⁷

²⁸⁷Görsel <http://www.medeniyetufku.com/anadolu-medeniyetleri-assur-kayseri-kultepe/> adresinden alınmıştır (12.11.2019 Salı 14.50).

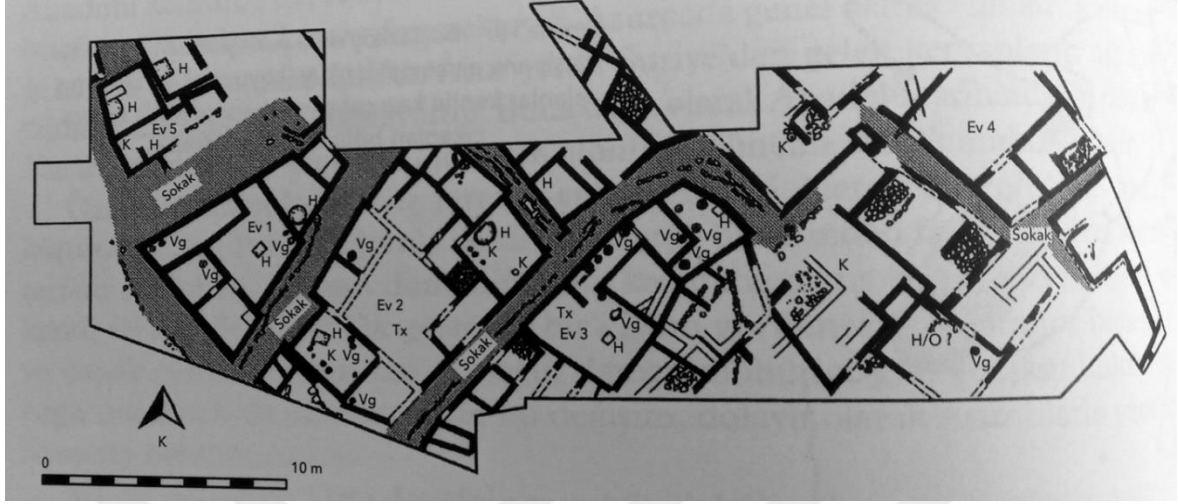

EK-2. Asur Ticaret Kolonileri Güzergâhı²⁸⁸

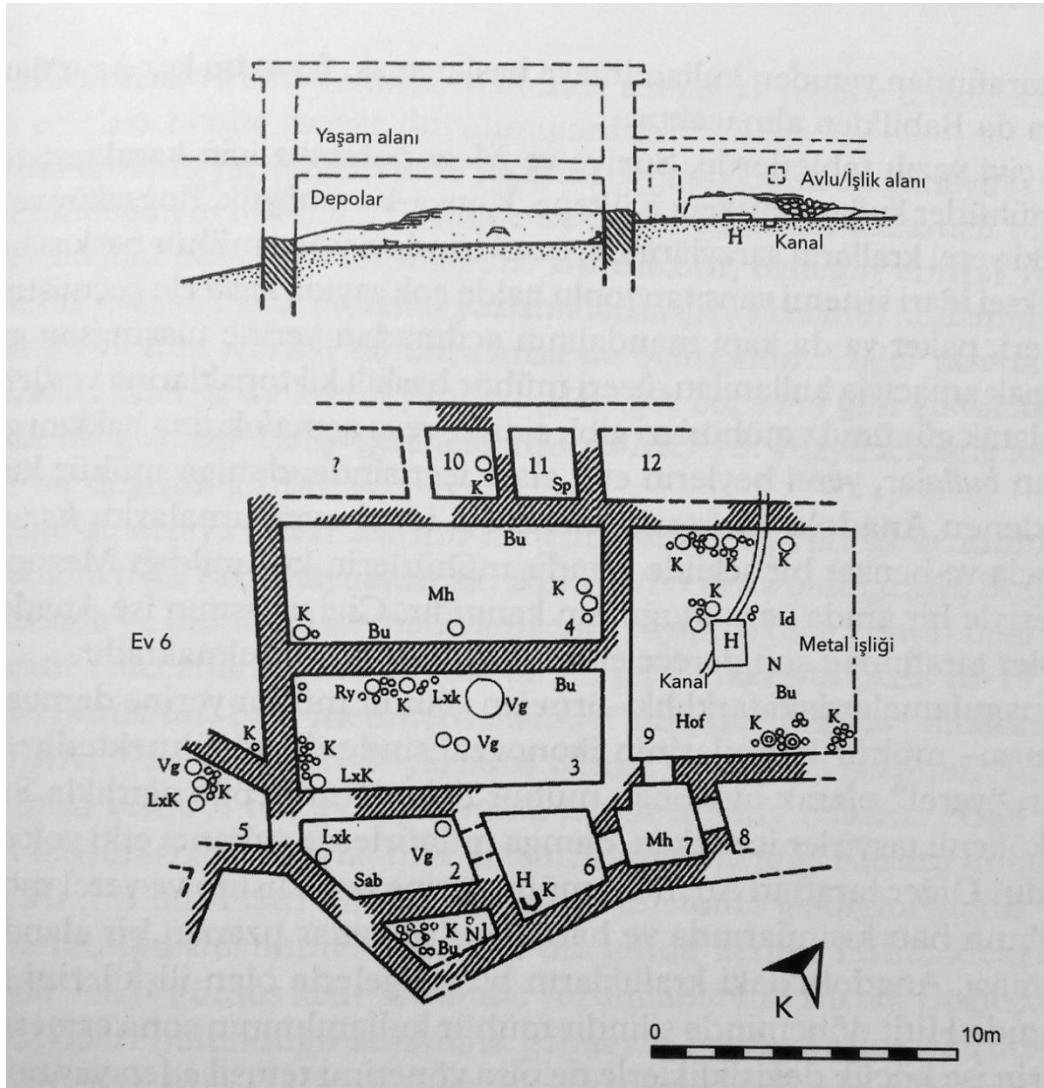
²⁸⁸ Görsel, Schachner, 2019: 47

EK-3. Karum Hattuş'un kuzeyinde bir mahalle planı²⁸⁹

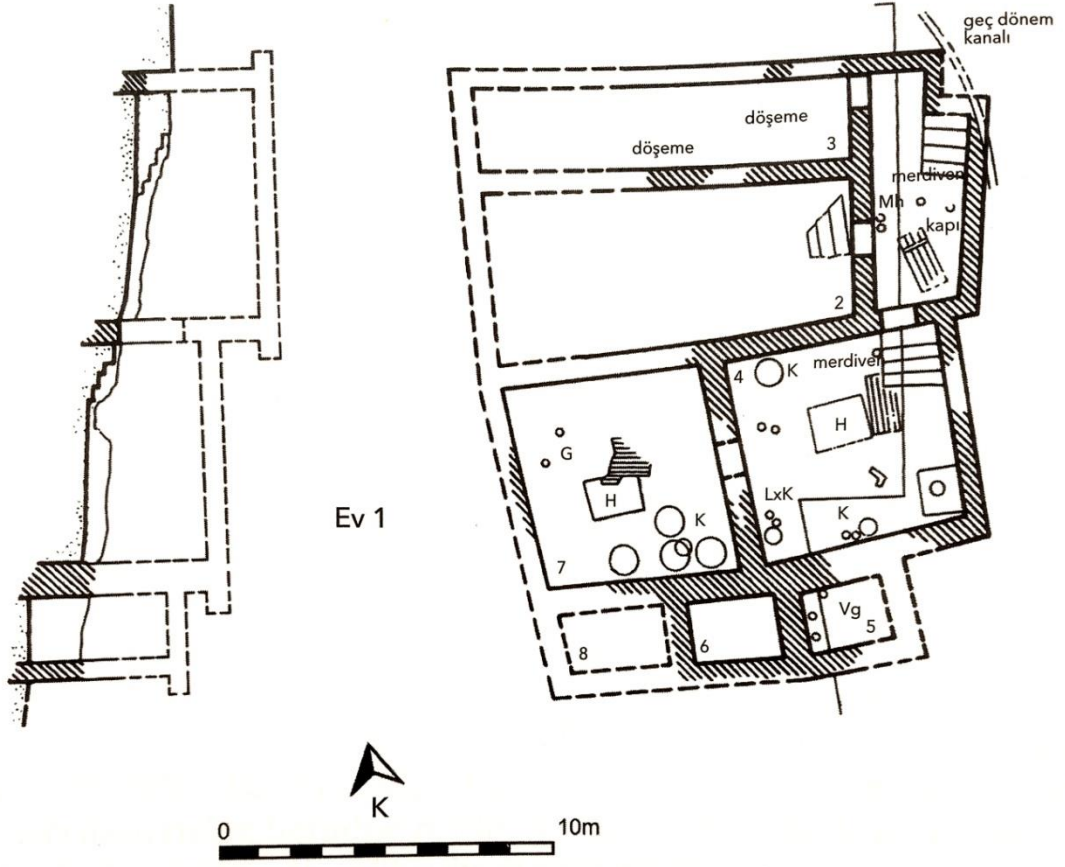
²⁸⁹ Vg saklama kapları, H ocak, Tx çivi yazılı metinler (Schachner, 2019: 50).

EK-4. Hattuša Karum dönemine ait bir konut planı (Büyükkale IVd tabakası) ²⁹⁰

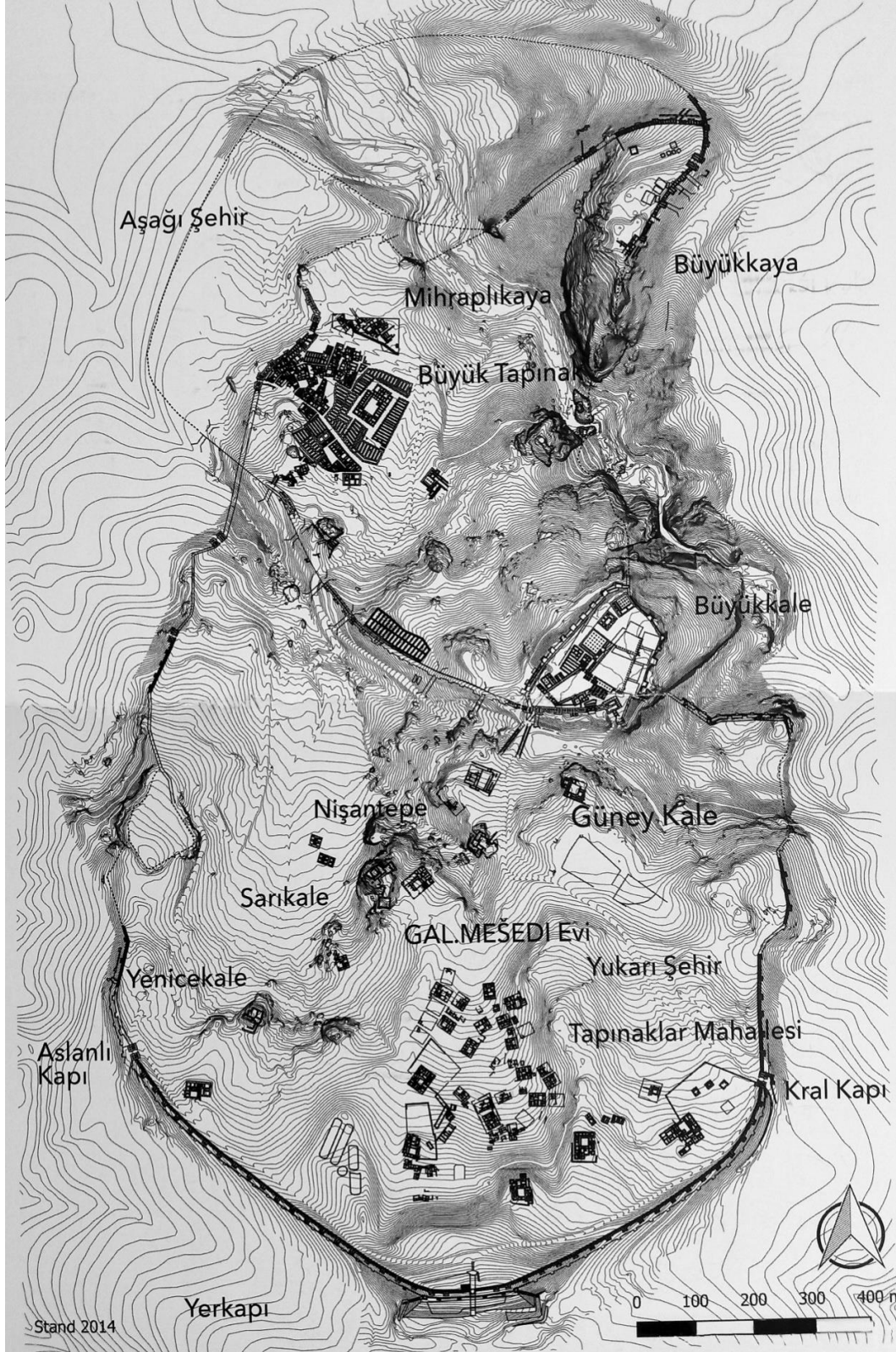
²⁹⁰ Ry Rython, Bu Bulla, K seramik, Vg saklama kabı, H ocak, LxK ince seramik, sofrta kabı (Schachner, 2019: 51).

EK-5. Büyükkale konut planı²⁹¹

²⁹¹Bu konut MÖ 3.binyıl sonu ve 2.binyıl başına tarihlenmektedir (BKV Tabakası). G tüm halde bulunmuş kaplar, K seramik, Vg saklama kapları, H ocak ve LxK ince seramik, sofra kaplarını işaret etmektedir (Schachner, 2019: 44)

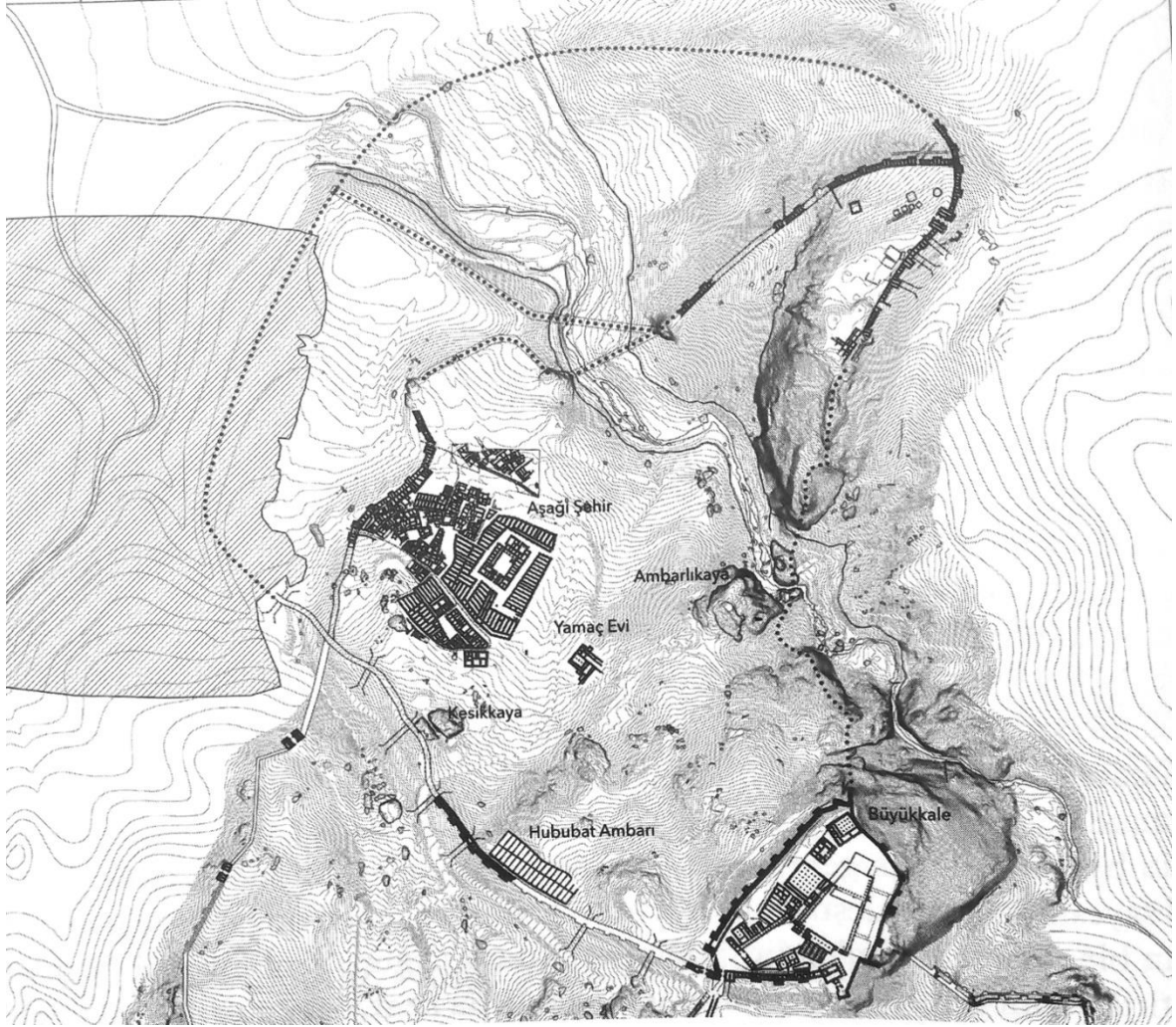
EK-6. Boğazköy planı²⁹²

²⁹² Görse, Schachner, 2019: Arka Kapak

EK-7. Aşağı Şehir'in Büyükkaya ve Büyükkale ile genel planı (2009)²⁹³

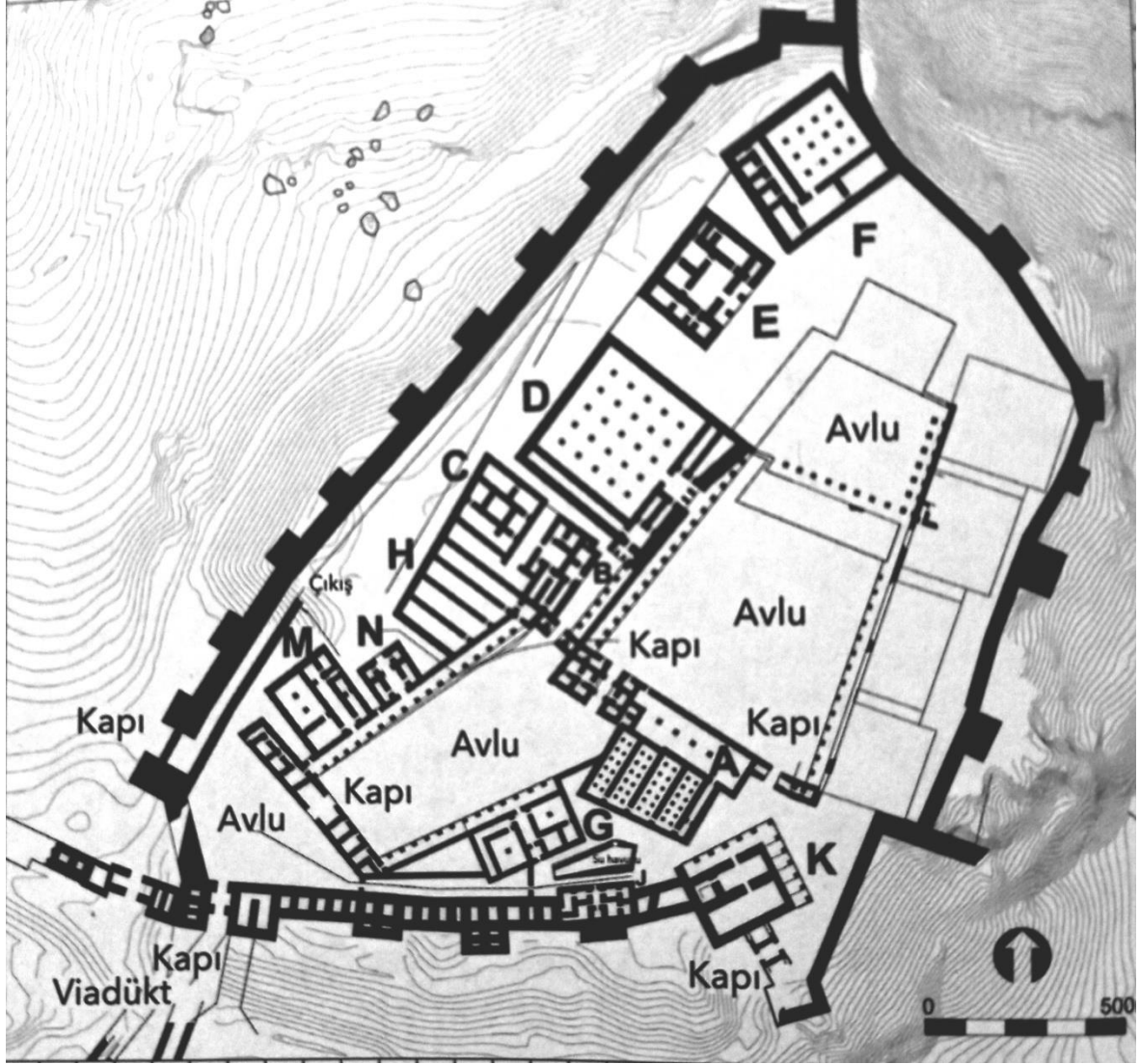
²⁹³ Görse, Schachner, 2019: 60

EK-8. Yukarı Şehir planı²⁹⁴

²⁹⁴ Görse, Schachner, 2019: 68

EK-9. MÖ 13.yy saray kompleksinin planı (Büyükale III evresi)²⁹⁵

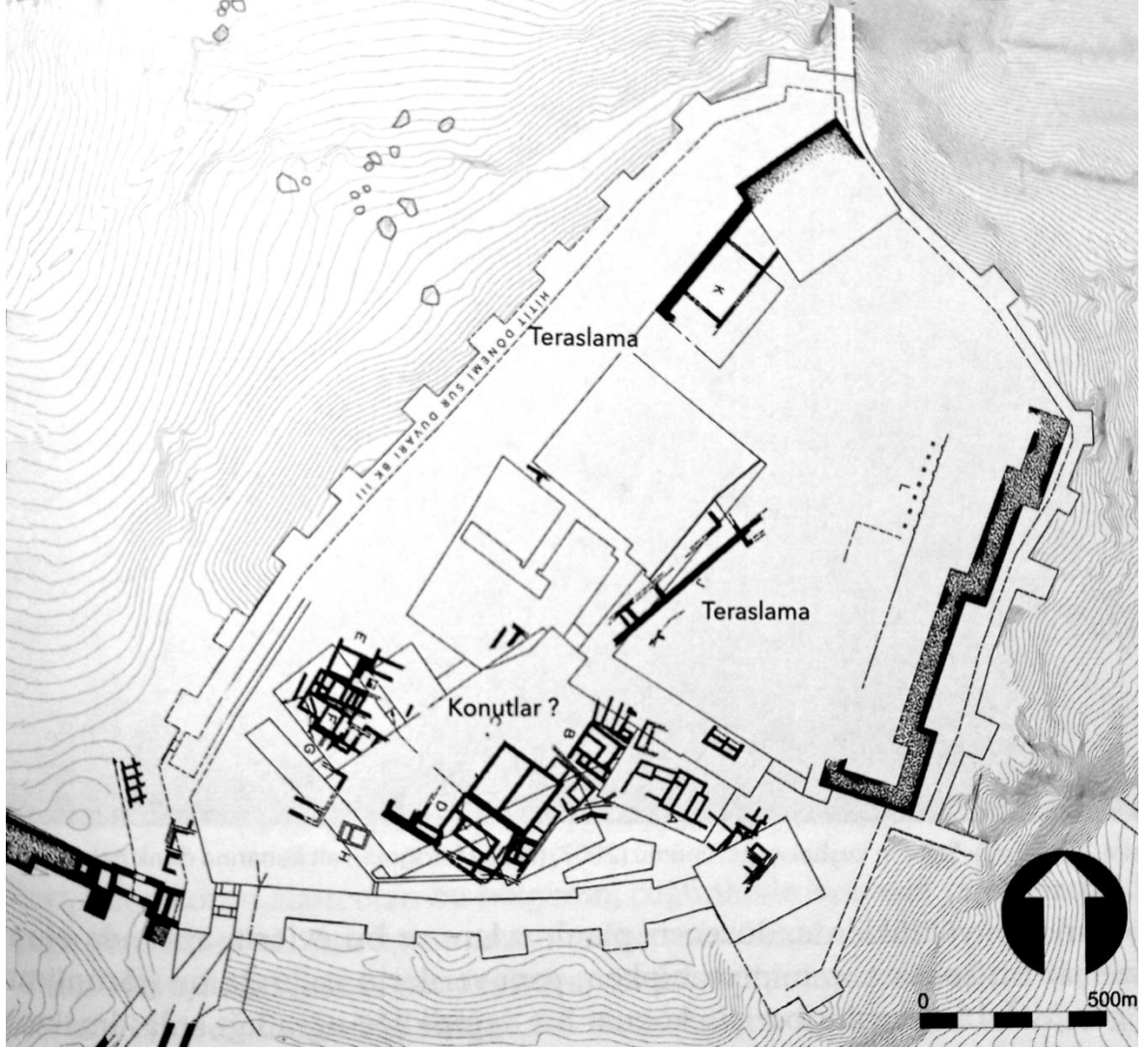

²⁹⁵ Görse, Schachner, 2019: 112 Büyükale, MÖ 14 ve 13.yy'da Hattuša'nın akropolü konumundadır.

EK-11. Büyükkale IVb-a evreleri²⁹⁷

²⁹⁷ Görse, Schachner, 2019: 63

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ERAVCI, Burcu Esra
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 22.11.1984, Ankara

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisanüstü Eğitim Enstitüsü	Devam Ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi / Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	2015
Lise	Açıköğretim Lisesi	2001

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
-	-	-

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

Eravcı, B.E. (2018). “Hitit Kralının Saray Muhafızları: LÚ^{MEŠ}MEŠEDI”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 2(2), 73-88.

Hobiler

-

